

Item.

Hic meus est amicus, ille genere proximus.

Huic leges cogunt nubere hanc.

Adelph. 4. scen. 5. Loquitur autem Phormio de lege Atheniensium, qua cautum fuit, ut puellam pauperem orbam duceret aut dotaret is, qui genere proximus esset, cuius etiam Demosthenes meminit in oratione *πρὸς μακάριον* pupillarum aliquam, quæ in proletariorum ordine sit, si habere voluerit genere proximus dote data elocato patricius 500. drachmis. Et oratione in Neæram. Nunc enim tamen si aliqua paupercula est, dotem satis magnam lex confert si medicum duntaxat à natura formam accepit, quam etiam late explicat Plato *lib. 11. de legib.* Et si autem viri quidam docti literis prodiderunt, lege Atheniensium cautum fuisse, ut qui virginem vitiaisset eam duceret aut dotaret, id tamen nulla veterum auctoritate probari potest. Imo lex Atheniensium à lege Moïsis non discrepat, nam utraque vult ut quam quis vitiauit eam ducat. Idem innuit Apuleius *lib. 6.* Iouem loquentem inducens. Puellam elegit & virginitate priuauit, teneat, possideat amplexus Psyche. Interim tamen hæc lex paulatim in desuetudinem abiit, vel quod durior videretur, vel quod virorum libidini leges indulgeant, & quidem magnatum, qui hæc pro dei iudicio & delectamento habent, & pro suo arbitrio leges figunt atque refignant. Philo cui lex Moïsis durior videbatur, copulatiuam coniunctionem in disiunctiuam transformauit, hoc est, ut qui vitiauit aut ducat aut dotet. Idque posteriores Græci secuti sunt, ut ex Harmenopul. *lib. 6. T. 4. fol. 249. & libro βασιλικῶν 60. T. 37.* constat. Nam qui cum puella rem habuit in sciis parentibus, re patefacta si eam ducere voluerit, & parentes contentiant id pro matrimonio habendum, sin alterutrius patres dissentiant is qui vitiauit, puellæ libram auri det. Sin tenuis est fortunæ soluit semissem. Sin plane inops est cæsus ac confusus relegatur. Atque eam tanquam aquam & rationi consentaneam alia gentes in suam Rempubl. inuexerunt. Daß einer der keine Nothzucht begangen/ der Jungfrauen der Krantz bezahlen oder sie ehelichen muß/ Augustus *constit. 27. part. 3.* cuius hæc sunt verba. Da eine ledige Mannsperson eine Jungfrau oder unberührte Witwe beschläfft/ vnder (wie doch billich geschicht) zur Ehe nicht nemen wil/ so sol er sie jres Standes vnd Herkommens nach dotiren/ vnd da sie von ihm & eibsfucht hat/ dieselbige auff gerichtliche Erniessung alimentiren, vnd darüber mit zeitlichem Gefängniß gestraffet werden/ wie solches de Rechten gemess ist. Qua in re ita pronounciari solet à Scabinis Lipsensibus. Auff den Fall/ so ihr vberschicket/ sprechen wir Doctores daß ewer Sohn vmb die begangene Jungfrau Schwelchung/ derselben geschwechten eine Mitgift/ so hoch die ihr Vatter nach seinem Vermögen hette aufstatten können/ aufzurichten/ vnnnd für ihre Ehre zugeben verpflichtet. Nachdem aber so viel die Bericht antrifft/ dieser Fall peinlich gestraffet werden/ nemlich an Personen niedriges Wesens mit Staupschlagen vnnnd Verwysung/ an Personen aber eheliches herkommens/ mit

mit Vertheilung des halben Theils ihrer Güter / so stehet es bey den Gerichten / ob sie wollen auß Gnaden die peinliche Straffe zu Geltsusse verändern / auff den Fall muß sich erer Sohn in eine willführliche Straffe oder Geltsusse / dazu in die Obriqkeit lassen wil / begeben / aber doch so er der Geschwechten eine Witgabe außrichet / so muß die Geltsuffraffe desto ringer angelegt werden / von Rechts wegen.

Sed vt vt sit certum est legem Dei æquissimam & inter Christianos seruandam esse, quæ mandat, vt eam, quam quis vitiauit, ducat etsi ad leges Imperatorias & aliarum gentium conferatur longe meliore iure & ratione niti videtur vt dolendum sit eam inter Christianos in desuetudinem abiisse, qui dum arbitrio stupratoris permittunt, vt eam, quam vitiauit ducat aut dotet, laxant frena libidinibus, & ea peccandi quodammodo impunitate efficiunt vt in vna aliqua ciuitate & ea quidem exigua singulis annis centenas liceat numerare puellas, quibus stuprum illatum est & præsertim in illis locis vbi exigua multa imponitur stupratoribus vel 10. vel duodecim aureorum. Quæ tantum abest vt homines à peccando auocet vt pecuniosi eam pro deridiculo & delectamento habeant. Quis enim tam erit inops, quem ab hoc crimine 10. aurei deterreant, quemadmodum de Neratio narrat Gellius. Nam cum lege 12. tabul. cautum esset si quis iniuriam alteri faxit 25. æris pœnæ sunt, L. Neratius homo improbus & petulans pro delectamento habebat os liberi hominis manus suæ palma verberare. Eum seruus sequebatur crumenam plenam assium portans & quemcunque depalmauerat ei secundum 12. tabulas 25. asses numerari iubebat. Itaq; sic statuendum legem Moysis oranium esse æquissimam, vt quæ nobis ostendit quid Deus velit & quid probet. Eam autem, quæ huic successit & potestatem arbitriumque tribuit stupratori dotandi vel ducendi minus æquam: sed tamen quia recepta sit ferendam. Iniquissimam autem, quæ assibus aliquot ademptam pudicitiam & honoris iacturam sarcire iubet ideoq; explodendam. Et hic verba Erasmi adscribere operæ pretium est. Qui malis artibus virgines simplices illexerunt ad stuprum, deberent quidem bonorum virorum suasu ducere quas vitiantur: saltem ad elocandum cum dote etiam legibus cogi oportuit. Cur hic adeo cessant Christianorum leges? Quia hic magnatum lusus est, quorum arbitrio leges rogantur & abrogantur. Atqui non cessabit lex diuina quæ saltem apud Christianos plus valere debet quàm lex humana. Constitutione † Regis Frederici I. cautum est, vt si quis puellam vxorem expetiuerit vel per se vel per alium, & antequam sponsalia fiant vel responsum acceperit eam vitiarit cogendum esse cum vt ducat, siquidem parentes aut tutores eam illi locare velint.

§. II. S Y M M A R I A.

- 1 Refutatur opinio eorum qui vitiatam ducendam nolunt.
- 2 Auctor distinguit.

- 3 *Stuprum inter atrocia delicta relatum apud Romanos.*
- 4 *Pœna stupri.*
- 5 *Constitutio Regis Friderici.*
- 6 *Laudantur constitutiones quibus quis vitiatam ducere cogitur.*
- 7 *Parentum auctoritas ante nuptias contractas imprimis spectanda, vbi autem matrimonium semel coierit & consummatum est non perinde spectatur.*

SED hoc loco à quibusdam nobis occurritur, sponsalia vel matrimonia in sciiis parentibus inita, † iure non subsistere propter auctoritatem parentum spre-¹ tam, & quod legitimus desit consensus. Nam qui sui iuris non sunt, consentire non intelliguntur. Sed hic, meo † iudicio, distinguendū est inter filium familias² & filiā famil. q. vtriusq; sexus longe diuersa sit ratio. Nā si filius familias in sciiis parentibus virginem vitiauerit & fidem dederit, se eam ducturum, merito ducere cogendus est propter delictum admissum, & contumeliam virgini & familiæ illatam. At parentum hic deest auctoritas, quæ tamen in sponsalibus & nuptiis ante omnia requiritur? Deinde si hoc concesserimus, nemo nō videt fenestram ad omnia flagitia aperiri, & technam, qua semper auctoritatem parentum licebit eludere. Nam id concubitus beneficio consequi licebit, & per indirectum, quod alias iure vetitum est & illicitum. Respondeo, patriæ potestatis varios & insignes esse effectus, quos vbiq; Doctores explicant, eos tamen non ita late patere neque extendi posse, vt alteri eius prætextu iniqua conditio vel damnū inferatur. Multo minus vt peccata liberorum abolere, illisque scelerum impunitatem concedere possit. Imo in filios familias delinquentes non minus quam in illos, qui sui iuris sunt animaduertitur, præsertim in delictis maioribus quale est stuprum virgini illatum. Idque inter atrocia delicta relatum fuisse apud Ro-³ manos, ostendit Terentius his verbis.

An parum tibi videtur virginem vitiare ciuem.

Item:

Virginem vitiaſti, quam te ius non fuerat tangere.

Iam id peccatum primum magnum & humanum tamen,

Fecere alii saepe etiam boni.

Et Plautus. Dum te abstineas nupta vidua virgine iuuentute & pueris liberis ama quod libet, eo ipso innuere volens illa peccata maxima esse. Sed & pœnæ grauitate huius delicti magnitudo æstimari potest, quæ apud omnes gentes maximæ fuit. Et vt † antiquissima conſectemur lege Solonis, qui virginem vel vi-⁴ duam vel nuptam persuadendo siue vi corrupisset pœnas capite luebat. Qui per vim corruerat, infamia notabatur laceratis natibus: idque quod vi corrupens corpus tantummodo, at persuasor corpus & animum corrupisset, vt qui sibi vxorem alterius obſequentiorem reddidisset quam suo marito, vt refert Lyſias in oratione defensoris. Iure Moſaico & Athenienſi, vt supra explicauimus, is qui virginem stuprauit ita punitur, vt vitiatā ducat, neq; hic spectatur an eius

z Z parentes

parentes consentiant an non. Sed hoc tantum an vitiatę parentes eam illi locare velint. Iure ciuili stuprum ita punitur, vt si humilis sit persona corpore pęnas luat & relegatur: si egregia & honesta sit persona, dimidiam partem bonorum amittat §. *vlm. de publ. iudic l. vlt. C. de incestu nuptiis*. Consimilia ¶ statuit Rex Fridericus, vt qui virginem vnā vitiauit mulctam persoluat pecuniariam: Si plures vt capitis pęna pleatur, vel alia grauissima exemplum in eum edatur, quo alii ab eiusmodi delictis deterreantur. Et libro βασιλικῶν 60. stuprator puellę si eam parentes illi dare nolint, libram auri vnā, si egentior dimidium substantię suę, si pauper omnino, cęsus & tonsus relegatur, §. 8. Harmenop. lib. 6. T. 4. Imo pęnam huic crimini decem millium constitutam fuisse, Quintilianus author est lib. 7. cap. 5. in fine. Verba hæc sunt. Aliquando in controuersiam venit, qua quis lege puniendus vel honorandus sit. An stuprator decem millia dare debeat, quę pęna huic crimini constituta est. Et narrat interpres βασιλικῶν Romanum cuidam Himerio, qui senatoris filiā vitiaisset, eiq; nuptias pręgnāti promississet, iniurię & cõtumelię nomine quam patri intulisset 150. aureorum pęnam statuisse, filię vero 220. & redegisse omnem pęnam in libras quinque, eodem libro 60. T. 37. Capitolinus in *Opitione* narrat, nouo supplicii genere eum milites qui ancillam hospitis vitiaissent affecisse, nimirum illis insertis in boues mirę magnitudinis apertos ita vt capita prominere & inter sese colloqui possent: Ita & in eum qui virginem Deo dicatam vel Vestalem vitiaisset seuerissime animaduvertebatur. Nam virgo stata die sub effossā humo ad portā Collinam in loco cui scelerato nomen erat, viam defodiebāt, virginis vero stupratorem in comitio cędebant ad necem. Probrum virginis Vestalis, vt capite puniretur vir, qui eam incestauisset verberibus necaretur. Lex fixa in atrio libertatis, ait Festus, cū multis aliis legibus incendio consumpta est. Liuius & Alexander ab Alexandro. Ex quibus efficitur etiam in facti specie proposita filium familias ob stuprum illatum & delictum admissum pęnam luere debere, vt eam quam vitiauit, ducat honoremque ei quoad eius fieri potest, restituat. Eamque si cum aliarum gentium legibus & pęnis huic crimini constitutis cõferatur, mitissimam esse. Quis enim non malit sibi eam vxorem dari, quam ante adamauit, quam fustibus cędi, tonderi, relegari vel dimidię partis bonorum iacturam facere, & infamiam subire. Et quauis quidam contra sentiunt, & in eo disputant iniquum esse, vt irrisi parentes peiore loco sint ea persona, quam alius ludibrio habuerit & vitiauerit. Neque inter sese iniurias conferendas, vt eius conditio potior sit, cui maior est illata iniuria, sed illud potius inspicendum, vt ius suum aduersus nocentem obtineat. Respondeo hic in controuersiam non venire, vtrius iniuria maior sit, parentumne an puellę deceptę, neque spectasse veteres legislatores, sed ne impune peccarent homines & delicta grauissima committerent, cum impunitas delictorum maxima sit peccandi illecebra, vt Cicero loquitur. Ideoque cauisse vt vel pęnas corpore lucret stuprator, vt qui fructuarium meritis sit, vel puellam duceret, & hac ratione honor puellę ademptus, quoad eius fieri posset

posset reponeretur. Ea fuit Moïſis & Athenienſium intentio & mens. Et quamuis lex Moïſis ad nos non pertinet, tamen in eo conſpicitur quid Deus velit, quid approbet, & pro æquo & bono habendum cenſeat. Itaque recte Clemens. Leges, quæcunque veræ ſunt & de Deo opiniones tibi ab Hebræis ſuppeditatæ ſunt. *In exhortatione ad gentes.* Nec enim vlla lex æquior iuſtior aut honeſtior eſſe poteſt, quam à Deo fonte omnis boni & ſapientiæ lata, vt Chriſtiani in cauſis & controuerſiis dirimendis magis Dei quam aliorum legiſlatorum aut hominum leges ſequi debeant. Ideoque ꝑ nec hodie iniqua videri debent iura 6 & conſtitutiones, quibus quis ad eam ducendam impellitur, quam fide de coniugio data vitiauit, etiam ſi parentum non acceſſit conſenſus, cum Dei authoritate & æquiſſimis rationibus nitantur, vt ſupra latiffime explicatum eſt. At parentum nulla culpa eſt, ideoque ius patriæ poteſtatis eis illibatum manere debet, cuius vigore ipſis ſponſalia & matrimonia promiſſa dirimere licet? Reſpondeo filii peccatum eſt maximum, qui virgine abuſus eſt, ideoque punitur & quædam pœna æquiſſima & leuiſſima. Cuius ſi aliqua pars ad parentes redundat, vt qui nuptias ſe inſciis contractas tolerare coguntur vt poterunt, æquo animo ferent. Quid enim ſi filius vel hominem occidiſſet, vel falſum crimen læſæ maiestatis, furtum, ſimileue delictum commiſiſſet, & capite pœnas daret? Certe non tantum iure ſuo, ſed etiam ipſo filio priuarentur parentes, idque ob delictum commiſſum quod patria poteſtas abolere non poteſt. Atque ea quidem poteſtate vti debuerant parentes in filio regendo ante promiſſum matrimonium & commiſſum, delictum, cauereque ne filia in aliena poteſtate exiſtenti vitium inferret, & pudicitiam eriperet. Id cum ipſi neglexerint, ſibi imputent, ſi quid ex ea re ad eos incommoditatis redit, quod tenet filius eam, qua ad libidinem abuſus eſt, retinere & ſibi habere cogatur. Atque ea quidem incommoditas ſi ad eam, quæ virgini illata eſt, contumeliam conferatur, vel leuiſſima eſt, vel nulla, cum illa pudicitia iacturam fecerit, parentum autem authoritas tantum læſa ſit; quorū eſt hanc muſſitare iniuriam, & condonare. Nam vt ille apud Terentium Pro peccato magno parum ſupplicii ſatis eſt patri. Adde quod ꝑ parentum authoritas ante nuptias contractas imprimis ſpectanda 7 eſt, hoc eſt, in ſponſalibus. Vbi autem matrimonium ſemel coierit & conſummatum eſt, non perinde ſpectatur. Hoc enim iure vtimur, vt ait I C. ne bene concordantia matrimonia iure patriæ poteſtatis turbentur, l. 1. §. 3. *de lib. exhiben.* Deinde ſi eorum ſententiam ſequamur, qui ſentiunt filium familias in poteſtate patris exiſtente, non cogendum ad eam ducendam, quam fide de coniugio data vitiauit, hoc abſurdi ſequitur, eum qui ſui iuris eſt ducere cogi, filium familias non ducere cogi. Itaque alter delicti commiſſi pœnas luit meritas, alter vero impune virgine abutetur. Quo nihil dici poteſt iniquius aut excogitari

abſurdius? Atque ita ſentiunt omnes etiam recentiores Theo-

logi. Chytræus fol. 378. in 18. *Leuitic.* Lutherus & Hemmingius.

22 2

§. 12.

lata prohibebantur inter sese commisceri. Imo si nobilis ignobilem duxisset, vel contra seruus vel liber nobilem vel etiam quæ sui non esset ordinis, morte pœnas luebat, vt ex legibus Saxonum colligitur, & notauit Abbas Vrspergensis. Quibus rationibus † motus statuo nobilem ad eam ducendam cogi non posse, 3 quam ipse fide de coniugio data compresserit, si plebei & humili loco prognata sit, si quidem lege vel consuetudine regionis nulla sint inter nobiles & ignobiles seu plebeios connubia. Et sibi imputet puella, quæ nobili sui copiam fecit, quem sciebat se maritum habere non posse. Aliud statuendum existimauerim, si connubia inter plebeios & nobiles cōsuetudine sint inuecta & v̄sitata Quod tamen latius expendendum censeo, atque hic pedem figo. Ergo hæc statuatur conclusio, sponsalia absque parentum consensu clam inita non secuto concubitu, & quando res est integra, & in potestate parentum sita, prorsus inutilia esse, secus si accedat concubitus vel nuptiæ subsequantur. Et siquidem adolescens negauerit, sese fidem dedisse & coniugium promisse, ad iusiurandum confugiendum esse, quo se ille purgare debet. Quod tamē latius infra, vbi de iuramento agemus expendendum erit, quod alii aliter sentiant. Et hæcenus de filiofamilias nunc de filia dicendum est.

§.14. S V M M A R I A.

- 1 *An pater adolescenti qui filiam eius vitiauit fide de coniugio data dare teneatur, & si velit pater non cogi possit?*
- 2 *Auctor sententiam suam exemplis veterum probat.*
- 3 *Canonici iuris interpretum opinio reuocatur.*
- 4 *Concordantia matrimonia dirimenda non sunt etiamsi absq, parentum consensu contracta non sunt.*

DE qua primum quæritur † an pater adolescenti, qui filiam eius vitiauit fide de coniugio vltro citroque data dare teneatur, & si nolit pater, eam sibi ille contra ipsius voluntatem habere possit? Respondeo. Etsi non nisi ex maxima & grauissima causa parentes intercedere, & eiusmodi matrimonia promissa disturbare cōuenit, & puellæ rectius consultum sit, si illa illi locetur, tamen si obstinate repugnent parentes & causas dissentientiendi habeant, eam ille vxorem habere non potest. Quid enim si vilissimæ cōditionis sit homo qui filia abusus est, vt agaso, bubulcus, equiso, fornacarius vel quæ parentes semper oderint? Quid si filia vitiatæ illi nubere nolit qui ea abusus est, vt sæpe factū scimus? Apud Tacitum lib. 20. quidam Octavius Pontiam Posthumiam stupro cognitam, & nuptias suas abnuentem, impotens amoris interfecit. Et cur sic sentiam ratio est, quod vitium mulieri illatum illam patria potestate non liberat. Nam & vitiatæ patri & matri honorem exhibere debet, iuxta quartum præcept. m. Itaque e ibi. 60. βασιλῶν recte traditur in potestate esse parentum, an vitiatam ei dare velint qui vitiauerit. Quod & expresse Harmenop. tradit lib. 6. T. 4. Idque iuri diuino est

est consentaneum, Deuteron. 7. Quo iure etiam patri optio datur vitiatam dare vel non dare, vt videre licet Exod. 22. his verbis. Si pater mulieris eam illi dare noluerit pecuniam soluat, iuxta modum dotis, quam virgines accipere consueuerunt. Et Num. 30. scribitur. Mulierem non obligari ex voto nisi pater consenserit. Et hæc nostra sententia exemplis & moribus veterum comprobatur. Siche- chem petit Dinam vitiatam à patre Iacob, promittit dotem & donationem propter nuptias. Atque eam rem agit Hemor pater Sichemi, pater vero eam il- lidare non vult. Zonaras T. 1. Apud Plautum Lysiteles virginem, quam com- pressit ab Euchione patre petit, Dinarchus item à Callicle filiam petit, & qui- dem ægre impetrat, vt ex his verbis colligitur.

Call. Vbi est is homo quem dicis?

D. Adsum Callicles, per tua obsecro genua,
Vt tu istud insipienter factum feras, mihiq; ignoscas,
Quod animi impos vini vitio fecerim. C. non placet
In vinum quippiam conferri, quod loqui non potest.
Nam vinum si fabulari posset sese defenderet.
Non vinum moderari sed vino solent, qui quidem probi sunt, verum
Qui improbus est, siue subibit, siue adeo caret temere,
Tamen ab ingenio est improbus. Din. Scio
Equidem quæ nolo multa mihi audienda obnoxia,
Ego me tibi obnoxium esse fateor culpa compositum. S. mi
Callicles vide quæso ne facias iniuriam, reus solutus
Causam dicat. Call. eamus in ius,
D. quid vis in ius me ire? tu es prator mihi,
Verum obsecro vt tuam gnatham des uxorem, Callicles.
Call. Eundem quidem stulte iudicasse istam rem intelligo.
Nam haud mansisti, vt ego darem illam, tute sumpisti.
Nunc habeas vt nactus. Verum hoc ego te multabo bolo
Sex talenta magna dotis demam pro hac iniuria,
D. bene agis mecum.

Iuris tamen Canonici interpretes contra sentiunt, nimirum inter has personas indissolubile esse matrimonium, neq; hic post concubitum amplius spectandam parentum autoritatem. Sed tamen si rem ad amissim examinare voluerimus, vix est vt hæc sententia defendi possit. Argumenta autem quibus nituntur hæc sunt 1. ex c. sufficiat 27. q. 1. Vbi hæc verba referuntur, sufficere solum consensum secun- dum leges. Sed nos ostendimus his verbis non excludi parentum consensum. Nec ad rem facit dictum Christi Matth. 19. Dimittet homo patrem & matrem & adhærebit uxori suæ. Itaque quos Deus coniunxit. Nam negamus Deum authorem esse coniun- ctionis quæ contra ipsius mandatum parentum pietate spreto & puellæ pudicitia læ- sa coit. Nec n. facta impia fallacium hominum cælicolis placent, vt Catulli ver- bis utar. Itaque, nec ea coniunctio matrimonium censendum est. Interim tamen

rectius

rectius fecerint parentes, & filiæ rebus consuluerint si filiâ accedente promissione de coniugio ei, qui eam vitiauit, locauerint, eaq; in re sese faciles præbuerint, quemadmodum veteres factitasse, ex iis, quæ s. commemorauimus, constat. Sed ea res arbitrio & æquanimi parentum relinquenda est, qui pro sua erga liberos ⁵⁰⁷ ~~508~~ id quod ex usu liberorum esse videbunt, statuent & permittent, qui tantum abest, vt in his rebus duriores sese exhibeant, vt indulgentia plerunque peccent. Vt recte Seneca dixerit *lib. de benef.* Huius rei non impoluimus legē, tanquam satis natura cauisset, quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis iubet. Superuacaneum est in ius naturæ impelli. Et ita Lutherus sentit his verbis: Ich riethe man liesse im die Dirne folgen/vnnd nicht in dem Schimpff vnnd Gefahr schweben. Nisi maxima & grauissima causa subsit, q̄ parentes deterreat. Canonistarum autem sententiam ita demum verā existimauerim, si post concubitus nuptiæ publice & solenniter factæ, benedictio subsequatur, & mulier in viri domum traducta sit, vt tum matrimonio rite consummato parentes coniugii dirimendi potestatem non habeant. Nam cum publice in matrimoniū conuenerint, in eoq; vna viuant, eos dirimere fas non est. Quod etiam Luthero placuisse video. Nec ab his discrepat ius ciuile. Paulus *lib. 2. sentent. c. 20.* scribit. Et si parentum consensus desit, tamen eiusmodi nuptias non solum propter vtilitatem publicā, sed etiā propter concordiam coniugū dirimenda non esse. Eorū, inquit, qui in potestate patris sunt, sine voluntate eius matrimonia iure non contrahuntur, sed contracta non soluuntur. Contemplatio n. publicæ vtilitatis priuatorū commodis præfertur. Idem tradit Vlpian. *l. 1. §. 3. de lib. exhiben.* vbi querebatur an filiam quæ sine patris cōsensu nupsit, pater possit ex mariti sui domo abducere, significat id patrē summo iure facere posse, verūtamē certo iure vtimur, inquit, ne bene concordantia matrimonia iure patriæ potestatis turbentur. Quod tamen sicerit adhibendū, vt patri persuadeatur, ne acerbè patriam potestatem exerceat. Et apud Senecam accusatur Creon, q̄ coniugū solueret his verbis. Culpa Creontis est tota, qui scepro impotēs cōiugia soluit, quiq; genitricē abstrahit natis, & arcto pignore adstrictam fidem dirimi petatur solus hic pœnas luat. *in Medea fol. 161.* Matrimonium a. vt s. ostendimus, ex eo tēpore quo vxor in nuptiis tradita, accepta & possessa esset, veteres estimasse s. late demonstrauimus: idque minime dirimendū esse. Idq; apud veteres obseruatum esse ostendit tota antiquitatis historia. Artochxes vxorem, q̄ iussu parentū egregiā & formosam duxerat, repudiare noluit. Imo is inuitis retinuit. Cū n. Rex fratrem mulieris necasset & ipsum quoq; vellent interficere, matri supplex factus multis lachrymis tādē impetrauit, vt viuere ei & secū esse permitteretur. Plutarch Idē demonstrat exemplū Iasonis & Medæ in antiquissimo poemate Orphici & Apollonii valde illustre. Res autē ita habet. Iason & Medea sibi inuicē repromiserūt coniugium in scitis & incōsultis parentib. Medea conscendit nauē & Iasonē abeuntē secuta est. Pater Aretes re patefacta mittit ex Cholcide legatos, q̄ filiā repetāt cū illa ad Alcinoū Regē Phæarū, qui ab Orpheo nominat ⁵⁰⁹ ~~510~~ *Ἰσχυρὸν δὲ βασιλῆα*, pro-

fugisset.

fugisset. Et Homerus *Odyss.* Alcinous, inquit, consilio Diis æquiparandus, Alcinous sedit iudex in hac causa, & utraque parte audita hanc tulit sententiam, ut siquidem nuptiis subsecutis & thori genialis ingressu matrimonium consummatum non esset, patri Medea redderetur: Sin contra viro nupta esset, Iasonem maritum sequeretur. Quam sententiam his verbis expressit Apollonius, quibus Arete uxorem alloquitur.

Τῷ μὲν ἐπεικέει δίκῃ ἢ τις μὲν πάσιν αἰεὶ
ἔσεται ἀνδράποισι διγάζομαι ὅδε σκεῖσθαι
Παρθενικῷ μὲν ἔῃσαι ἰὼ δὲ πατρὶ κομίσασθαι
Ἰδὺν ἄλεκτρον ὃ σὺ ἀνέει πορσαίνουσαι
οὐ μὲν ἔῃ πάσι νοσφίζομαι ὅδε γένεθλιν
Βί τινι ἰπὸ σπλάχνοισι φέροι δίοισιν ἀπάσῃ

Id est, sententiam, quæ omnibus bonis probetur feram, neque te eam celabo. Nam si virgo Medea fuerit suo eam patri remittere decreui. Sin vero viri lectum decorauit, eam marito suo non priuabo, neque fœtum si quem sub visceribus gestet, hostibus prodam. Arete uxor Alcinoi ubi animum Regis explorasset, hæc clam Iasoni & Medæ renunciari iussit, ut nuptias legitimas facerent, & maturarent hortata est, quod Rex statuisset

Παρθενικῷ μὲν ἔῃσαι πρὸ τοῦ δώματος πατρὸς
ἐκδῶσαι ἄλεκτρον ὃ σὺ ἀνέει πορσαίνουσαι
οὐκ ἐπὶ κοινοῖς μὲν ἀποτμήζην φιλότῃ,

hoc est, eam virginem existentem domum patris remittere. Sin vero una cum viro lectum decorasset, se amorem coniugalem dirimere nolle. Atque eius consilium secuti statim nuptias parant, & Hymenæum more Græco cantari iusserunt, & matrimonium consummarunt. Quo spectant illa verba.

Et tunc virginis florem Medea decoris
Tristibus infelix Hymenæus nupta reliquit.

Nuptiis peractis rex iudicium instituit, & utramque partem audiuit. Quo spectant illa verba.

Hic ubi magnanimi regis subiere tribunal,
Colchique & Minia quidquid voluere locuti,
Traditur Alcinoi decreto iam sua coniux
Aesonide.—

Eamque sententiam iustissimam fuisse scribit Apollonius, quamvis ea Colchis maxime displiceret. Eadem refert Orpheus ut ex his verbis colligitur.

Barbaricos nostro Colchos expellere Marte
Non dubitem, sic virgo animum, sic flexit Iason:
Spernere sed timeo recti pia iura tonantis,
Expediet quare, tristem dissoluere litem
Iudicio, nec te coniux dilecta latebo:
Si non iuncta viro fuerit, virgoque manebit,

Aesonida

Aesonida è naui patrias reuehetur ad oras.

Quæ verba ita repetit Arete Regina.

Scilicet o coniux socii data fœdera lecti

Haud dulce, & thalami iunctas diuellere flammæ.

Et quoties quiuis hac audeat, alma Dione,

Irruit inque viros vltrix irataq; matres.

Quod si virginem seruet non tacta pudorem,

Nauiget ad patrem, & patrios Medea penates.

At si concubitu fœdauit claustra iugali

Abdita, iure suo ducat quocunq; maritus.

Quid quod Sabinorum virgines à Romanis raptæ, postquam cum maritis cōsueuissent ad parentes redire & viros deserere recusarunt, etiam si parentes & cognati armis eas repeterent. Quo spectant verba Herfiliæ apud Plutarchum in *Romulo*. Non enim in hoc adestis vt nostram iniuriam virginum vlciscemini, sed nūc vxores nos maritis, matres liberis ademptum venitis. Item. Quod si alia vobis pugnae causa fuisset, in nostram gratiam, vos quos soceros auos necessarios reddidimus, eam amittere par est. Sin propter nos bellum geritur, accipite obsecramus nos cum generis vestris ac liberis nostris, redditeque nobis patres & cognatos, neque nobis viros nostros adimite, aut in aliam captiuitatem nos detrudite. Itaque fœdus factum est his conditionibus, vt vxores, quæ vellent cum suis maritis viuere liberæ ab omni ministerio præter lanificium haberentur. Qua de causa maxime culpandus Artoxerxes qui Aspasiæ liberis natam parentibus & liberaliter educatam filio Cyro in vxorem petenti concessit, & paulo post rursus ademit, & Dianæ sacerdotem constituit, vt reliquum vitæ tempus casta exigeret. Plutarch. in *Artoxerxe*. Quæ res filio exitio fuit & patri summum dolorem attulit & periculum. Nam pater Darium insidiis patetactis acinace cōfecit & securæ sunt maiores calamitates. Quæ nos ea de causa latius persecuti sumus, vt ostenderemus id, quod I.C. tradiderunt, nimirum concordantia matrimonia dirimenda non esse, etiam si absque parentum consensu ea contracta essent, sponsalia vero dirimi potuisse, etiam antiquitati & hominibus nulla religione imbutis placuisse. Huc facit, quod Tacitus memoriæ prodidit de filia Segesti, quam Arminius inuito patre & inconsulto abduxerat. Eum Segestes proleptus accusauit apud Tyberium Cæsarem, & inter alia hac oratione vias est. Tuum est, inquit, o Cæsar, consultare vtrum præualeat, quod ex Arminio concepit, an quod ex me genita est. Cæsar matrimonium non diremit, sed clementi responso liberis, propinquisq; incolumitatem, & ipsi se dem viderem in provincia pollicitus est. Matrimonium autem diremptum non fuisse, ex eo colligitur, quod postea Arminii frater scribit Arminium & coniugem non hostem er habere, *lib. 2.* Item quod aliquoties vxor appellatur. Item filia mariti magis quam parentis animo. Sed & Malinissa cum fidem dedisset Sophonisbæ captivæ se non permissurum, vt in Romani cuiusquam arbitrium veniret veri-

a A a

tus

tus ne illa illi auferretur, nuptias in eum ipsum diem repente parari iubet, ne quid relinqueretur integrum aut Lælio aut ipsi Scipioni consulendi velut in captiuam, ut quæ iam Masinissæ nupta foret. Ideoque ab illo diuelli non posset, matrimonio utique nuptiis consummato. Cuius maximam rationem Romanos etiam Ethnicos habuisse constat. Sed Lælius nuptias illas repentinas non probauit, ut quæ marito Siphace viuente coiissent, ut recte Petrarcha Africæ s.

*Vulgus adulterii signabat numine factum,
Quod neq; legitimis coiissent ignibus inter
Armorum strepitus, alioq; superstite rege
Coniuge. —*

Et Liuius: quo die captam Reginam vidisset, eodem matrimonio iunctam acciperet, & apud penates hostis sui nuptiale sacrum conficeret, stulte atque intemperanter fecisse Masinissam qui eam duxisset. Itaque Lælius illam detractam thoro geniali ad Scipionem mittere decreuit. Masinissæ qui pollicitus esset data dextra, Sophonisbam nunquam in Romani cuiusquam crudele ac superbum arbitrium venturam, ne non promissis sterisse videretur, Sophonisbæ venenum propinavit, & hac ratione temeritatem vnam alia temeritate luit. Etsi autem factum illud excusari non potest, tamen inde colligitur, veteres etiam Ethnicos matrimonium nuptiis consummatum pro eo vinculo habuisse, quod neque parentum autoritate, neque alterius cuiusquam arbitrio dissolui aut dirimi possit.

§. 15. SUMMARIA.

- 1 Sponsalia cum duabus iniens primum clandestina, deinde publica, an publica clandestinis anteponenda?
- 2 Sponsalia publica clandestinis praferenda.
- 3 Forma sententiae.
- 4 Sponsalia publica clandestinis praferenda etiam si quis per vnum testem probauerit, sponsalia clam inita esse.

Sed quoniam semel hanc disputationem ingressi sumus, & de clandestinis sponsalibus dicere cepimus, hoc loco despiciendum est, si quis cum duabus sponsalibus iniert, primum clandestina, deinde publica: an publica clandestinis anteponenda sint? Et publica clandestinis anteponenda esse æquitas postulat, siue ea clam, hoc est, nullis adhibitis testibus siue insciis & inconsultis parentibus contracta sint. Nam vtræque clandestina dici, supra notauimus. Ideoque reiectis clandestinis nuptiæ consummandæ erunt, absque vlllo conscientiae scrupulo cap. 2. de clandestin. desponsat. & ibi gloss. & Panormitanus. Itaque recte & lapidenter Clitiphon apud Achillem Statium. Hanc quidem vxorem ducere non possum, propterea quod altera mihi auctore & suasore patre non iniusta volente desponsa est. Idque vsque adeo verum est, ut quamuis vtræque fateatur, se
libi

Sibi repromississe matrimonium, nihilominus publica clandestinis præferenda sint. Idque in odium solitudinis, & quod clandestina omnia suspicione laborant, & fauorem publicorum sponsaliorum. Nam quæ publice transiguntur, bona fide contrahi creduntur. Adde quod si aliter statueretur, ex eo non parum incommoditatis rediturum esset. Nam si tantum tribueretur confessioni viri & mulieris, ut per clandestina publicis derogari posset, tum vtrique liberum esset, quem promissionis pœniteret, alteri fucum facere, & subornare aliquem qui in fraudem publicorum sponsaliorum affirmaret, se clam puellæ fidem dedisse. Et hac rechina sponsalia publica semper eludi possent. Idque ab interpretibus bene notatum est, l. c. 2. de clandest. desponsat.

Forma + sententia.

Miser freundlich Dienst zuuor / Würdiger / Wolgelarter / guter Freunde / als ihr vns berichtet / daß N. von N. wegen seiner Dienerinnen angelanget / daß er ihr eine Ehe zugesaget vnnnd versprochen haben solte / welches N. nicht anders denn mit einem Anhang vnnnd Condition gestehet / nemlich daß sie zuuor zu ihm kommen / vnnnd seine Haushaltung besehen solte / vnnnd wo die ihr gefellig / were er gesinnet sie zu ehelichen / da aber des N. Magd mit ihrer Freundschaft auffenbleiben / hat sich N. vngeschr drey Wochen darnach mit seiner Dienstmagd / welche er geschwängert / verlobet / vnnnd es ist dem N. da er wegen seiner Magd dem N. der Ehehalben besprochen / hette ein Verhörs Tag angesagt / denen N. vnnnd seine Magd nicht besucht. Ihr habet auch darüber den N. ferner gewarner / daß ihr N. vnnnd seine Magd von der Eangel wöllet auffbieten / welches dann geschehen. Vnd es haben N. vnnnd seine Dienerin keine ferner anforderung gethan / darüber ihr euch des Rechts zuvnterrichten gebetten habet.

Demnach vnterrichten wir verordente Commissarien des Consistorii zu N. darauff vor Recht / daß die andere offentliche Eheverlöbnuß / welche N. mit seiner Magd volnzogen vnnnd sie darzu beschlaffen / vngesacht / der fürgewandien des N. oder seiner Dienerin Einrede mit Christlichem Kirchgange vnnnd Ehelicher Beywohnung billich volnzogen wirdt. Vnnnd kan durch des N. Magd / die keine Eheverlöbnuß dargethan / beuor aber / weil das ander Eheverlöbnuß offentlich geschehen / vnnnd darzu beschlaffen ist / hieran nicht auffgehalten noch verhindert werden / von Rechts wegen.

Alia forma sententia.

Miser freundlich Dienst zuuor / Ehrfamer guter Freunde / als ihr vns einen Ehehandel zugeschickt / vnnnd euch des Rechts darüber zu berichten gebetten habet. Demnach vnterrichten wir verordente Commissarien des Consistorii zu N. darauff vor Recht / habe ihr des N. N. hinderlassener Wittfrauen Vatter N. N. mit etlichen Weibern beschickt / vnnnd ihme anzeigen lassen / daß ihr zu seiner Tochter einen ehelichen Willen hettet / vnnnd er hat in

beyseyn seiner Tochter/ewren abgeschickten das Jawort gegeben / da ihr aber vort-
genes berichten / daß die Witwe mit einem andern sich wolte verlobet haben / seyde
ihr von ewrem Vornehmen abgeschreckt / vnnnd habt euch mit einer andern offent-
lich verlobt / vnnnd von der Sankel auffbieten lassen / welche Verlöbnuß die Wit-
we des N. N. Tochter nunmehr / weil derjenige / mit dem sie sich sol zumor verlobt
haben / von ihr lassen / zuverhindern / in fürhabens / da jr nun ferner mit d. Witwe
so nach d. beschehener Beschieffunge der Ehehalben nichts beschließlich gehandelt /
sondern hette es bey solcher blossen Werbung bleiben lassen / so were durch die Be-
schickung vnd ihres Vattern Erklärung allein vnter euch / vnd solcher Witfrau-
wen kein volntömlisches / bestendiges Ehegelübt volnzogen / sondern euch mit der
andern nachfolgend zuuerloben frey gestanden / von Rechts wegen.

- 4 Idem statuendum est, si quis per vnum testem probaret sponsalia clami-
nata esse, & accederet fama viciniæ. Nam adhuc publica etiam duobus saltem
testibus probata, vt Calderinus sentit, clandestinis præferenda erunt, Panorm.
& alii d. c. 2. & Iason l. admonedi, de iureiur. Idem probat Lutherus in libello de causis
matrim. Daß das öffentlich Verlöbnuß d. heimlichen Ehegelübt billich fürgezo-
gen wirdt. Quamuis loquatur de sponsalibus absque parentum consensu con-
tractis. Nam probatio certa & indubitata probationi quæ præsumptione tan-
tum nititur præualere & præponderare debet. l. ob carmen, §. si testes ff. de testibus.

§. 16. S V M M A R I A.

- 1 Sponsalia bina an quis impune contrahere possit.
- 2 Sponsalia bina contrahens de iure civili infamis est.
- 3 Sponsalia bina contrahens solet parti innocenti in expensas condemnari.
- 4 Forma sententia.

- 1 Sed an et impune quis bina sponsalia contrahere possit, quaeritur? Et existima-
uerim à magistratu puniendum esse pœna arbitraria, hoc est, vel carceris vel
2 multa pecuniaria vel infamia notandum. Nam & iure civili et bina sponsalia
contrahens infamia notatur. l. 1. & l. 13. Quid ergo de his qui notantur infamia. Ita &
pater vel mater & bina sponsalia eius nomine, quem in potestate habet constitu-
ens infamis fit d. l. 13. c. de sponsatam, & cap. de sponsatas 27. q. 2. vt & alteri nupta alte-
3 ri sponsa infamia notatur. Harimenop. Sed & et qui bina sponsalia contraxit so-
let parti innocenti in expensas condemnari. Panormit. c. gemma de sponsalibus. vbi
feribit pœnam quidem promissam non deberi, interim tamen reum ad id quod
interest conueniri posse. Idq; in arbitrio iudicis positum esse. Qua de re infra c.
4 12. Idque in Consistoriis seruari constat. Et solet sententia et ita concipi.

Wir verordenten des Consistorii / Nach dem Hans N. sich mit zwo Personen
als mit N. einer Witwen / vnd hernacher mit N. einer Jungfrauen verlobet /
vnd das erst Verlöbnuß öffentlich / das ander aber heimlich geschehen. Sprechen
vnd

vnd erkennen wir/das das erste sol kräftig/das ander aber vntreffig vnd nichtig seyn. Weisen aber obgenandten Hansen N. htemit der Obrigkeit zur Straffe anheim/ damit andere ins künfftige dafür sich zuhüten/ vnd ehrliche Leute nicht betriegen mügen/alles von Rechts wegen.

§. 17. S Y M M A R I A.

- 1 Sponsalibus clandestinis si accesserit concubitus, an publica clandestinis preferenda.
- 2 Forma sententia.

Sed quid † si ad clandestina sponsalia accesserit concubitus, an publica clandestinis preferenda sint? Et certe æquitas hic aliud postulare videtur, nimirum vt sponsalia publica cedant clandestinis, quæ concubitu firmata sunt. Ergo virginem qui vitiauit eam ducere tenetur, tum quod fidem dedit, tum quod eam compressit. Nec hac ratione sese extricare poterit, quod alii postea palam promisit matrimonium. Nam virgini eiusque parentibus maior est illata contumelia, quam puellæ cui publice fides data est. Ad quā nulla alia redit incommoditas, nisi quod promissio de coniugio ei facta non seruetur, eaque quasi ludibrio habeatur. Quæ iniuria nullitanda, & longe maior est, quam quæ alteri obtigit, ideoque volens alteri cedere debet. Nam alteri verba data sunt, pudicitia salua, alteri pudicitia erepta, quæ dos maxima est, vt supra late explicauimus. Idque apud veteres obseruatum Terentius in *Andria* indicat. Nam Pamphilus Glycerium cui coniugium clam promiserat ducit, et li alia ei à patre desponsata esset, Chremetis scilicet filia. Neq; hoc loco distinguendum arbitror, an sponsalia sint absque testibus vel absque parentum consensu contracta. Nam vtroque casu vitiaata ducenda est. Pontifex c. 30. c. 5. qui de sponsal. Interim tamen, qui cum secunda rem habuit puniendus est. Nam & adulterium commisisse censetur, *Deuteron. 22.* Iure ciuili infamis vel ignominiosus fit, vt diximus. Ex nouis constitutionibus Augusti Electoris ad numellam vel locum publicæ ignominiaë sistitur vel carcere punitur, vel grauiori pœna vel etiam perpetuo relegatur. Eandem pœnam luit secunda ab eo cognita, si prima sponsalia non ignorauit T. von Ehegelöbnuß *sub finem.* Qua de re infra.

Forma † sententia.

2.

At N. durch auct Wort vund hohe Verpflichtung ewre Tochter N. zu Fall gebracht/das als dan ehrgedachter N. jhr die Ehe versprochen vnd zugesaget/ so hoch vnd theur / das er auch seine Seel vund Seeligkeit zu Pfand gesetzt/vnd zum vberfluß das Hochwürdig Sacrament alle beyde zweymal empfangen/ auch öffentliche Brautsammel gegeben / vnd in der Kirchen öffentlich auffgeboten vnd namkundia gemacht/ auch so weit gekommen/das sie auff nechstkommenden Sontag nach Lucia mit einem Christlichen Kirchaang solch Verlöbnuß sollen ins Wer. & bringen; So seynd sie solch öffentlich Verlöbnuß / so durch die.

Verschaffung zuuer volnjozen / mit Ehrstlichem Kirchgang vnnnd Beylager
zuuolnziehen ferner schuldig vnnnd pflichtig / vnnnd werden durch N. Einspruch/
mit welcher sich gedachter N. heimlich hinder seiner Eltern Wissen / sol verlobet
haben. Welches er doch zum höchsten verneint / hieerein vnnverhindert / auch vn-
angesehen der Verpflichtung der 50. fl. so zwischen N. vnd N. geschehen seyn sol/
Es were denn Sach / daß N. zuuorvnnnd che er sich mit ewer Tochter N. verlobet/
vnd sie zu Fall gebracht / mit N. ehelichen verlobet / vnd sie darauff beschlaffen hat/
von Rechts wegen.

§. 18. S V M M A R I V M.

Si is qui vitium intulit neget se nuptias promississe, quid iuria.

ET hæc sine controuersia vera sunt, dummodo is qui virgine abusus est, fa-
teatur, se ei matrimonio promississe, & vel testibus vel alia ratione conuinci
possit. Sin autem fateatur se vitium intulisse, neget se nuptias promississe, quid
iuris sit quaeritur? Et iure Mosaiico nihilominus illam ducere tenebatur. Nostris
autem legibus & moribus ducere non cogitur, nisi promissio accesserit. Et si ne-
gauerit se fidem dedisse ad iusiurandum tanquam vltimum remedium decur-
rendum est. Et siquidem ille iuramento sese purgauerit, publica sponsalia clan-
destinis præferenda erunt. Et puella decepta ei valedicere cogitur, tanquam ad-
ultero malam habenti conscientiam, qui eam deserat & repudiet, non secus, ac
si mortuus esset. A quo illa nulla sua culpa diuellatur & liberetur, eamque
rem Deo iustissimo iudici committet. Eamque sententiam Luthero placuisse
video.

§. 19. S V M M A R I V M.

Si is qui iurauit se coniugium non promississe, postea alia ducta se peierasse fateatur.

HOc loco rursus quaeritur, si is qui iureiurando sese purgauit, peierauit, ac
postea conscientia scrupulo excarnificatus, peierasse se fateatur? Respon-
deo. Sponsalia publica nihilominus clandestinis præferenda sunt, que madmo-
dum & clandestinus concubitus publico cedit. Nam alioqui cum muliere, quæ
legitimæ ac publice nupsit, pessime ageretur, si matrimonium semel nuptiis &
concubitu consummatum, dissoluendum esset, vt quæ innocens propter alie-
num peccatum pœnas daret, altera vero quæ clam cum eius marito consueuis-
set turpitudinis mercedem & fructum consequeretur. Quod in Ecclesia Dei
ferendum non est. Qua de causa ea, quæ postea publice nupsit, virum reti-
nebit, eiusque vxor legitima erit. Et recte, cum ius mulieri quæsitum, ei sine
eius culpa auferri non debeat. Idque vsque adeo verum est, vt quamuis iu-
ratus affirmer, se mulieri, quam decepit, fidem dedisse, seque eo ipso, quod in-
ficias ierit peierasse, tamen ei fides adhibenda non sit, imo maxima pœna coer-
cendum existimauerim, vt qui sese sua ipsius confessione mendacii & periurii
reum

reum faciat & damnet. Quæ enim impudentia est, quod semel quis iuratus negauerit, idque in iudicio rursus iuratum affirmare. Qualem exhibet Plautus in *Curcul.*

*Quod promisi lingua, eadem nunc nego,
Dicundi non rem perdundi hac gratia nata est mihi.*

Et ut ponamus, quod tamen non damus, eius iuramento standum esse, neque hic quicquam proficeret. Nam matrimonium publice & legitimis modis contractum præferri & præualere debet nuptiis clandestinis & furtiuis. Idque publice interest, quo puellæ alieno exemplo edoctæ, sibi à furtiuo concubitu caueant, neque veri verbis suam pudicitiam committant, ut qui libidinis amore inflammati, quiduis non promittunt, & ubi eam expleuerint, mulierem ludibrio habent, ut testatur Catullus his versibus.

*Nulla viri speret sermones esse fideles,
Qui dum aliquid cupient animus præstitit apisci
Nil metuunt iurare, nihil periuria curant,
Sed simul ac cupida mentis satiata libido est,
Dicta nihil metuere, nihil periuria curant.*

Ita & apud eundem Catullum Minois filia, quam Theseus fide de coniugio data abduxit, & postea in littore dormientem reliquit, se deceptam queritur.

*Annon hac quondam blandè promissa dedisti:
Vocem mihi non hac miserum sperare iubebas,
Sed connubia lata, sed optatos Hymenæos.*

Et apud Theocritum puella Daphnidi multa promittenti, quo ea potiri possit. Ais te omnia mihi daturum esse, fortasse autem postea (id est, post concubitum) ne saltem quidem dederis. *Idyll. 27. φὺς μοὶ πάντα δόμων, τὰχὺ δ' ὕπνου ὕδ' ἄλσος ὄβρις.*

§. 20. S V M M A R I A.

- 1 Si quis puellam fide de coniugio data vitiauit, & postea aliam celebratis nuptiis domum duxit, an relicta ea, quam palam accepit, ad primam redire cogatur?
- 2 Quid si quis duabus coniugium promisit & sponsalia publice contraxit & utramque cognouit?

EX his autem quæ hæcenus tradidimus, & hæc quaestio determinari potest. Quidam virgine abusus est fide de coniugio clam data, paulo post aliam celebratis nuptiis & benedictione subsecuta domum duxit, an relicta ea, quam palam accepit ad primam redire cogatur? Et certum est eum uxori, quæ palam ei tradita est, adhærere debere. Nam ut in rebus omnibus ita & hic regula tenenda est, publica priuatis præferenda esse cæteris paribus. Ideoque clandestina sponsalia publicis, & concubitus clandestinus publico cedere debet. Idque quod omnia clandestina suspecta sunt, & doli suspitione laboret, quæ vero palam gerunt bona fide.

geri censeantur. Adde quod hic multa concurrunt, quæ fœminam postea ductam marito arctiori vinculo coniungunt, nimirum nuptiæ palam celebratæ, benedictio sacerdotis & domum deductio, quæ nuptias tanquam sigillo firmissimo roborant & firmant. Nam, vt Cicero inquit, firmiter maiores matrimonia stabilita esse voluerunt, neque matrimonii celebritatem remoto angulo ruris abscondi, vt ait Seneca *declam. vlt. lib. 8.* Et illæ demum veræ sunt nuptiæ, in quibus sacra peragitur benedictio, Deo inter eos, qui coniunguntur, interueniente vt Comneni verbis vtat. Ideoque sponsalibus concubitu etiam firmatis merito anteponendæ sunt. Qua de re infra latius *cap. 11.* Et vt verum sit matrimonium, fœminam traditam esse oportet, vt supra late explicatum est. Postremo, quod iniquum esset, si vxori quæ Deo obsecuta palam nupsit, nulla sua culpa maritus adimeretur. Nam illa ob præstitam Deo obedientiam, & peccatum alienum pœnas lucret & plecteretur contra *l. sancimus C. de pœnis.* Contra vero prima illa, quæ furtiuas nuptias contraxisset, impietatis & furtiuæ cõluetudinis commodum sentiret. Itaque merito secunda quæ publice nupsit maritum sola retinebit, & inter eos solum verum erit, & legitimum matrimonium. Neq; enim vxori palam nuptæ ius, quod in maritum habet, dirempto matrimonio adimi potest, sine eius culpa & peccato. Neq; id magistratus vel Ecclesiasticus, vel Politicus permittet, vt quos Deus publice per os sacerdotis & ministri sui coniunxit. Eodem spectant verba Lutheri. *Im Gewissen sol vnser canon der seyn/* quod publica sponsalia præiudicent clandestinis & priuatis. Sic ante copulata carne sponsalia præiudicant sponsalibus futuris cæteris paribus. Interim tamen, qui id facinus in se admiserit, pœna arbitraria, & quidem grauissima coercendus erit: iure ciuili notatur infamia, *l. quid ergo, de his, qui not. iufam.* Verba ita habent. Ateri nupta, alteri sponsa notatur infamia. Eodem spectat Leonis *constitut. 74.* Sponsam alteri sponso nubere non posse, & si nubat adulterii ream fieri.

- 2 Aliud dicendum existimauerim, si quis duabus coniugium promisit & sponsalia publice contraxit & vtramque cognouit. Nam certum est matrimonium inter illum & secundam nullum esse, cum prioris maritus factus sit, consensu nimirum & concubitu secuto. Ideoque secundam retinere non potest, vt quæ adulterii rea sit siquidem non ignorauit prima sponsalia. Ideoque cum viro adulterii pœna punienda est. Nisi prima hoc delictum cõdonare & ignoscere sponso velleret, & vna cum eo alio habitatum concedere extra ditionem eius, in qua facinus illud commissum est. Nam tunc spõalia vel matrimonium primæ promissum tolerari posse, & minime rescindendum esse putauerim, iudici tamen reseruata pœna. Et ita pronunciatum esse se n. eminisse

scribit D. Beustius *fol. 29* Idem statuit
Rex Fridericus 11.

§. 21. S V M M A R I V M.

Virgo compressa & à viro qui iuramento se purgavit quod fidem non dederit, relicta, an innupta sedere, an vero aliam conditionem sibi querere debeat.

Hic quærunt Theologi, an virgo compressa & à viro qui iuramento se purgavit quod fidem non dederit, relicta innupta sedere, an vero aliam conditionem sibi querere debeat? Et sane alii eam nubere posse dubium non est. Nam hoc casu is qui vitiauit, & peieravit adulteri loco habendus est, & reuera adulterii reus est, qui eam, quam sibi despondit sciens volens contra conscientiam deserat, & alia ducta adulterium periurio cumulat. Imo pro desertore vel mortuo censendus est, cui etiam mulier amplius obstricta non est, ideoque sese ab eo recte segregare potest, cumque Dei iudicio & vindictæ committere cum hac exprobratione.

*Si tu oblitus es, at Deus meminerit, meminerit fides,
Quæ te ut pœniteat postmodo facti faciet tui.*

§. 22. S V M M A R I V M.

Sponsalia cum duabus palam & publice, si quis ineat, sed tamen ex intervallo, an posteriora prioribus præferenda.

HActenus de sponsalibus binis contractis clam & palam. Nunc quæritur, si quis cum duabus sponsalia palam & publice ineat, sed tamen ex intervallo an posteriora prioribus præferenda sint? Hic indistincte respondendum est, posteriora prioribus cedere debere. Nam ut duarum vxorum quis maritus esse non potest, ita nec duarum sponfarum sponsus. Nam qui sponsam habet, sponsus est. *Ioan. 3.* Cum itaque is, qui primæ fidem dedit sponsam habet: secundæ coniugium promittere non potest, & e conuerso sponsa, quæ primo desponsa est, secundo desponderi non potest. Nam & obligatione quodammodo coniuges sunt. Idque ex eo liquet, quod ut paulo ante explicauimus; iure diuino alterius sponsam attingens adulterium committat, *Deut. 22.* & iure ciuili infamis fiat. *l. 1. de his qui notan. infam.* Et hanc pœnam scurris, qui matrimoniis ad libidinem abutuntur in foro iudiciali imponendam esse censet. *Panorm. c. 2. de sponsal. duor.*

§. 23. S V M M A R I V M.

Sponsalia cum secunda inita an conualescant & rata sint si prima moriatur.

Sed quid, si prima moriatur cui coniugium palam promissum est, an sponsalia cum secunda inita conualescant & rata sint? Et dicendum rata non esse, nec per mortem primæ conualuisse, *c. 2. de sponsal. duor.* & ibi gloss. quia nunquam potest. *consil. 23. matrim. To. 1.* Caius Caligula Imperator amissa vxore Iunia in partu Euiam Næmiam ad stuprum sollicitauit, & matrimonium promisit viuente adhuc

b B b

marito

marito cohortium præfecto. Quæ promissio de iure etiam marito mortuo subsistere non potuit, cum viuentem marito facta esset, etiam si eam chirographo & testificando firmasset Caligula, vt scribit Suetonius in Caligula.

§. 22. S V M M A R I V M.

Sponsalia bina si quis palam contrahat & primæ iniuratus coniugium promittat, secundæ autem iuratus, vtrum posteriora prioribus præferenda.

Rursus quaeritur, si quis bina sponsalia palam contrahat, & primæ iniuratus coniugium promittat, secundæ autem iuratus, vtrum posteriora prioribus præferenda sint? Et non obstante iuramento prima posterioribus præferenda esse existimaui, idque quod fidem semel datam alteri dare, & sponsus semel factus alterius sponsus fieri non potuit, & ita sentit Didacus c. 4. fol. 7.

§. 25. S V M M A R I A.

1. Matrimonium primo promissum an secundo per concubitum & nuptias consummato præferendum sit?
2. Canonicoꝝ diligentia in referendis verbis conciliorum in ius Canonicum.
3. Adulteram in matrimonio retinere legibus Atheniensium vetitum fuit.
4. Pellices lege Numa ad aram Iunonis accedebant.
5. Sponsam alterius violans de iure diuino adulter censetur.
6. Exemplum memorabile ex historia Anglica.
7. Facili species ex Hugone Falcando.
8. Matrimonium semel concubitu consummatum sine maximo scandalo non potest rescindi.
9. Matrimonium semel concubitu consummatum Ethnici nulla religione imbuti rescindere noluerunt. Quod ex antiquitatum histeriis multis exemplis petitis demonstratur.
10. Sponsalia vel matrimonium pro deridiculo & delectamento habentes diuinitus puniri exemplis dacetur.
11. Responsio ad obiectiones.
12. Constitutio Electoris Augusti.
13. Adulteram respicientem an liceat ducere:

Sed hoc loco quaeritur, an matrimonium primo promissum secundo per concubitum & nuptias consummato præferendum sit. Verbi gratia. Puella publice Slesuici desponsata, alio sese recipit, alteri nubit, & nuptiis celebratis marito traditur, domum deducitur; an relicto marito, cui nupsit, ad eum cui desponsata est, redire debeat; vel marito qui eam possidet & in matrimonio habet, adhærere? Quæ de viro dicuntur & de muliere intelligenda sunt. Quæstio est anceps: cuius vtraq; pars probabili ratione defendi potest. Et quæ de marito relicto ad eum cui

cui primum desponsa est, redire debeat, ex eo colligi posse videtur, quod sponsa iure & obligatione coniux sit, ideoque cum primo coniugium promisit, secundo coniungi non potuit. Item, non potest quis id alteri dare, quod semel alteri dedit. Sed vir cum muliere contrahens sponsalia, ei sui corporis dat potestatem, ideoque alteri eam dare non potest. Huc facit quod sponsa iure diuino vxor [ischob] appellatur. *Deut. 22. & Matth. 1.* & quod adulterii reus sit is, qui sponsam alteri violasset non secus ac si vxorem adulterasset. Quod & Leo *const. 74.* expresse statuit, ut paulo ante notauimus. Et Philo. Quidam putat medium quiddam esse inter stuprum & adulterium, quando sponsa nondum tamen nupta dolo aut vi opprimitur. Me vero iudice hec quoque est species adulterii. Nam sponsalia tantumdem valent quam nuptie, quando in solenni amicorum conuentu viri & vxoris nomina inscribuntur tabulis. Propterea lex reum & ream iubet obrui lapidibus si accesserit puellę consensus & concubitus, *de legibus specialibus*. Ex quibus efficitur sponsam vxoris & sponsum mariti loco habendum, & hanc sententiam amplexi sunt Iuris Canonici aucthores ut videre licet *c. 3. & vlt. de sponsa. duorum*, his verbis, *si nupserit alteri, & si carnalis copula sit subsequuta ab ea separari debet, & ut ad primam redeat Ecclesiastica distinctione compellendus est*. Sequitur Schurffius *consil. 7. cent. 1.* concludens matrimonium primum secundo preferendum etiam per carnalem copulam consummato. Et Lutherus *tract. de causis matrimonia.* cuius hæc sunt verba. Wenn einer mit der andern Frauen Kinder hette/vnd mit ihr lange zu Haus gesessen/vnd in einer Nahrung bekommen? Antwort. Es hilft nichts/weil er der ersten öffentlich vertrawet/vnd ihr rechter Ehemann ist / kan er die ander mit den Kindern nicht behalten. Contrariam vero sententiam Pontifices qui Alexandrum III. antecesserunt secutos indicat idem Alexand. *d. c. 3.* nimirum sponsalibus diremptis matrimonium ratum esse debere. Eamque consuetudinem Mutinæ seruata esse. Idque indicat Alexander III. *part. 6. c. 3. de sponsal. & matrim. consilii Lateranensis*, cuius hæc sunt verba. Super hoc inquisitioni tuæ taliter respondemus, quod si legitimus consensus ea solennitate, qua fieri solet præsentem scilicet sacerdote, aut etiam eius Notario, sicut etiam in quibusdam locis adhuc obseruatur, coram idoneis testibus interueniat de præsentem, ita quod unus alium in suam mutuo consensu verbis expressis recipiat, utrinque dicendo. Ego te recipio in meam & ego te in meum, siue sit iuramentum, siue non, non licet mulieri alii nubere, & si nupserit & si fuerit carnalis copula subsequuta ab eo separari debet, & ut ad primum redeat Ecclesiastica distinctione compelli, quamuis alii aliter sentiant, aliter etiam à quibusdam prædecessoribus nostris sit aliquando iudicatum. Hucusque; † Alexander III. & hic obiter notandum, quia diligentia, quaque fide Canonici Rapsodi verba conciliorum in ius Canonicum retulerint. Nam in *c. 2. de spons. duor.* hæc verba omissa sunt, Ea solennitate qua fieri solet præsentem scilicet sacerdote, aut etiam eius notario, sicut etiam in quibusdam locis adhuc obseruatur coram idoneis testibus interueniat de præsentem, & c. Item & hæc verba. Quamuis alii aliter sentiant. Ut recte Erasmus scripserit, Pontificum Romanorum variâ hac in questione fuisse sententiam.

Et hanc sententiam Lutherus probasse videtur, sibi non constans in libello Vom-
 Ehelichen Leben. Verba hæc sunt. Wenn ichs einer Magd gelobe/ vnnnd nehme
 darnach eine ander/ paulo post, achte ich / er sol bey der ersten bleiben/denn er hat
 sich ihr ergeben/vnd ist nicht mehr sein selbst / darumb hat er der andern nicht kön-
 nen geloben/das der ersten/ vnd nicht sein wer: Thut ers aber vnnnd fehret fort/ biß
 daß er Kinder mit der andern zeuget/so bleibe er bey der selben/denn sie ist auch be-
 trogen vnnnd zu größerm Schaden kommen / wo. er von ihr weicher / denn die
 erste/ Darumb hat er an beyden gesündigt/ aber die erste kan ihres Schadens
 nachkommen/weil sie ohne Kinder ist / darumb sol sie der andern auß Liebe wei-
 chen/vud einen andern nehmen/denn sie ist frey von ihm/ weil er sie verlassen hat/
 vnd sich einer andern geben. Rationes quibus Lutherus mouetur hæc sunt, q̃ mu-
 lier quæ viro sponso nubit decepta sit, & si à marito, deferatur plus damni acce-
 ptura sit, quam prima cui fides data est. Et quamuis vtriq; fucum fecerit impo-
 stor, tamē ad primam minus incommoditatis redit, vt quæ adhuc virgo integra
 est, neq; ex eo liberos suscepit. Qua de caussa illa charitate Christiana impulsā
 iure suo cedere, & aliam sibi quærere conditionem debet, cum à sponso prorsus
 libera sit, qui eam deseruerit. Quibus ego hanc adiicio, quod cum adulteri rea
 sit mulier, quæ sponso spreto alteri nuplit, domum deducta & tradita est, sequi-
 tur sponsalia vel matrimonium primum dissolutū esse. Nam fornicationis caus-
 sa vxor recte dimittitur. *Corinth. 7.* Et crudelis & iniustus est, qui adulteram re-
 tinet, cum existimatione illa retineri non possit adultera, imo nec duci. Nam
 vxorem adulterio pollutam vel deprehensam iure ciuili ingenui ducere prohi-
 bentur. Nec exigit lex vt damnatæ sunt. Quod si damnatam quis ex caussa adul-
 terii duxisset, hoc factum pro adulterio vindicat. Itaq; Domitianus Augustus e-
 quitem Romanum ob vxorem reductam, cum qua maritus ob adulterii crimē
 dissidium fecerat, iudicum albo euasit & nota affecit. Suetonius & Alexander
genial. dier. lib. 4. c. 8. l. 1. ff. de concubinis. Qui damnatam adulterii ducit vxorem, le-
 ge Iulia de adulteriis tenetur, & *l. i. audi, de his quib. & indignis.* Si quis in adulterio
 Sempronie damnatus, eandem Semproniam duxit, vxorem non damnatam nō
 3 stare matrimonium. Qua de caussa † & legibus Atheniensium vetitum fuit, ad-
 ulteram retinere in matrimonio, vt ex oratione Demosthenis in *Nearam* colligi-
 tur, vt eadem lege mulier in adulterio deprehensa, ciuitatibus sacris arcebatur,
 ad quæ tamen peregrinæ & ancillæ etiam admittebantur. Demosthenes *contra*
Nearam. Plutarch. Solon legumlatorū celeberrimus mulierē, apud quā adulter
 erat deprehensus, ornari non sinebat, nec in fana publica ingredi *ἵνα μὴ τὰς ἀνα-*
μαρτύτους τῶν γυναικῶν ἀναμινυμένη διαφείρη, id est, ne suo interuēru honestas ma-
 4 tronas corrumpere. Eadem † pœna pellicib. Numæ lege constituerat, ne scilicet
 ad aram Iunonis accederēt. *Gell. lib. 4. cap. 3.* Et apud Romanos lenocinii species
 est, si quis sciens adulteram retineat. Ex quibus efficitur, adulteras apud veteres
 detestabiles fuisse, & qui eas vel duceret vel retineret, sibi labem aspersisse. Vn-
 de consequens est, nec eam quæ sponso relicto alteri nupsit, absque infamia du-
 ci pos-

ei posse, cum adultera censetur, vt expresse Leo statuit *constit. 74.* Sponsam alteri sponso nubere non posse, & si id fecerit adulterii ream fieri & infamia notari. Quam constitutionem in suam epitomen redegit Harmenop. Et lege † diuina adulter censetur, qui alterius sponsam violauerit *Deuter. 22.* Quo spectant versus Acontii ad Cydippen apud Ouidium in *epist. Heroid.*

Improbe tolle manus, quam tangis nostra futura est.

Postmodo si facies istud adulter eris.

Adde quod si mulieri viro relicto ad eam, cui primum desponsa est publice redire liceret, tunc vtiq; in eius esset potestate pro libitu relinquere maritum, & sponsum repudiatum repetere, & per consequens quotidie nubere. Quod inter Christianos minime ferendum est. Atque de ea recte pronunciare licet, quod est apud Martialem.

Qua nubit toties, non nubit, adultera lege est,

Offendor mæcha simpliciore minus.

Publius Syrus. Habent locum maledicti crebre nuptiæ. Mulier quæ nubit multis, multis nō placet. Hinc & illa absurditas existeret, vt quoties satiety vxorem cœpisset eius viri, cum quo nupta esset, facillime aliquæ subornare posset, qui testaretur eam cum alio ante confirmatum vel consummatum matrimonium sponsalia vel matrimonium contraxisse. Qua de re memorabile † exemplum 6 extat in historia Anglica, quod subiiciemus. Mortuo Rege Eduardo Dux Glocestriæ qui postea Richardus Tertius appellatus fuit, opera & perfidia Episcopi cuiusdam Basensis Angli filias duas Eduardi Regis defuncti, vt quibus regnum iure hereditario deberetur, in conuentu procerum & ordinum totius regni iussit illegitimas seu spurias declarari, & monasterio includi, hoc prætextu, quod Episcopus affirmaret, regem Eduardum antequam vxorem duxisset, puellæ cuidam Anglæ, quam etiam nominauit, nuptias promississe, cuius amore captus esset, quo ea potiri posset. Eamque promissionem præsentem Episcopo factâ, & data dextra firmatam esse concubitumque subsecutum. Regem autem, vbi libidinem expleuisset, puellam ludibrio habuisse, eaque spreta aliam duxisse in vxorem, matrem scilicet filiarum Regis Eduardi. Episcopus qui aulicus esset hanc rem celauit annos 20. & puellæ silentium imposuit. Rex Eduardus paulo post filiam equitis Riuerii in vxorem duxit. Episcopus Basensis qui Regem maxime multis de causis odisset, & imprimis, quod eum primum in numerum Consiliatorum cooptasset, & deinde in carcerem coniectum magna æris vi multasset, hanc iniuriam annos viginti mussitauit, odiūque pectore aluit. Mortuo Rege Edoardo vindictæ cupidus rem patefecit, eoque perduxit, vt filia Regis pro notis & adulterinis proclamarentur, & à successionem regni excluderentur, idque solius Episcopi autoritate & testimonio, qui affirmabat sese regem & puellam vitiatam copulasse, & præter se Regem & illam neminem præsentem fuisse, & eadē causa non potuisse legitimum matrimonium cum filiarum matre contrahere. Et hac ratione Richardus exclusis filiabus & filiis interemptis.

b.Bb 3.

Rex.

Rex Angliæ exortus est. Cominæ *cap. 112. & cap. 132. Antimachiauellus folio 47. & fol. 88. Bellaius lib. 1. commentar.* Extat hæc historia apud Cominæum Gallice scriptum, à Sleidano autem fideli alioqui interprete omiſſa eſt, ne quis illic eam quærat. Similis eſt pene facti ꝛ species apud Hugonem Falcandum *ib. de calamitatibus Sicilia.* Richardus de Sagio nobilis Apuliæ Capitaneus & Comeſtabulus vxorem ſuam ſororem Bartholomæi Perulini repudiare voluit, vt ea admiſſa neptem Archiepiſcopi Capuani/nobiliſſimam meretricem in vxorem ducere poſſet. Cauſſa autem propter quam Richardus diſſolui debere coniugium exiſtimabat, hæc erat, quod diceret, ſe dudum ante contractum matrimonium rem cum vxoris ſuæ conſanguinea habuiſſe. Adducti duo milites qui affirmarent ſe id viſiſſe. Quorum etſi teſtimonium reprobarer pars aduerſa, & conſanguineæ obiectum crimen refellerent, Cardinalis nihilominus teſtes iurare præcepit, & tandem ſententia lata diſſoluit matrimonium, & vtramque partem iurare coegit de non coeundo amplius. Richardo autem poteſtatem fecit ad ſecundas nuptias licite tranſeundi, illam autem voluit innuptam ſedere. In quo licet Eccleſiaſtici viri, qui aderant Richardi de Sagio & amicorum eius gratiam Cardinalem ſecurū non ambigerent, illud tamen propenſius mirabantur, quod viro qui deliquerat abſoluto, mulieri quæ nihil in ſeſe admiſerat, perpetuam continentiam indixiſſet. Cumque latenter, eius impudentiam arguentes, tenrandi gratia quærerent ab eodem, vtrum in cauſſis paribus idem ius conſequerer admitteret: reſpondit ſibi licere quod eis non liceret, neque tum id feciſſe, vt id ſequendum aliis traderetur. Hæc geſta ſunt temporibus Guilielmi Regis Siciliæ Anno 1020. Ex quibus colligitur quantum mali ex eo ſæpe ortum ſit, quod quis vxoris pertæſus ante matrimonium contractum dicat, ſe alii fidem dediſſe vel iunctum fuiſſe, in eam rem ſubornatis teſtibus, & quod periculi plena res ſit minimeque admittenda.

- 8 Poſtremo & pro hac ſententia facit, quod ꝛ ſine publico offendiculo & ſcandalo maximo non poſſit reſcindi ſemel concubitu conſummatum matrimonium. Quod enim excogitari poteſt turpius, vel triſtius, quam mulierem quæ cum viro multos annos vixit eodem thoro & menſa uſa eſt, magno ſuo cum dolore ab eo auelli nullo ſuo merito, vt quæ promiſſionis alteri factæ ignara eſt, & pœnâ pati debeat, quam non merita eſt. *Contra l. ſancimus, C. de pœnis.* Ibi pœna eſſe debet vbi noxia eſt. Peccata ſuos teneant authores nec vltèrius progrediatur metus, quam reperiatur delictum, & tandem impatientia adducta ad malas artes animum applicat & corpore quæſtum facere incipit. Quæ calamitas eo maior erit, ſi ex eo liberos ſuſcepit, quorum in diſſoluendis nuptiis magnam rationem habuiſſe legiſtatores *ex l. 4. l. Julia, de rit. nupt.* colligitur in verbis: Si poſtea ingenuæ vxoris pater materve actum ludicrum facere cœperit, iniquiſſimum eſt dimitti eam debere, cum nuptiæ honeſte contractæ ſint, & fortæſſis iam liberi procreati. Idem arguit *l. 57. qui in Prouinc. de ritu nuptiar.* Moueor numero liberorum veſtrorum & quod tot annos in matrimonio fuiſtis. Itaque recte Mauſerus

serus valde durum esse scribit, quod ad primum redire debeat. *Tit. de nupt. fol. 21.* Deinde quod deforme spectaculum sit & abominandum, in vna ciuitate vel Republica videre mulierem, quæ duos habeat maritos, vnum cui sponte nupsit & virginitatem contecrauit, à quo diuulsa sit: alterum cui fidem dedit, & quem repudiavit, ad quem redire cogitur, nemini obscurum est. Et quidem † Ethnici nulla religione inbuti, apud quos diuortia erant frequentissima, eam rem detestati sunt, idq; historiae testantur. Nam cum Augustus Cæsar Liuiam viuente Nerone marito duxisset, forte fortuna puellus quidā garrulus, quos p̄ delectamento dominæ alere solent, cum diuerso loco Liuiam cum Cæsare, diuerso autem Nerone cum alia accumbentem videret: Quid hic agis, inquit, domina? En maritus tuus, Nerone monstrans, isthuc accumbit. *Dion. lib. 48.* Quid quod vix verisimile est, quenquam tam degeneris atq; abiecti animi reperiri posse, qui mulierem ab alio nitiatam vel deuirginatam vxorem ducere velit, etiam si ipsi desponsa ante fuerit? Quis enim vir quamlibet impius adulteram velit vxorem, vt ait Augustinus *lib. 1. de nupt. cap. 17.* Apud Germanos veteres id turpissimum fuisse, Tacitus commemorat his verbis, *lib. de moribus Germanorum.* Publicatæ pudicitia nulla venia: non forma, non ætate, non opibus maritum inueniunt. Nemo illic vitia ridet, nec corrumpere aut contumpi seculum vocatur. Et *Quintilian. declam. 3.* Si meretricia imperatur necessitas, si aduersus obscenam vim corruptoris arma tantum contumeliae causa habemus, potius castra capiuntur & vim tribuni interpellat Cimber. Nihil tale nouere Germani, & sanctius viuunt ad Oceanum. Nec fœminam vllam tam impudentem inueniri posse statuo, quæ cum marito consuevit, & deinde ab illo diuelli, & alii nubere velit. Sabine virginis raptæ id honeste fieri non posse existimarunt, vt ex verbis Herfiliæ apud Plutarchum in *Romulo* colligitur, quæ supra enumerauimus. Huc accedit, quod is qui virgini coniugium promisit, eam ducere non cogatur, si vitia deprehendatur, vt infra late demonstrabitur. Vnde efficitur, nec ad fidem seruandam adstringi eum, qui virgini coniugium promisit, si illa alteri nupsit & à viro integrâ non sit. Nam hæc virgo amplius non est, neque pro virgine locari nuptum potest, imo adulteræ loco habetur. Et hæc tanta conditio inest promissioni de coniugio. Si honesta & virgo manserit, vt supra explicatum est. Quid quod iure ciuili, si quis duobus rem in solidum vendiderit & posteriori tradiderit, rata est emptio postremo facta, licet cum priori etiam contractum sit. *l. quoties, C. de rei vindicat.*

Idem in pignore obtinet. Nam ille qui prius pecuniam soluit & nactus est pignus, illud retinet, licet cum alio antea de pignore egerit, *l. potior. Cod. qui potior in pignore.* Ergo & in matrimonio idem ius seruandum esse rationis est, vt is qui vxorem sibi desponsam & traditam accepit, & possidet, potior sit illo cui illa saltem promissa est. Nam concubitus vel copula, vt loquuntur, causat possessionem matrimonii, nam sponsus post cōgressum accepit plenam traditionem corporis vxoris, & in dubio potior est conditio possidentis.

Barol.

Bartol. l. si duo ff. uti possideris & notatur cap. ex parte de restit. spoliat. consil. matrimon. German. 16. in fine. & quod firmitus est ac plenius, non debet cedere infirmo & imperfecto. Et hæc sententia veterum authoritate & exemplis confirmari potest, quæ nos hic referenda duximus. Asdrubal Gisonis filius Carthaginensis Masinissæ filio Regis gentis Masæsidorum filiam Sophonisbam despondit. Peractis sponsalibus Masinissa clam Asdrubale fretum Hereulorum traiecit, ac cum Scipione conuenit, promisitq; si is in Asiam transiret, se ei auxilio futurum. Syphax Rex Numidiæ qui Sophonisbam deperiret, & eo tempore popularetur regionem Carthaginensibus subditam, cum Pœnis egit, ut Asdrubale patre & Masinissa insciis virginem desponsam alteri sibi locarent. Eoque rem perduxit, ut inconsulto Asdrubale puellam ei uxorem coniungerent, quod scirent, quantum momenti esset in Syphace ad id bellum quod contra Scipionem gererent, si eum in fœdus contra Romanos pertraxissent. Masinissa ubi id rescivit, eam rem grauitertulit, spōsam tamen alteri nuptam relinquere coactus fuit. Asdrubal verecundans factum ut poterat celabat Masinissam. Qui ut iniuriam acceptam vlcisceretur, fœdus cum Scipione fecit, sponsa illi cui nupta erat relicta. Appianus lib. 1. de bello Punico, & de bello Hispaniensi. Vnde colligitur homines etiā prophanos solam naturam ducem secutos, statuisse plus tribuendum esse nuptiis quam sponsalibus. Item sponsalia dirimi posse, nuptias non posse, etiamsi sine dedecore & turpitudine & infamia non dirimantur. Quo spectant verba, Asdrubal verecundans factum Masinissam celabat. Recte autem Cælius qui Masinissæ volenti Sophonisbam captiuam uxorem Siphacis sibi olim desponsam pro uxore habere & retinere obstitit, & intercessit, quod diceret eum è præda populi Romani per vim nihil vsurpare debere, & quod illa alteri nupta esset. Vnde Petrarcha.

Vulgus adulterii signabat nomine factum.

Ita & Segeſtus Arminii Ducis Germanorum filiam alii pactam, in uxorem duxit & retinuit. Tacitus lib. 1. & lib. 2. historia supra recitata est. Iason item Medeam Albano Tyranno desponsam accepit, & matrimonio sibi iunxit. Quo spectant versus Valerii Flacci.

Pacta quod Albano coniux Medea tyranno.

Item.

*Quam genui Albano fuit hac promissa tyranno,
Non tibi, nil tecum miseri pepigere parentes.*

Verba sunt matris Medæ ad Iasonem filiam abducentem. Apud Theocritum quoque consimilis extat facti species, Idyl. 22. Leucippus filias duas Phæbem & Talayran despondit Linceo & Idæ filiis Aphareï. Deinde muneribus corruptus, easdem collocauit nuptum Castori & Polluci. Qui cum nuptiis peractis eas abducere vellent, obstitērunt sponsi priores, & armati eos prosequentes ad pugnam prouocabant cum hac exprobratione:

Nobis

Nobis certe Leucippus suas despondit filias
 Has longe prioribus: Ha nuptia nobis iureiurando confirmata sunt.
 Vosq; non decenter in alienos thoros irruentes,
 Virum peruertistis, & nuptias furati estis muneribus.

Et paulo post.

Amici, non ita principes decet ducere vxores,
 Quibus sponsi iam sint pacati.

ἄλλοι φίλοι ἄνδρες ἀειθέτως εὖ κε
 μνησέμεν ἀλόχους αἷς νύμφιοι ἤδη ἐτοίμοι.

Non has Heroes amici,

Vos decet, ista viris non sunt accommoda magnis,
 Munera despondere sibi, & vi ducere nuptas.

Itaque petierunt, vt eas missas facerent & sibi relinquerent. Sin minus, se para-
 tos esse certare ea lege & conditione, vt qui superior esset, virginem retineret. I-
 taq; Lynceus & Castor congressi inter sese prælio decertarunt, in quo Lynceus
 confossus occubuit. Fuerunt autem fratres patruels Lynceus & Castor. Alii au-
 tem vt Ouidius & Propertius, Castorem à Lynceo interfectum, & Lynceum à
 Polluce memorant. Quod mihi verisimile fit, Nam Deus ad pœnam eos rapere
 solet, qui aliis sponfas præripiunt. Refert Pausanias non longe ab Æsculapii
 templo trophæum sua ætate extitisse, quod à Polluce de Lynceo victo erectum
 memorant, lib. 3. In templo vero Mineræ Castorum alia facta, tum vero Leu-
 cippi filiarum raptum à Gitiade opifice expressum. Et lib. 4. Posteaquam Æphæ-
 rei liberi cum gemellis patruelibus suis de pecore dimicarunt, & Lynceum Pol-
 lux occidit. Idas vero fulmine ictus fato suo perfunctus est. Aphærei domus to-
 ta maribus omnibus consumptis deleta est. Versus Ouidii hi sunt.

Abstulerant raptas Phaben Phabesq; sororem
 Tindarida fratres, hic eques, ille pugil.
 Bella parant, repetuntq; suas & frater & Idas
 Leucippo fieri pactus vterq; gener.

His amor vt repetant, illis vt reddere nolint
 Suadet, & ex caussa pugnat vterq; pari.

Effugere Oebalida cursu potuere sequentes,
 Sed visum est celeri vincere turpe fuga.

Liber ab arboribus locus est apta area pugna,
 Constiterant illo nomina fida loco.

Pectora traiectus Linceo Castor ab ense,
 Non expectato vulnere pressit humum.

Vltor adest Pollux, & Lyncea perforat hasta,
 Qua ceruix humeros continuata legit.

Ibat in hunc Idas, vixq; est Iouis igne repulsus,
 Tela tamen dextra fulmina raptā negant.

Demetrius Antigoni filius Pyrrhi sororem Deidamiam Alexandro Roxanæ filio desponsam, rebus eorum calamitate bellorum euersis, duxit. Plutarch. in *Pyrrho*. Herodotus *lib. 6*. Leutyichides Demarato erat inimicus ob hanc causam, quod cum Percala filia Chilonis filii Demarineni ei desponsata esset, Demoratus insidiosè hominem coniugio priuauit præoccupata & prærepta vxore ac re-tenta. Qua de causâ etiam coniuratione facta contra Demoratum, eo rem per-duxit, vt regno eiiceretur, & summa contumelia afficeretur. Archelaus vnam ex filiabus Agesilao despondit, & eam postea alii nuptum collocauit. Agesilaus filiam ab eo qui eam duxisset, non repetiit, sed rei indignitate motus, Archela-um occidit. *Ælianus lib. 8 fol. 136*. Cratenus item Archesilaum Macedonia regem à quo in deliciis habebatur, interfecit, quod promissam ei filiam alteri de-disset. *Ælianus*. Et Plutarchus in *Pompeio*. Iuliam Cæsaris filiam Cæpioni iam de-sponsatam, paucis ante nuptias destinatum tempus diebus præter omnium ex-pectationem duxit, & Cæpioni filiam suam, quæ Fausto Syllæ desponsa fuerat, in matrimonium promisit, indignationem Cæpionis ea promissione leniens. I-dem in *Cæsaris vita*. Cæsar item Pompeio filiam Iuliam vxorem dedit, quæ ta-men Seruilio Cæpioni desponsata erat. Sueton. *Dion. lib. 39*. Caligula eam, quæ alii desponsata erat, accipit in vxorem. Zonaras *Tom. 2. fol. 176*. Hermione item desponsa fuit Orestis à Menelao patre. Interim eam pater collocauit Pyrrho Ne-optolemo, sub quo etiam militauit Dyctis Cretensis accitus ab eo, qua tempe-state Hermionem in matrimonium susceperat, vt ipse testatur, *lib. 6 fol. 243*. Sed cum videret Hermione sibi præferri Andromachen pellicem, patrem ea de re certiore fecit, & persuasit, vt Pyrrhum interficeret. Orestes dolens sibi prære-ptam à Neoptolemo Hermionem, hortatur Menelaum vt rem ad exitum perdu-car. Ipse etiam Orestes ei insidiatus est. Paulo post rumor increbuit, interem-ptum esse Neoptolemum, eumque sermone omnium circumuentum insidiis Orestis, per populum disseminatur. Atque illo extincto Hermionem recepit Orestes, quæ sibi antea desponsa erat. Velleius Paterculus. Orestes se à Pyrrho Achillis filio virtute vindicauit. Nam quod pactæ eius Menelai, atque Helenæ filia Hermionis nuptias occupauerat, Delphis, eum interfecit. Lauinia hone-ste educata à parentibus primum Turno desponsata fuit: deinde Æneæ collo-catur. Id quod dum vindicare Turnus aggreditur, bellum exortum est, in quo & pater vitam amisit, atque ipse & Æneas simul interiire. Halicarnass. Seruius. Huc pertinet quod Plutarchus de Catone minore refert, eum Lepidam sibi de-spondisse, quæ Scipioni Metello pacta fuerat. Verum priusquam nuptiæ fierent, Scipio consilio mutato nihil sibi reliqui fecit, dum Lepidam sibi matrimonio iungeret. Qua re vehementer commotus Cato, cum ei dicam scribere statuis-set, dissuadentibus amicis iuuenilis animi feruore ad scribendos iambos se con-tulit, Archiliq; acerbiter mutatus Scipionem conuitiis proscidit, duxit au-tem Atiliam Sorani filiam. Sed & Samsoni desponsata Philistæa, de parentum vo-luntate alteri nupsit, Samsonis nimirum familiari. Qua re commotus Samson.

Tha-

Thamnatenſes maximis affecit cladibus. Nam copulatis trecentis vulpibus, & earum caudis incenſis, ſegetes & vineas & oliueta combuſſit. Cuius facinoris authorem cum Samlonem eſſe Thamnatenſes percunſtationibus comperiſſent, quoniam ſocer ereptam ei mulierem eius familiari dediſſet, illos inuaſerunt & mulierem eiſque patrem igni combuſſerunt. *Iudic. cap. 14. & 15.* Sed & recentior ætas exempla vidit conſimilia. Ioannes Rex Angliæ Iſabellam matrem Henrici Regis tertii filiam vnicam Comitis Engoliſmi in vxorem duxit, quæ Hugoni Comiti Marchiæ à patre deſponſa erat, antequam à Rege duceretur: quam tamen Rege Ioanne mortuo Comes Marchiæ ſibi matrimonio iunxit. Polydorus *libro 15. & 16. in vita Henrici tertii.* Carolus Octauus Annam Britannorum Regis filiam Maximiliano Imperatori deſponſam, & per procuratorem, more Regio, nuptam, in vxorem duxit, hoc prætextu, quod Pontifices autores ſacrorum eam facile legibus ſoluere poſſent, & quod ſponſalia facta nullius eſſent momenti, vt quæ abſque mandato Caroli Regis, ad quem Britannia pertineret, coiſſent, eſſetque matrimonium non conſummatum. Arnoldus Feronus *de rebus Galliarum lib. 1.* Et Polydorus *in historia Anglorum lib. 26.* Sed & ſacræ literæ eius rei nobis exempla ſuppeditant. Merobe deſpondetur à patre Dauidi & tamen nuptum collocatur Adrieli Melathiæ ex eoque quinque liberos procreauit, *1. Regum 18. Ioseph antiq. lib. 6. & Zonaras.* Quæ omnia eo conſilio hic congreſſimus, vt oſtenderemus, ſponſalia ſæpe dirempta fuiſſe, quod alteruter contrahentium aliam ſibi conditionem quæſuerit, & nuptiis factis matrimonium conſummauerit: idque notius eſt, quam vt demonstratione egeat. Interim tamen nulla veterum authoritate aut exemplo, quod ſciam, doceri poteſt, matrimonium inter coniuges conſummatum diremptum fuiſſe, propter ſponſalia priora cum alio innita, idque quod duriffimum ſit, coniuges, qui in vnâ coaluerunt carnem, diuellere. Item eos qui matrimonium vel ſponſalia pro deridiculo & delectamento habent, & alteri ſponſum vel ſponſam præripiunt, diuinitus puniri. Nam Syphax & Sophonisba capti in poteſtatem populi Romani peruenerunt, & vterque nuptias excutare conatus eſt: Sophonisba quod coacta nupſiſſet, Syphax quod amore Sophonisbæ, quæ quemuis ad quiduis poſſet pellicere & impellere, captus, fidem Deosque feſelliſſet. Sophonisbam ſibi tradi Scipio iuſſit. Maſiniſſa ſimulans ſe eam traditurum, ei clam venenum attulit, & optionem dedit, vtrum bibere, an vero Romanis vltro ſeruire velit. Illa venenum hauſit, & ſibi mortem conſciuit. Hic fuit exitus ſponſaliorum diremptorum, & matrimonii clam contracti, ne homines fidem fallere, & ſœdus hoc omnium ſanctiſſimum ludibrio habere aſſueſcant. Idque exempla omnium temporum oſtendunt, quorum nos aliqua infra ſubiecimus.

Obiiciat aliquis incerta † ſemper fore ſpōſalia, ſi ſponſæ poſt peracta ſponſalia II
impune alteri nubere liceat vel ſponſo aliam ducere. Nam hac ratione alteru-

ter qui conuentioni stare non vult sese extricare potest. Quæ res fenestram ad omnia flagitia aperiet. Respondeo. Eiusmodi flagitia impunita relinquenda non esse. Ideoq; omnibus seculis magistratus in eiusmodi scurras animaduertit. Iure ciuili infamis est, qui cum duobus sponsalia contrahit: & alteri sponsa, alteri nupta ignominiosa est, *l. 1. de his qui notantur infam.* Iure diuino pro adultero habetur & morte pœnas luit, *Deuteronom. cap. 22. Leo constitut. 74.* Quas leges magistratum sequi, & in eas tanquam in speculum inspicere conuenit, dareque operam, vt in eiusmodi coniuges leuitate ipsa leuiore, quique matrimonium pro delectamento habent, exempla edantur, quibus alii ab eiusmodi sceleribus deterreantur. Pœna autem erit vel capitis, vel exilii, vel confiscationis bonorum, vel carceris, fustuarii, plagarum, vel multa pecuniaria pro arbitrio magistratus infligenda. Itaque recte Augustus † Elector constitutione lata cauit, vt qui sponsam secundam vitiauerit, in foro ad Numellam sistatur & ignominiosus fiat, & postea relegetur. *T. Von Chegelöbnüß / §. Würde sich aber / fol. 101.* Quam pœnam etiam luit secunda sponsa ab eo vitata, siquidem conscia fuit fraudis, hoc est, sponsalia prima non ignorauit. Et qui sponsam alterius vitiat virgis cædi debet, & perpetuo relegari vna cum sponsa, nisi sponsus hoc delictum remittere sponsæ velit, & eam ad se recipere. Nam tunc mitius punitur. Interim tamen vir q̄ vitiauit, virgis cæditur & relegatur. *T. Von Straff der Vnzucht / l. si vxor. §. Diuus ad legem Iul de adulter. Alexander III. part. 6. cap. 2. consilii Lateranensis,* etiam vult, vt ei de læsione fidei pœnitentia iniungatur, qui fidem datam non seruauerit & aliam duxerit. Sed & diuinitus eos puniri historia testes sunt, ne quis eos impune peccare existimet. Sed rursus instabit aliquis, sponso vel sponsæ ne sic quidem satisfieri cui fides data non seruetur, ideoque rem sic temperandam vt promissis stare sponsa cogatur. Respondeo iniuriam sponso factam, idque negari non posse, sed tamen iniuriam eius cōditionis esse, vt pensari possit. Itaque liberum erit sponso vel illam mussitare & sponsæ condonare, quæ illum ludificata est, vel si nolit eam iure persequi, & sponsam cogere, vt boni viri arbitrio satisfaciatur transactione inita, ei cui iniuria illata est, quod à pactione & promissis discesserit, & fidem datam fefellerit. At puellæ quæ viro nupsit & domum deducta est, nulla ratione satisfieri potest, si à marito segregetur, quippe læsa pudicitia est, deperit illa semel. Et hac ratione partibus rectius consulatur, quam si nuptiis dissolutis, ea quæ marito nupsit ab eo diuelleretur, cum ex duobus malis minus eligendum sit, & minus malum ad maius collatum bonitatis quandam habet rationem. *Aristoteles lib. 5. Ethicorum c. 3.* Et contumelia sponso illata propter fidem non seruata, si ad ignominiam, quæ vxori marito relicto contingeret, conferatur, vel exigua vel nulla est; ideoque æquiori animo ferenda ita vt minor iniuria cedat maiori. Minor autem iniuria est, fidem coniugi datam fallere, cum res integra est ante consummatum matrimonium, quam post matrimonium consummatum, quando res amplius integra non est, illud dissoluere.

Sed

Sed rursus occurritur nobis, leges & sententias patrum, quæ de adulteris mulieribus non ducendis loquuntur accipiendas esse de illis, quæ resipiscere non velint. Quæ vero resipiscentiam testentur sine lenocinii suspitione duci, reduci & retineri posse. Quod si ita est, videtur & hoc casu sponsam, quæ alteri nupsit, quam sponso à marito auelli & repeti posse. Respondeo apud me non satis exploratum esse, quod plerique † statuunt, scilicet adulteram resipiscentem, quæ 13 se ad meliorem frugem recipiat, sine scrupulo & nœuo duci posse, qua de re suo loco latius disputabitur. Et vt demus id recte dici, tamen ad quæstionem propositam non recte accommodari potest. Longe enim diuersa sunt, adulteram resipiscentem repudiatam repetere & sponsam alteri nuptam, quæ & ipsa adulteræ loco habetur ducere, & à marito, cui nupta est, auellere. Nam adultera, quæ resipiscit virum non habet, à quo diuellatur. Imo adultero relicto, ad maritum, à quo repudiata est reuertitur, idque ideo facilius ferunt leges. At mulier quæ sponso relicto alteri nupsit, à marito cui nupsit diuellenda est maximo suo cum dolore, scandalo & infamia. Et quamuis iura statuunt, eam adulteræ loco habendam, tamē si æqui iudices esse, & rem ad amussim examinare voluerimus fateri cogimur, eam non corpore, sed animo & mente tantum adulterii crimen incurrisse, eoque re ipsa adulterium non esse, & crimen leuius esse. Itaque recte Philo. Quidam putant medium quiddam esse inter stuprum & adulterium quoties sponsa nondum tamen nupta ab alio. Me tamen iudice hæc quoque species est adulterii, quasi dicat verum non esse adulterium. Sed si à marito diuellatur mulier, & ad eum cui primo desponsa fuit redire & nubere cogatur, reuera adulterium committet, & quidem duplex, vnum animo, alterum vero animo & corpore, atque ita adulterium adulterio cumulabitur. Et quidem postremo commissum adulterium grauissimum erit, cum reuera sit adulterium. Nam adultera reuera est, quæ concubitum duorum passa est. Festus. Adulter & adultera dicuntur, quia illa ad alteram & hæc ad alterum sese conferunt, vel vt Lactantius bene definit adulteram, quæ compagem corporis in diuersa traxerit lib. 6. cap. 23. Itaque apud Plautum Alcmena sese purgans, & adulterii crimen refellens, hac oratione vtitur iurata. *Amphit. Act. 2.* Vt mihi extra te vnum mortalis nemo corpus corpore contigit, quo me impudicam faceret. Huc spectant & illa Tibulli:

Sed corpus tetigisse nocet, sed longa dedisse

Oscula, sed femori conseruisse femur.

Seneca *declam. 6.* Incesti damnari non potest nisi cuius corpus violatum est. Et iure ciuili adulter censetur, ἐν ἐργῷ deprehensus, & vt ille apud Theocritum *Idyl. 2.* καὶ τὰ χεῖρ' ἔχων ἐπὶ χεῖρ' πιπεῖναι. Et *Idyl. 5.* καὶ ποτὶ τὰν μανδραν κατελάμβανον ἀμφοτέρωθεν. In stabulo deprehendi eum in ipso opere. Lucianus *in Dial.* Pamphilus. ἀρεθρα ἐν ἀρεθροῖς ἔχοντα, l. quod ait lex, ad l. iul. de adul. Ad huius sententiæ confirmationem facit, quod Hostiensis scriptum reliquit *cap. vlt. de spons. duor.* Pontificem statuere posse, vt per matrimonium consummatum infirmetur matrimonium.

cCc 3

non

non consummatum, hoc est, sponsalia. Et ita respondit Alexander III. *part. 8. c. 2. concilii Lateranensis*, vt qui fidem dedit, quod quandam mulierem duceret in uxorem, & aliam duxit, quod licet non sit tantum contra fidem suam venire, si tamen aliam in suam receperit, nec in facto primæ mulieris ultra processerit, nisi quod fidem dedit, à muliere ea separari non debet, sed ei de læsione fidei pœnitentia est indicenda. Deinde quod idem Pontifex *cap. 8.* expresse dicit, in hac quæstione alios aliter sentire, & quod aliter etiam à suis prædecessoribus sit iudicatum. Deinde, quod ita demum sponsalia anteponenda sint nuptiis, si legitimus consensus ea solennitate, qua fieri solet, præsentem scilicet sacerdote, interuenerit. Quæ verba illi, qui in ius Canonicum hoc rescriptum retulerunt, omiserunt. Ex quibus patet, quod initio monuimus, dubiam esse, & iuris cōtrouersi hanc quæstionem, quam ego aliis latius diiudicandam relinquo. Etsi autem recepta omnium interpretum sententia est, matrimonium dirimendum esse, & qui promisit, ad primam redire debere. Kirchouius *conclus. 58.* Facultas Lipsensis *consil. 53. Consilior. Academiae*, tamen si eiusmodi facti species incideret, matrimonium consummatum dirimendum non censerem, propter eas quas supra attulimus rationes. Quam & Lutherus *libell. Vom ehelichen Leben* probasse videtur, cuius verba supra retulimus. Hemmingius item Danus *in libell. de diuort. & repudio* optimis rationibus nixus *fol. 167. & fol. 209.* qui primus hic glaciem scidisse videtur, & D. Beust. *in tractat. de nuptiis*, præsertim si secunda nupta viro sponsalia prima ignorasset, & fraudis conscia non esset. Nam iniquum esset eam, quæ pudicitia iacturam fecisset, a viro auelli & pœnam luere, cū nihil deliquerit contra l. *fancimus, C. de pœnis*. Idem cauit Rex Fridericus II. Chytræus in re dubia nihil certi concludit. *Leuit. 18. fol. 87.* Henningus Goden in hac facti specie, quæ ei oblata fuit, determinanda, tanquam mus in pice hæsit, quod videret durum esse, matrimonia consummata dissoluere. *consil. matrim. 2. Germanor.* Itaque tandem eo euasit, vt dicat verba illa, quibus contrahentes vsi sunt sponsalia de futuro inducere, qualia sunt hæc: *Ich wil dich nehmen zur Ehe.* Item: *Ich wil dich haben zum Sacrament der heyligen Ehe.* *Ich wil keine andere haben.* *Ich habe ihr gelobet* / ideoque matrimonium dirimendum non esse. Cum tamen idem Henningus *consil. 1.* præcedenti hæc verba iam enumerata matrimonium vel sponsalia de præsentem importare scribat, & quod idem sit dicere, *Ich wil dich nemen* ac si diceret, *Ich nehme dich.* *nu. 3. & 4.* & recte, vt ex iis quæ supra dicta sunt liquet *cap. 4.* Vnde colligitur eum etiam in hanc sententiam descendisse, neque voluisse matrimonium publice solennisatum, & in cuius possessione vel quasi sint cōiuges, propter sponsalia quæ antecesserunt, dirimere, vt illius verbis vtar. Ne tamen in scopulos iuris canonici impingeret, hanc *λογομαχίαν* commentus est, seu potius verborum cauillationem, Idemq; fecisse videtur, quidam Henrichmannus *consil. matrim. 18. Germanorum*, qui testes singulares esse dicit, & ita euadit.

§. 26. S V M M A R I A.

1 *Facti species in Consistorio Slesuicensi agitata.*2 *Exemplum literarum quas scripserunt Lutherus, Pomeranus & Melancthon.*3 *Forma sententia.*

IN Consistorio quoque Slesuicensi consimilis pene facti quæstio Anno 1544.¹ agitata fuit. Mater filiam primo despondit, affirmanti, se tutorum & cognatorum consensum habere. Filia etiam si ipsi nuptiæ non essent cordi, matri impetranti morem gessit, & arrham ei, qui illam primi nomine petebat, tradidit. Mater & tutores ubi comperissent, sese delusos, arrham primo remiserunt, & filiam secundo desponderunt. Primus ea de re certior factus, secundū in ius vocat, & ne matrimonio iungerentur, interdictū ab Episcopo impetrat. Ille vero non comparuit, idq; de consilio Præfecti, qui omnia in se recepit, promisitq; se curaturū, quo sponsalia inita firma manerent. Idque ut re ipsa præstaret, in Ecclesia puellā lite pendente secundo copulari & tradi iussit. Interim in contumaciam egit primus & eo rem perduxit, ut sententia ferretur, cuius hæc erat summa, vxorem secundi à marito separandam esse, Maritus & vxor qui sesquiannum coniuncti in matrimonio vixissent, & diuelli nollent, huic sententiæ non acquievere, ut quæ durior, & tamen, ut ego existimo, de communi interpretum iuris Canonici, & recepta multorum opinione lata esset, & quia aliud remedium nullum erat, de eo negotio Consistorium Wittebergenſe in consilium adhibuerunt. Iudices Consistorii re perpensa consuluerunt matrimonium dirimendū non esse, cum diu vna vixissent vir & mulier. Sed quia lite pendente nuptias celebrassent, propter contumaciam à magistratu puniendos esse. Exemplum literarum, quas de ea † Lutherus, Pomeranus & Melancthon ad Episcopum dederunt, subiicimus.²

Reuerendissime domine Episcope. Etsi magna varietate negotiorū onerati sumus, nec libenter peregrinas vllas causas audimus, tamen sæpe cū hi, qui flagitant consilia, ostendunt, se moueri animæ periculo, & non desinunt petere responsiones nostras, tandem obtinent ut respondeamus. Et cum consilia petuntur, non sumus iudices ut in foro, nec possumus vtramq; partem vocare, sed damus consilia congruentia narrationi illorum qui petunt consilia, nec aliorū ordinariam iurisdictionē impedimus. Hæc ideo scribimus, ut ostendamus, quare non audita vtraq; parte responderimus. Non sumus iudices vestri populi, nec litigantes vocare possumus, sed consilia damus congruentia narrationibus eorum, qui dicunt, se conscientiæ suæ remedia quærere. Quod vero ad præsens negotium attinet, Inguari nos, ut antea sine vllō priuato affectu simplicissime sententiam nostram exposuimus, & nunc lectis prioribus narrationibus & vestris, quod rectum nobis videtur, plane recitabimus, & vos rogamus, ut boni consulatis. Nam hæc pio studio non contentionis causā scribimus. Quanquam valde peccauit Inguarus, quod lite pendente contra Episcopi prohibitionem nuptias celebrauit, & factus est contumax, & propter hæc delicta omnino puniendus est, tamen postquam nunc tam longo tempore

vna.

vna viuunt Inguarus & Christina: nos non sine euidentibus caussis diuellendos esse duximus, & adhuc ita sentimus. Et si enim mater & fortassis aliqui primo promiserunt Leuoni, tamen puellæ voluntas non accessit. Consensit autem puella Inguari petitioni. Et quanquam ante copulam matris promissioni filia obtemperare debuit, tamen post copulam eam auellere ab Inguaro non volumus. Et pro se ambo Leui & Inguarus quædam allegant, quæ disputabilia fuerunt ante copulam, at post copulam in re prius dubia tutius est non diuellere coniunctos. Ideo adhuc in hac sententia sumus, non diuellendos esse Inguarum & Christinam, sed tamen puniendos, quia lite pendente nuptias celebrarunt & fuerunt contumaces. Hæc via quantum nos de hoc negotio scimus adhuc nobis videtur iusta, ac miramur vos in vestra narratione nunquam fecisse mentionem de Christinae voluntate. Nec tamen hæc ut iudices scribimus, sed ut consilium dantes, quatenus nobis ex narrationibus prioribus, & vestris res nota est. Et hoc consilium pium est, nec præbet causam nouis perturbationibus conscientiarum, aut variis mulieris corporis commixtionibus, quæ etiam cauendæ sunt. Nec propterea leges coniugii vel auctoritatem vestri Consistorii labefactamus. Seruabit Deus leges & Ecclesiæ gubernationem, & nos nostro ministerio, quantum Deus nobis concedit, hæc dona Dei summa veneramur, & tueri cupimus. Sed cum nec prospici lapsus omnes possunt, nec post factum sanari omnes, in utroque, quantum fieri potest, elaboremus, ut caueamus lapsus futuros, & sanemus præteritos, quantum Deus concedit. Nostrium consilium eo spectauit, ut leniter sanaretur delictum Inguari propter ipsius & mulieris conscientiam & ne diuulsio coniugii plura mala gigneret. Nec melius consilium adhuc videmus. Sed tamē nihil iuris sumimus nobis in vestra gubernatione, nec nostra responsio vim habet sententiæ ut in foro. Sed consilium est pro conscientia interrogantis datum, secundum ea, quæ proponuntur ut sæpe iam testati sumus.

Lutherus, Pomeranus, Melanthon.

3

Forma et sententia.

Wir die verordente Commissarien des Consistorii zu Wittenberg/erkunden hiemit öffentlich: Nach dem uns ein solcher Fall (wie hierinne erzehlet) fürgetragen / vnd wir vmb Belehrung des Rechts darauß angelanget / vnd ersucht worden / vnd nemlich: daß N. N. zu N. vnter dem Fürsten zu Holstein gefessen / hat vmb eine Jungfraw mit Namen N. N. N. N. Tochter / welcher Vatter mit Tode abgangen / lassen freyen bey der Jungfraw Mutter / vnnnd durch die Freyer / so von seinet wegen vmb die Jungfraw geworben / der Mutter anzeigen lassen / daß er zu solcher Freyer der Jungfraw Vormünder vnd Freundschaft Consens vnd Verwilligung vormalß erlanget hette / Auß solche der außgeschickten Freyern Anzeigungen / denen die Mutter Glauben gegeben / hat sie dem N. N. welcher die Freyer dar gesandt / genandte ihre Tochter zugesaget / vnd

Vñ wie die Mutter die Tochter hat wölle fordern lassen / jr Jawort dazu zugebe /
 hat sie sich verkrochen / vñd wie sie endlich hinter einem Bette steckend befundē /
 ist sie auß Furcht vñd mit Zwange gerrungen worden / auff ihrer Mutter Zusage
 dem N. N. ein Malſchak oder Arrham zuschicken / da doch ihre Gemühte vñnd
 Meynung niemals gewest / auch noch nicht ist / in dē N. N. ehelich zuverwilligen
 welches sie auch erbötig / da es ihr auffgelegt / mit jhrē Eyde zubetwren. Wāñ
 aber der Jungfrawen Vatter jhr / als seiner Tochter / in seinē Testament den
 Landrvoigt desselben Ort landes N. N. zu N. N. zu Vormünden verordnet /
 vñd allda auch bräuchlich : Wenn nun Verlöbnnß folgen sollten werden / daß
 solches mit der Vormünden / da die vorhanden / vñnd der Freundschaft Ver-
 willigung geschehen müsse / vñd Landrvoigt als geordneter Vormünder innen
 worden / daß die Jungfraw ohn sein Zuthun / Wissen oder Willen verlobt / hat
 er der Jungfrawen Mutter darumb angesprochen / vñd wie dieselbe durch jhne
 berichtet / daß der N. N. seinen deß Vormünden Willen nicht gehabt / hat sie be-
 funden daß sie durch falschen Bericht der Werber / als ob der Vormünder vñd
 Freundschaft die Verheurachtung ihrer Tochter sollen gewilliger haben / wel-
 ches sich doch in der Warheit anderst gehalten / betrogen worden / vñnd hat dem
 N. N. den Malſchak so die Werber ihrer Tochter von seinentwegen gegeben / wi-
 der geschicket / vñd die beschehene Zusage abkündigen lassen : So hat auch nach-
 mals der Landrvoigt als Vormünder sampt der Freundschaft mit Verwilli-
 gung der Mutter die Jungfraw einem andern mit Namen N. N. ehelich ver-
 lobt vñd zugesagt. Wie nun N. N. das kundt geworden / hat er nicht wölle zu
 frieden seyn / vñd den N. N. für dem Hochwürdigem Tilmannum von Husum
 Bischoff zu Schlesiwig der Heiligen Schrifft Doctoren / c. vnsern gnädigen
 Herrn vñd J. Gnade Räte geordnete Commissarien deß Consistorii daselbst
 gerichtlich citirz lassen / N. N. aber ist nicht erschienen / sondern durch den Land-
 voigt abgehalten / jhme auch zuerscheinen verbotten worden / mit Vertröstung /
 daß er jhme bey der auffgerichten Verhehlung seiner Mündlein wol schügen
 vñd handthaben wolte. Es hat auch der Landrvoigt dem N. N. die Jungfraw in
 seinem beyseyn in der Kirchen trawen lassen / vñd sie jhme darnach ehelich zuge-
 legt / vñnd haben beyde einander vñgefährlich anderthalb Jahr beygewohnt.
 Mittlerweil aber hat der erste Sponsus N. N. vor Hochgenandtem vnsern Gnä-
 digen Herrn von Schlesiwig vñd Consistorio daselbst in contumaciam wider
 den N. N. fortgefahren. Es ist auch die Sache an Königlichē Manest. zu Den-
 nemarck vnsern gnädigsten Herrē / als die höchste Obrigkeit deß Ortes / gelan-
 get / aber doch wider an das Consistorium gewiesen / vñndtlich erkandt vñd ge-
 schafft worden / daß der N. N. schuldig sey / sein Eheweib / mit der er / wie berührt /
 die anderthalb Jahr in der Ehe gesse / zuverlassen. Darauff wirdt gefragt / ob
 deß viel genandten N. N. begangen vñgehorsam b / vñd contumacia seines nie
 Erscheinens / welche er doch eilicher masse / deß Landrvoigts Verbottshatber / zu-
 entschuldigen gnugsam Ursache sey / sich von seinem Eheweib post cōsumatū

dDd

matri-

matrimonium zuscheiden lassen / zu forderst / dieweil / wo es ohne die contumacia gewesen / das erste vermeinde Verlöbnuß / so bey der Mutter / doch ohne der Tochter Willen / mit falschem Bericht des Löwen Obbesten halben zuwegen gebracht / des N. N. verhofftes vnbindig vnd vnkräftig gewesen. Bittet auch der gemeldte N. sich / was hierinnen Christlich / billich vnd recht sey zu rettung seines Gewissen / auch was er solcher seiner contumacien halber in recht verwürcket haben mögen / zubefernen: Vñ daß dieser Handel also / wie vorberürt / gelegē / habens solches zwar glaubwürdige / vnd vns wolbekante / Māner / als er Auctor Steinmann Pfarrer zu Morheim / vñnd er Johann Rißwan Diacon zu Husum / mündlich vor vns bezeuget / als wir dann solchen Fall mit seinen Umständen mit gutem Fleiß bewogen / vnd darüber mit vornehmsten Herrn Theologen der löblichen Vniuersitet allhier gehabtẽ Nacht: So berichten vnd bekennen wir vor Recht / obwol die contumacia an ihr selbst ein delictum ist / so mag doch die Ehe / so mit guter vnd freyer Bewilligung beyder Contrahenten / auff der Mutter vnd Vormünder authoration vnd consent beschlossen / auch öffentlich volzogen / von wegen der ersten Verlöbnuß welcher solchen Qualiteten in Mangel ist / auß Ursachen der Contumacien / nicht zerrissen werden / es mag auch der Sententien / der wahren Ehe zuentriegend / der Zeit halben keine Krafft gewinnen / sondern die contumacia in ander wege / als mit Gezwange einer leiblichen Geldbuße / für die Armen zu dispensiren / gestrafft werden. Zu Brfandt haben wir diß vnserer Erkandnuß mit vnseren hieranhangenden Consistorial Insigelt versigelt. Geschehen zu Wittenberg / etc.

Et si autem hæc facti species in eo a reliquis discrepare videtur, quod puella non consensisse dicitur, sed metu adacta arrhas sponso perferendas tradidisse, tamen exactis, quæ ad meas manus peruenerunt, nulla metus indicia colligi possunt, quæ tamen requiruntur ad metus probationem, vt suo loco explicabitur. Ideoque Consistorii Slesuicensis iudicibus ignoscendum, qui communem & receptam interpretum Iuris Canonici sententiam, in pronunciando secuti sunt, nimirum, matrimonium primo promissum, secundo consummato per concubitus præferendum esse.

Quam tamen ego vix iure defendi posse existimo, quemadmodum ex his, quæ hætenus tradita sunt, liquet. Nec me mouet, quod ad confirmandam hanc sententiam affertur, consensu nuptias constitui. Nam vt supra late explicatum est, de consensu accipientis, & in sua deducens, & mariti vxorem possidentis, accipienda est regula, quod fit in nuptiis. Itaque recte dici existimo, consensus sponsalibus interueniens, sponsalia constituit. Idem in nuptiis ratificatur, & traditione, mancipatione, & possessione firmatus matrimonium promissum perficit & constituit. Mancipatione dico quod Festus Pompeius mancipare dicit, de marito, quasi manu accipiente vxorem & in sua deducente idque supra notauimus. Hinc & distinctio illa inter sponsalia fœdera & nuptialia fœdera, manauit. Multo minus nobis aduersatur, quod iure diuino sponsa vxor appellatur. Nam etsi obligatione quodammodo vxor est, tamen sponsa

reuera vxor non est, sed appellatur vxor, propter promissionem factam & spem futuri coniugii. Nam & vxor etiam consummato matrimonio sponsa dicitur, vt supra ostensum est.

§. 27. S V M M A R I V M.

Quid si sciat vir mulierem quam ducturus est alteri desponsam vel contra, an ad eam redibit cui prius fidem dedit?

SED dicat aliquis, hæc quidem tolerari posse, siquidem alteruter contrahentium ignarus sit pactiois vel sponsaliorum cum alio initorum. Sed quid si sciat vir, mulierem quam ducturus est, alteri desponsam. Vel contra, mulier sciat virum alteri fidem dedisse, an matrimonio consummato ad eum eamve redibit, cui prius fidem dedit? Et ita quidem sentit vir clarissimus Hemmingius, & obscure Chytræus, fol. 387. Et idem statuit Rex Fridericus II. siquidem id cupiat ille, cui primum fides data est. Sin vero id nō petat mulier, nec secundā retinendam esse, propterea, quod ignara non fuit promissionis alteri factæ. Ego quidem distinguendum non existimaui, an vterque sciat sponsalia inita esse, vel alteruter tantum. Nam vtroque casu matrimonium cōsummatum minime dissoluendum putauerim, ita tamen, si nuptiis celebratis postrema viro tradita, benedictio subsecuta, & in facie Ecclesiæ palam omnia peracta sint, quæ ad perfectionem coniugii pertinent, de quibus *c. non aliter 30. q. 3. dicitur*. Et cur sic sentiam ratio est, quod supra enumerata argumēta, & rationes, quibus demonstrare conati sumus, matrimonium consummatū minime dirimendum, etiam hoc casu locum habent, ideoq; idem ius cōstituendum sit. Nam si alteruter coniugum siue vterque sciat, alterum sponsum vel sponsam esse, negari non potest, quin adulterium commissum sit. Et quidē eo grauius, quando vterq; delicti cōmissi conscius est. Vnde consequens est, etiā sponsalia seu matrimonium promissum solutum esse, nec alteruter cogi eam ducere, vel ei nubere cui coniugiū promissum sit, cum adulterā nemo ducere teneatur, quod turpe sit, & legibus vetitū, cum eiusmodi personis coniungi, vt supra late ostendimus. Huc accedūt & aliæ absurditates & incōmoditates, nimirū, q; si matrimoniū dirimendū esset, alter alterū pro arbitrio relinquere, & ad primū sponsum redire posset, vel aliquē subornare, qui post annos aliquot affirmaret, eū eamve, qui quæue matrimonio iuncti essent, aliis fidē dedisse. Idq; maximo cū scandalo Ecclesiæ, & dolore eorū, qui vna multos annos vixissent, & fortassis liberos pcreassent. Dein is q; Iure Ciuili rem venditā possidet, potior est eo, cui illa solum vendita, & neq; hic distinguitur, an sciuerit emptor vel ignorauerit. *l. pot. C. qui pot. in pig.* Ergo nec in matrimonio distinguendū videtur. Exēpla etiā supra adducta argumēto sunt, veteres nō distinxisse, sed matrimonia rata esse voluisse, etiam si vtroq; sciente a sponsalib. recessum & matrimoniū initū esset. Ita Syphax Sophonisbam duxit, quæ tamen sciebat sese Massanissæ desponsam esse, neq; ea de causa matrimoniū solutū legimus, etsi pater Asdrubal vetēdabatur factū. Et Segestus Arminii filiā alii desponsam duxit, & retinuit. Neq; filia ignorauit, sese a patre alii desponsā esse. Idq; *ex Tac. verb. coll. li. 2.* Filia mariti

magis, quam parentis animo. Medea item non ignorabat se Albano Tyranno desponsum, neque Hermione, quod Orestis pater eam promississet, neque Anna Britannorum Regis filia, ut quæ Maximiliano, non tantum verbis, sed imaginario etiam concubitu nupsisset, ut supra dictum est. Interim tamen hic utrumque coniugem coercendum, & a magistratu Politico puniendum existimauerim, vel carcere, exilio, fustuario, plagis, multa pecuniaria, cū vterque deliquerit, alter qui delictum in se admisit, alter qui delicti conscius sit: & id ratihahendo approbat. Qua de pœna paulo ante satis.

§. 28. S V M M A R I V M.

1 *Matrimonium per verba fidei prolata promittens, & deinde cum alia paciscens iureiurando accedente & copula, an ad primam redire cogatur?*

HIN e & ad speciem facti, quæ apud *Erasmum* exstat, responderi potest. Quidam per verba temporis præsentis, sed † fidei prolata promissit matrimonium, ac deinde cum alia paciscitur ex animo iureiurando accedente & copula. Si receptam sententiam sequamur, ad primam redire cogitur, etiam si intercesserit iusiurandum, concubitus, & liberi etiam nati sint. Atque hinc quantum incommoditatis existat nemini obscurum est. Nam si obtemperat iudicio Ecclesiæ prouocat iram Dei, si non obtemperat anathemate feritur, hoc est, excommunicatur. In hac itaque perplexitate censet *Erasmus*, cōscientiæ consulendum, & e duobus malis minus eligendum esse, nimirum ut hominis fulmen patienter ferat, ne diuino fulmine pereat in æternum, hoc est, retinebit eam, quam sibi vere & serio despondit & duxit. Idque rationi & æquitati est consentaneum, ut ex iis quæ supra late tradidimus, liquet. Nam si is, qui serio matrimonium primæ promissit, & secundam duxit, primam relinquere & secundam retinere debet, quanto magis is qui verbis simulatis & fidei prolati fidem dedit. Sed quod *Erasmus* censet Episcopum incusari non posse, qui suo functus sit officio. Id quidem secundum communem sententiam recte dicitur, sed vix est, ut defendi posset. Nam, ut supra latissime demonstratum est, plus tribuendum est matrimonio benedictione, & concubitu cōfirmato, quam nudis sponsalibus. Idque nisi concedatur, & hoc absurdi sequeretur, quod mulier ducta, mancipata & possessa, quæ nihil peccauit in maritum ius non habeat, ut quem nec tenere potest nec amittere. Interim tamen impunitum non erit hoc delictum. Nam & is, qui fidei promissit sponsalia & aliam duxit non secus puniendus est, quam qui serio promissit. Et sibi imputer, qui fidei promissit, & in re sacrosancta lusit, si rei leuissime, ut ait Plato, grauissimas pœnas dare cogatur.

§. 29. S V M M A R I V M.

1 *Matrimonium ex animo quidam promittit verbis de futuro & cum muliere concubuit,*

buit, sed non animo maritali, postea cum altera contraxit verbis presentis temporis non accidente concubitu, an priorem retinere debeat?

ALIA quæstio est. Quidam ex animo promisit coniugium verbis de futuro, & cum muliere concubuit, sed non animo maritali, hoc est, velut cum vxore sed veluti cum puella quauis. Postea cum altera contraxit verbis presentis temporis non accedente concubitu? Dicendum est priorem retinendam esse, propterea quod virgini vitium illatum est, & pudicitia erepta, accedente promissione de coniugio qualicunque. Nam & verba futuri temporis per copulam in rem presentem vertuntur. Erasmus ait, priorem contractum, apud Deum irritum esse: quod non placet. Nam & Deus vult viriatam duci, etiam si nulla promissio coniugii accesserit, *Deuter. 22*. Itaque & apud Deum & apud iudicem contractum primum ratum & firmum existimauerim, & secundum irritum.

§. 30. S V M M A R I V M.

¶ *Sponsus pendente lite cum prima desponsa si cum alia matrimonium ineat quid dicendum?*

Hic rursus quæritur, si † pendente lite cum prima desponsa, sponsus cum alia matrimonium ineat, nuptias celebret, & copuletur, contra interdictum vel prohibitionem Ecclesiastici ordinis, iudicisque. Et Alexander Tertius Pontifex statuit coniugium dirimendum non esse, sed tamen segregandos esse coniuges, tatisper dum de causa prohibitionis cognoscatur, vt videlicet toto t. de matrimonio contracto contra interdictum Ecclesie & c. tenor de re iudicat. Idque sequuntur vno ore Doctores consi. matrim. 31. & 32. quod est Iohannis de Imola. Pœnitentiam tamen eis iniungendam esse c. ex literis ibidem.

C A P V T X I.

- §. 1. Arrhas in contractu matrimonii dari solere instar emptionis & venditionis. Idque apud omnes propemodum gentes receptum esse.
- §. 2. Annulos vt plurimum arrharum nomine datos esse.
- §. 3. Arrha & arrhabon voces vnde dictæ.
- §. 4. Cur annuli dentur & digito minimo proximo sinistrae manus, hoc est, annulari inferantur & gestentur.
- §. 5. De arrharum effectibus.
- §. 6. De quantitate vel precio arrharum.
- §. 7. Scripturam etiam interuenire solere in contrahendis sponalibus,
- §. 8. Hebræos duplices tabulas conficere nimirum promissionis vel sponsalium & acceptionis.

dDd 3 §.9. Qui-

Idque ad exemplum arrhæ, quæ in venditione traditur, vt plurimum vt rei contractæ argumentum vel pignus. Nam & Hebræi hunc contractum venditionis instar habere tradunt, & interveniente arrha veluti precio absolui, & mulierem non secus acquiri, quam cum Abraham argento agrum Ephron a filiis Heth acquisiuisset. Nam & ibi vox [*kanah*] quæ idem quod emere vel acquirere notat, reperitur. *Genes. 25.* vbi dicitur agrum, quem emit Abraham. Item: Dedi tibi argentum agri, accipe a me. Et inde originem traxisse tradunt, *capit. 1. de sponsalib.* Et sponsa *Matth. 1.* Chaldaice [*Mechirah*] nominatur, quasi dicas, empra vel acquisita. [*eim Miriam mechirah*] cum Maria sibi acquisita vel vendita, a verbo [*Mochar*] quod vendere, acquirere, tradere est. Vnde latinum Mercor, quasi dicas mercata. Vnde & haud dubie manauit mos ille, cuius meminit Plinius *lib. 33.* Apud Romanos, inquit, sponsa ex tribus assibus, quorum vnum in manu, alterum in pede, tertium in sacciperio gestabat, primum sponso dabat, quasi sibi eam illo precio coemptum esset habitura. Item matrimonium per coemptionem, qua mulier in viri conueniebat manum, & illi erat loco filia. Et mater familias dicebatur. Boetius. *Seruius 4. Aeneid. & 1. Georgic.*

Teque sibi generum Tety's emat omnibus vndis.

Quod, ait, emat, inquit Seruius ad antiquum nuptiarum pertinet ritum, quo se maritus & vxor inuicem emebant. Idem tradit Nonius Marcellus & Iulius Iulianus. Huc facit quod in lapide Patauino legitur. Consule Augusto P. Claudius Questor ærarii Antoniam Volumniam virginem volentem e parentibus suis coemit, & quatuor facibus in domum introduxit. *Qua de re plura Brissotius & Reuardus, & Rosinus lib. 5. cap. 37.* Et in hac emptione facienda nummum vnum, aut alterum dicis causa, vel vt Hebræi loquuntur [*pruthoh vesche uoh pruthoh*] interuenisse, nemini dubium esse potest, qui consideret absque precio emptionem fieri non posse. Item, quod ex tribus assibus eum quem in manu gestabat, marito dabat mulier. Idque etiam apud Græcos moris fuisse non obscure innuit Homerus, apud quem Vulcanus ita loquitur: Donec mihi pater omnia reddet dotalia, quanta illi (Veneris) puellæ causa promiseram, quod mihi pulchram, verum impudicam filiam locauit *Odyss. lib. 8. & lib. 13.* Vlyssæ (inquit Minerua) cogita quemadmodum procis manus iniicias, qui iam triennio in tuis ædibus dominantur, tuam expetentes vxorem, etiam dando dotem ducere. Et *lib. 15.* Eurymachus cunctos procos donis superat, & dotalibus iuuando instat, vt te viuentem ex domo patrimonium ferat. Idem ex Pausania colligitur *lib. 3.* Danaus, inquit, cum nancisci non posset, qui ipsius filias ducerent, patricidio pollutas, dimisit qui nunciarent, nullum se a viris sponsalium nomine munus poscere. Eius rei adhuc vestigia apud omnes Orientis nationes supersunt. Apud Hebræos, qui virginem compressisset, a patre eam emebat viginti argenteis, & ducebat. *Deuteronom. vigesimo secundo cap.* Nam & Turcæ † & Persæ vxores a parentibus emunt, vt & olim Saxones.

Saxones & Burgundiones eas vel a parentibus, vel tutoribus emisse ex veteribus legibus colligere licet *cap. 14. & 34. legum Burgundionum, quas Gundobaldus dedit & legum Saxoniarum t. 6. Saxonum.* Qui viduam ducere velit offerat tutori precium emptionis eius, consentientibus ad hoc propinquis. *Item t. 17.* Lito regis licet vxorem emere vbicunque habuerit *Burgund. t. 14.* Si mulier sine liberis defuncta fuerit, maritus vxoris precium, quod pro ipsa dabatur non requirat. Similiter defuncto sine liberis maritus, non requirat mulier, *& t. 9. & 17.* Et 300. fuisse solidorum *cap. 6.* indicatur. Adque adhuc in Gallia frequentari notat Briffonius nimirum, numeratione 13 nummorum in nuptiis facta.

§. 2. S V M M A R I V M.

Arrharum nomine annuli plerumque dati sunt.

SE D vt ad institutum reuertamur, Romani in contrahendis nuptiis annulos vt plurimum vsurparunt, idque ex *Iuvenale* colligitur cuius hi sunt versus.

Conuentum tamen, & pactum & sponsalia nostra,

Tempestate paras, iamq; a tonsore magistro.

Pectoris & digito pignus fortasse dedisti,

Certe sanus eras —

Et apud Plautum ancilla conciliatrix heræ nomine militi annulum tradit his verbis.

Hunc annulum a cui cupiente huc detuli, porro

Ab illa, quæ digitos despoliat suos, & tuos digitos decorat.

Idem ex multis iuris civilis locis deprehenditur, l. si donata §. ult. de donat. inter vir. & vxorem. Vbi sponsus alienum annulum sponsæ misisse dicitur. *Har-menop. lib. 4. t. 2.* scribit *Plin. lib. 33.* quod & paulo ante attigimus, apud Romanos virum ferreum annulum sine gemma dedisse mulieri seu sponsæ. Gemma aberat, vt rei describeret simplicitatem. Materia ad constantiam spectabat. Forma annuli ad perpetuam coniunctionem. Contra sponsa, quod & paulo ante notauimus, ex tribus assibus, quorum vnum in manu, alterum in pede, tertium in sacciperio gestabat. Primum sponso dabat, quasi sibi illam illo precio coemptum esset habitura. Alterum in foro Diis laribus deponebat, quem & igni luculento & corollis sua manu plexis, ut ait Plautus, augebat. *Scaliger lib. 3. Poet. c. 101.* Annulus autem ille pronubus dicebatur. *Tertull. de cultu fæminarum* & annulus fidei, vt eum appellat *Nicolaus Põtifex.* Postquam, inquit, archis sponsam sibi sponsus per digitum fidei annulo insignitum desponderit, *cap. nostrates 30. quasi. 5.*

§. 3. S V M M A R I A.

1 *Arrha vox vnde deducta.*

2 *Arrha quid.*

3 *Annulos Roma mulieribus non licuit gestare praterquam illis, quæ sponsa essent.*

Arrha

Arrha autem seu arrhabon, † voces sunt Hebrææ, in Latinorum coloniam 1
deductæ, quæ idem valent, quod pignus. Vox arrhabon extat *Genes. 38.* vbi
Iuda nurui suæ Thamar, quam putabat esse scortum, annulum suum fasciam &
baculum arrhaboni, id est, pignori dedit, donec illi mercedem soluisset. Et post-
ea hædum ex capris misit ad liberandum pignus. Et vox arrha siue aruba 1. *Sam-
muel. cap. 17.* legitur. Verba ita habent. [veeth erubothou thikach] id est, pignus eo-
rum accipies. Quod ita explicat Hebræorum doctissimus David Kimhi. [clomar
maschconnom ci derech ansche hazobo isim maschunuth ael huzoothom lesi scheein ha-
meoth mezuyen eimohen veomar lou schegikach vegozi mascheonom meaescher masch-
cenou ezlou vechen bene hathareuboth bene hasserim schehoin nothnim aothom bebeth
hamelech erobim schelo imredu bou ischteyesh beles] id est, pignus eorum. Nam mili-
tes pro more habent pignora dare cum egrediuntur in militiam, & nummos
non habent, quos secum ferant. Itaque dicit textus, fore vt auferant eorum pi-
gnora quæ secum habent. Ita & arrabones dicuntur obsoles filii principum,
quos solent in domibus Regum dare arrhabones, ne rebellent ei, quos vulgo
ostagios appellant. Idque cum latina voce congruit. Nam & veteres Latini fi-
deiussores seu obsidem arrhabonem nominarunt, vt ex Gellio constat, M. Ca-
tonis verba recitante. Cum tantus arrhabo penes Samnites Populi Romani
esset, arrhabonem dixit obsoles, & id maluit, inquit Gellius, quam pignus di-
cere, quoniam vis huius vocabuli in ea sententia grauior acriorque est. *lib. 17. c. 2.*
arrha autem à voce [orab] descendit, quæ idem valet, quod sponsondit, oppi-
gnorauit, fideiussores constituit. Vnde Terentius. Ea relicta est huic arrhabo-
ni pro illo argento. Plautus. Quin arrhabonem à me accepisti ob mulierem, et-
iam hinc abduxisti. Et paulo post eandem vocem latine aliter expressit. Num-
quid ille me inuito meam opignorare potuit. Grammatici Græci ignari idio-
matis Hebræi arrhabonem definiunt ἐν ταῖς ὀνείας τῶν ὀνυμένων δοδόμεν
χορηγία βύλην ὑπὲρ ἀσφαλείας: i. e. corollarium seu accessio, quæ ab emptorib. firmā-
di contractus causa datur. Vnde Varro arrhabo sic dicta, vt reliquum reddatur:
Hoc verbum è Græco arrhabon. Sed longe falluntur. Nam hac vocabula ab
Hebræis accepta Latini ciuitate Romana donarunt, vt iam ostendimus, & ar-
rhæ non tantum in contractu emptionis & venditionis, sed in omnibus aliis in-
teruenire solent. Ita arrhæ sponsalitiæ dicuntur munuscula, quæ sponsus in si-
gnum fidei præstitæ dabat sponsæ, quo euidentius sponsalia probari possent. Nā
qui arrham dat vel accipit, eo ipso quasi pignori sese adstrinxit ad matrimoniū;
vnde T. de sponsal. & arrhis sponsalitiis. Est itaque arrha † nihil aliud, quam res pi-
gnori data, qua quis certus ceditur de re promissa, vel fide data: vel res eiusmo-
di, quæ in hoc datur vt velut argumentum sit, & indicium negotii contracti. Ita
annulus sponsæ pignoris loco mittebatur, quem pronubum Tertullianus ap-
pellat, his verbis: Annuli pronubi arrhabone obligantur oppignoranturque
maritus & vxor. Et Apuleius *lib. 5. de aureo asino.* Ego, inquit, sororem tuam & no-
men iam mihi arrha atque his nuptiis coniugabo. Et *lib. 4.* Virum, inquit, sancta

e E c cha-

charitatis affectione mutuo pignorum, quasi pignore quodam coniugali deuinctum. Sed nec Romæ mulieribus ꝑ licuit annulos gestare aureos, præterquā illis, quæ spōsæ essent, idq; ex eodem Tertulliano colligitur, cuius hæc sunt verba: Circa fœminas etiam illa maiorum instituta ceciderūt, quæ modestiæ quasi patrocinebantur, cum aurū nulla norat, præter vnico digito, quem sponſus oppignorasset pronubo annulū: *in Apologet.* Et Clemens *lib. 3. paedag. c. 11.* Quod si oporteat nos quoq; dum Rempubl. gerimus, & in agris etiam alia opera exerceamus, & sæpe etiam sumus sine vxoribus, nonnulla vt sint tutiora obſignare, dāt nobis quoque vnum ad id obſignaculum; alii autem sunt obſiciendi annuli, vt vult ſcriptura: Aureus prudenti mundus est diſciplina. *Prouerb. 8.* Macrobius *lib. 7. c. 13.* Veteres, inquit, non ornatus ſed ſignandi cauſſa annulum circumferebant. Vnde nec plus quam vnum licebat, nec cuiquā niſi libero, quos ſolos fides decerneret, quæ ſignaculo continetur. Ideo ius annulorum famuli non habebant. Nam & poſt cladem Cannenſem lege cautum fuit, ne mulieres aurum geſtarēt. Zonaras *T. 2. fol. 200.* Sed nec viris nec liberis, nec ingenuis, licuit annulos geſtare, præterquam Senatoribus & Equitibus. Zonaras *To. 2. fol. 79. & fol. 149.* Idē tradit Dion. *lib. 48.* Xiphilius & Sigonius *de iure antiquo ciuium Romanor.* Quos etiā diebus luctus ponebant & ferreos ſumebant, idq; ex Suetonio *in Auguſto* colligitur. Alii die exequiarum, quæ fiebant Auguſto ponendos aureos annulos, ferreosque ſumendos exiſtimabant. Idem tradit Iſidorus *lib. 20.* Fœminæ non vſæ ſunt annulis, niſi quas virgini ſponſus miſerat neque amplius, quam binos aureos in digitis ſolebant habere.

§. 4. S V M M A R I A.

- 1 Arrha loco cur annuli dentur.
- 2 Auctoris opinio.
- 3 Annuli geſtatio præſumptionem aliquam pro ſponſalibus parit.
- 4 Annulus à ſacerdote datus matrimonii præſumptionem inducit.
- 5 Sponſalia ob id non inſirmantur quod nulla arrha data ſint.
- 6 Annulus cur quarto digito inferatur?
- 7 Auctoris opinio.

1 C Vt autem annuli arrhæ ꝑ loco dentur, quæritur? Bonfinius hæc adfert rationem, quod duos animos hoc vinculo conſtringi putāt. Forma rotūda perpetuam coniunctionem & ſine carentem ſignificat, Iſidorus aliam adfert, *lib. 2. de diuin. effig.* Quod in primis nuptiis annulus à ſponſo ſponſæ datur ſit, nimirum propter mutuæ dilectionis ſignum, vel propter id magis, vt eodem pignore eorum corda coniungantur. Sed ꝑ verius eſt maioris firmitatis gratia, & vt ſit pignus, teſſera vel ſymbolum, ſignum incurrens in oculos & demonſtrās eam puellam cui annulus traditur deſponſam eſſe. Idq; oſtendunt verba Iuuenalis.

— Et digito pignus fort aſſe dediſti.

Nam

Nam & annuli gestatio præsumptionē ꝛ aliquam pro sponsalib. parit. *c. illud vbi* notatur de præsumpt. & à sacerdote ꝛ datus annulus, matrimonii præsumptionem inducit, *gl. c. femina 30. q. 5. in verb. annulus*. Etii autem maioris firmitatis & facilioris probationis causa arrhæ dari solent, tamen ob id, quod ꝛ nullæ datæ sint arrhæ sponsalia non infirmantur. Imo sine his si ma sunt, dummodo contracta esse probari posset. Et hinc est illud tritum apud Dd. verbum, arrhas de honestate non de necessitate adhiberi. *c. nostrates, c. qualis 30. q. 5* Rectius, meo iudicio, dicitur vt eo firmior & expeditior sit contractus, & vt contrahentes, & illi, qui adfuerunt testes certiores redditi affirmare possent, sponsalia inita esse, dq; se non tantum auribus, sed etiam oculis, hoc est, duobus sensibus hausisse & percepisse. Nam vt recte Herodotus *lib. 1.* Magis incredulæ sunt hominum aures quàm oculi. Et Lucia. de dōmo, Aures minus fide dignæ sunt, quam oculi. Quod & Poeta expressit his verbis:

Segnius irritant animas demissa per aures,

Quam quæ sunt oculis subiecta fidelibus.

Item:

Pluris est oculatus testis vnus, quam auriti decem.

Qui audiunt audita dicunt, qui vident plane sciunt.

Cur autem quarto ꝛ digito, quem etiam idcirco annularem & medicinalem dicunt, (*Gell. lib. 10. c. 10.*) iulatur annulus, quæri solet? Et existimarunt veteres id ideo fieri, q; in eo vena quædā existat, quæ ad cor protendatur, & qua veluti duce mutuus amor ad cordis ima penetraret *Gell. lib. 10. c. 10. & Macrobi. lib. 7. c. 13. ex Appione & Atteio Capitone reddunt, & Iulianus, Polydorus. Virgilius de inuentorib. rer.* Sed Medici recentiores & Vesalius nullam illic venam neque maiorem neque illustriorem aliam, quam in reliquis digitis reperiri, quæ ad cor perueniat, docet. Verisimile est, quod quibusdam placuisse video, nuptialem annulum ideo sinistra manu latum fuisse ne vsu ꝛ attereretur, vel quod mihi magis verisimile sit, ne manu dextræ, quæ semper agendo occupata est, impedimento annulus esset, eiulq; vsu memoraretur. Digito autem minimo proximo ea de causa etiam infertur existimauerim annulum, quod is inter alios minimum sit occupatus, & quodammodo otiosus, siue scribat quis, siue aliud opus manufaciat. Idq; res ipsa ostendit. Et Clementis Alexandrini autoritate confirmatur, cuius hæc sunt verba: Sed neq; est à viris annulus in articulo ferendus, hoc n. est muliebre: sed in paruo digito, atq; adeo extrema eius parte est demittendus. Ita n. erit manus maxime ad operandum expedita, in iis, in quib. ea egemus, neq; facile excidet sigillum, q; maiore articuli ligamento custoditur, *lib. 3. pedago* Cui ad stipulatur *Macrobi. lib. 7. c. 13.* his verbis. Postea vsus luxuriantis ætatis signaturas preciosis gemmis cœpit insculpere, & certatim hæc omnis imitatio lacescivit, vt de augmento precii, quo sculpendo lapides parassent, gloriarentur. Hinc factum vt vsus annulorum exemptus dextræ, quæ multum negotiorum gerit, in laeuam relegaretur, quæ ociosa est, ne crebro motu & officio manus dextræ preciosa

ciosi lapides frangerentur. Electus autem, inquit, ipsa læua manu digitus minimo proximus, quasi aptior cæteris, cui commēdaretur annuli preciositas. Nam pollex qui nomen ab eo, quod pollet accepit, nec in sinistra cessat, nec minus quam tota manus semper in officio est. Vnde & apud Græcos ἀνίχης, inquit, vocatur, quasi manus altera. Pollici vero vicinus nudus, & sine tuitione alterius appoliti videbatur. Nam pollex ita inferior est, vt vix radicem eius excedat. Medium & minimum vitiauerunt, inquit, vt ineptos, alterum magnitudine, alterū breuitate, & electus est, qui ab utroque clauditur & minus officii gerit, & ideo seruando annulo magis accommodatus. Ex Atteio Capitone Pontificii inris perito refert Macrobius. Vide Leuinum Lemnium lib. 2. c. 11. qui neruum à corde ad digitum annularem porrigi scribit. Sinistra autem manu etiam superior ætas, annulos ferre solita est, ne nouum inuentum quis existimet. Macrobius libro 7. capite decimo tertio.

§. 5. SUMMARIA.

- 1 Arrha symbolum est matrimonii promissi vel complendi.
- 2 Arrhis vltro citroq; datis sine vlla stipulatione & promissione sponsalia de presenti contracta censentur.
- 3 Annuli traditio sola sponsalia constituit sine vllis verbis si consuetudine receptum esset, vt annulus certa quadam figura insignitus ad constituenda sponsalia daretur.
- 4 Arrha cuius sint materia nihil interest.
- 5 Arrha nomine rectius dantur annuli.
- 6 Annuli traditio heredis institutionem quodammodo arguit.
- 7 Annuli traditio sola efficax non est ad plenam probationem.
- 8 Annulum se accepisse in causam matrimonii neganti iuramentum purgationis imponi.

1 **S**ed vt eo vnde digressi sumus, redeamus, omnium interpretum consenzientes sunt sensus, annulum seu † arrham datam seu missam, signum, tesseram ac symbolum esse matrimonii promissi vel complendi. l. arrhis, l. final. C. de sponsal. cap. 1. & ibi Dd. de matrimonio contra interdictum Ecclesia contracto. Zasius consil. 2. matrim. 10. Germano. Idque vsque adeo verum esse censent, vt † vltro citroque datis arrhis, sine vlla stipulatione vel promissione sponsalia de presenti contracta censeantur. Itaque si vir fidei coniugalís nomine puellæ arrham vel munus adferat, & illa id tacens accipiat, in eam causam, in quam datum est, accepisse præsumatur, hoc est, in symbolum futurarum nuptiarum. Panormit. in cap. tua, extra eod. cap. final. de desponsat. impub. Didacus 2. parte 5. 4. num. 3. Quod ego ita demum verum existimauerim, si verba præcesserint coniugii promissionem continentia. Glossa, cap. penult. & Abbas d. cap. final. Et ita Hebræi in suis Pandectis sentiunt capit. 1. de sponsal. vbi hæc verba reperiuntur. [nohen loh haceßfou schoueh cesserfeomar loh harre ath mechudescheth'li harre ath meaureßsch li harre ath leinthu harre

barre su mekudescheth] Hoc est, vir mulieri argentum vel aliquod æquiualens tradit & ita loquitur. En tu mihi consecrata & sanctificata es. En tu mihi desponsata es. En tu mihi vxor es; eam tunc reuera desponsam esse. Atque hac in re tam scrupulosi sunt, ne dicam superstitiosi, vt si mulier arrham det viro his verbis, in dubium reuocent, an sponsalia ea rata sint. Quo spectant verba sequentia [*abal hi sphenothnoh veomroh hi harini mekudescheth loch harini merreseth loch harini lecho leinthu aeno mekudescheth*] Si illa (hoc est, mulier) arrham dederit & dixerit: Ecce ego tibi sanctificata sum. Ego tibi desponsata sum. Ego tibi vxor sum: illam desponsam non esse. Item, si ille arrham der, & illa loquatur eam desponsatam nō esse. Sed hæc latius persequi nostri non est instituti. Tritum enim est illud Iuuenalis.

Qualiacunq; voles Iudai somnia vendunt.

Addunt nostri, si † consuetudine receptum esset, vt annulus certa quadam 3 figura insignitus, ad constituenda sponsalia daretur, tunc etiam sine vllis verbis, traditionem annuli solam sponsalia constituere. gloss. cap. *fæmina* 3. q. 5. Parisius. consil. 55. num. 43 Didacus 2. parte 6. 4. num. 3. Quod tamen mihi non probatur, hanc ob causam, quod in constituendis sponsalibus recepta omnium gentium consuetudine, quæ ratione nititur, verba requirantur, nisi contra qui contrahunt muti sint, quibus ignoscendum est, vt supra tradidimus. Ideoque eiusmodi signa, quæ nihil aliud sunt quam technæ, & aucupia, quibus contrahentes in fraudem illiciuntur, quæque à certitudine absunt, sufficere non existimauerim. Quorsum enim huiusmodi adminiculis utemur in sponsalibus constituendis, quæ compendio sermonis expediri possunt & debent. Nam sicut oculos nobis dedit Deus, non vt spectemus, voluptatemque capiamus, sed vt videamus propter eos actus, qui spectant ad vitæ necessitatem, ita linguam nulla alia de causa accepimus, nisi vt ea animi cogitata proloquamur, & voluntatem nostram in rebus magni momenti, quales hæc sunt, declaremus: non vt ea ad obscœnitatem verborum abutamur. Parum autem † vel nihil interest, cuius materiæ sint arhe. 4 Plerunque tamen aurei annuli dantur. c. si quis vxorem 27. q. 2. Panorm. c. 1. de sponsa duor. Vel etiam torques, nummi aurei, vel argentei. Rectius tamen † annuli 5 dantur. Idque quod in re magni momenti annulis vti tolemus & imprimis signatoriis. Ideoque in hoc contractu, qui omnium est maximus & sanctissimus, merito adhiberi debeant. Nam & annuli traditio † hæredis institutionem quo- 6 dammodo arguit. Exemplum est apud Valerium Maximum lib. 7. c. 790. Itaque Quinti Luculli testamentum rescissum fuit, qui semper præ se tulisset, Lucium Lucillum filium adoptiuum sibi hæredem fore, cui moriens etiam annulos suos tradidisset, & tamen alium Pomponium Atticum testamento adoptasset. Ideoque & populus Romanus cadauer resti adstrictum per viam traxit. Et c. 794. Marcus Popilius Oppio Gallo moriens annulos tradit, quasi hæreditatis, vt omnes putabant, sibi relictæ futuros testes. Quamuis Popilius ea intentione tradidisset, ne quid ex ea hæreditate amitteret, quam non erat aditurus, & Trogus

e Ec 3

Pom-

Pompeius *lib. 22. de Alexandro Magno*. Sexto, inquit, die præclusa voce exemplum digito anulum Perdicæ tradidit, quæ res gliscientem amicorum dissensionem sedauit. Nam et si nō voce nuncupatus hæres, iudicio tamen electus videbatur.

- 17 *Q. Curtius lib. 10. Et Diodorus Siculus de rebus gestis Alexandri*. Et si autem annuli traditio præsumptionem maximā inducit, tamen nisi alia accedat indicia, sola efficax non est ad plenam probationem. Idq; colligere licet ex illis, quæ iam memorauimus. Nam & Quintus Lucullus & Marcus Popilius annulos tradiderunt, hic Oppio Gallo, ille Lucio Lucullo, quos tamen hæredes esse noluerunt. Idemque ex *c. 793. liquet lib. 7. eiusdem Valerii Maximi*, cuius hæc sunt verba: T. Barulus. L. Lentulo Spinteri cuius amantissimum animum, liberalissimamq; senserat amicitiam, decedens suos annulos, perinde atq; vnico heredi tradidit, quæ nulla ex parte hæredem reliquerat. Et ex *l. cum pater, §. pater pluribus, de leg. 2. colligitur*, simplici clauium & annuli traditionem, quæ custodiæ tantum causa fiebat, nihil iuris ei, qui illos accepit tribuere, sed commune filiorum negotium geri. Nam & annulus signatorius solet vt plurimum adhiberi literis ob signandis, & pecuniis in cista depositis *l. 1. §. si pecunia in sacculo signat. deposita. §. si cista signata deposita ff. de positi*. Idq; etiam ad sponsalia recte meo iudicio trahitur, vt et si annulus mulieri datus sit, non ex eo conuincatur reuera intercessisse sponsalia, vt supra ex *Dd.* autoritate tradidimus, nisi alia accedant adminicula. Interim
- 8 tamen ei, quæ negat in eam causam se annulum accepisse, iuramentum purgationis imponi posse existimauimus, quod vt diximus, annuli diligenter asseruari, & non nisi in negociis maximi momenti tradi soleant. Itaq; M. Tullius ad Qu. fratrem, si neq; temere annulus tuus, inquit, non vt vas aliquod, sed tanquam ipse tu, non minister alienæ voluntatis, sed testis tuæ: Vas, τὸ οὖνον, id est, supellex tuis in instrumentum, vt recte Fornerius interpretatur *lib. 74.* signatorius annulus de verbo significat: quasi dicat, eum annulum non temere, instar cuiusdam vasis aut supellectilis, aliis vtendum dare debere, sed tibi eum seruare, veluti testem suæ voluntatis. Itaq; Qu. Sempronius cum comperisset Annibalem annulum Martelli collegæ in prælio interfecti nactum esse, sciretq; quantum in ea re momenti esset: municipes Italiæ certiores fecit, ne crederent *capitulis*, si quæ Martelli manu obligatæ præferretur. *Liuius Sextus Iulius Frontinus lib. 5. Strategemat.* Quo spectat illud Plinii Celebrator, inquit, vsus cum fœnore cœpisse debet, argumento est, consuetudo vulgi ad sponsones etiam vncuo exilente tracta, ab eo tempore, quo nondum erat arrha velocior, vt plane affirmare possumus, nummos apud nos cœpisse, mox annulos. Quæ et si de annulis signatoriis dicta sunt, tamen etiam ad annulos pronubos recte accommodari possunt. Nā & hi non temere, sed in tesseram vel symbolum sponsaliorum initiorum dari solent, vt ostendunt versus Iuuenalis.

Et digito pignus fortasse dedisti.

Et Tertullian. Annulli pronubi arrhabone obligantur, oppignoranturque maritus & vxor.

§. 6. SUMMARIA.

- 1 Arrharum quantitas vel pretium quod esse debeat?
- 2 Arrhas magna quantitate apud veteres nunquam fuisse datas demonstratur.
- 3 Arrha nomine fundus vel res immobilis non recte datur.
- 4 Arrha tradita sint oportet, vt earum efficax sit datio.

Sed & hoc loco quæritur, quæ $\dagger$ arrharum quantitas vel precium esse debeat? $\dagger$
 Et Panormitan. magni precii arrhas inter plebeios dari nō posse respōdit. Nā hoc casu pœnæ loco adiectas videri. Et quemadmodum pœna adiecta non debetur, ita nec arrhæ dationem valere, vt si pro arrhis 100. aurei darentur. Et hanc opinionem veluti æquiores probant Cynus & Angel. *de Clauasio*. Bartolus existimat valere arrhas, dū ramen non excedant dotis quantitatem. Hebræi in suis Pandectis, sponsalia aiunt constitui argento. Idq; interpretantur Dd. vno nummo aut valore nummi. Quo spectant illa verba [*bedinar vbeschoue dinar biprutho vbeschoue prutho*] quæ extant *ci. de sponsal.* Perutham autem, qua voce Hebræi vtuntur, scribunt esse genus exiguæ monetæ, pondo dimidii grani argenti puri: [*mischkal chezi seouroh schel cesses noki*] Male Munsteras qui dimidium siclum interpretatur. Elias in *Thisbite*, nomen est, inquit, paruæ monetæ [*schem matbea krannoh*] Vnde colligitur, arrhas exigui pretii sufficere ad constituenda sponsalia: Interim tamen magna etiam quantitate arrhas posse dari; idē statuunt. Argumento est, qd in Pandectis traditur, si quis arrhæ nomine minam, h. e. sexaginta siclos tradere se dicat, & denarius vnus saltem desit, in eo qui accepit situm esse, an cōuentioni stare velit. Sed $\dagger$ vt vt sit, certum est, magna quantitate arrhas etiam apud veteres nonnunquā fuisse datas. Abrahama internuncius Rebeccæ duas armillas dedit, quarum pōdus erat decem aureorum, & in aurem auream dimidii sicli pondo. *Genes. 24.* Nā & dos filiorum apud Hebræos non excedebat 50. siclos, qui marcas Lubecenses 50. faciunt, vbi notat Bodin. *lib. 5. c. 2. de Republic. fol. 719.* Moribus autem Romanorum arrhas exiguæ quantitatis datas fuisse, ex Iliodoro liquet, *lib. 20. Etymologiarum*; qui scribit fœminas non amplius quam binos aureos in digito habuisse. Verba supra recensuimus. Et Plinii ætate sponsus sponsæ annulum ferreum sine gemma misit, vt supra notauimus. Et hodie inter viros etiam principes annuli dari solent gemmis insignes. Caroli Ducis Burgundia filia, Maximiliano arrhæ loco annulum misit, cui inclusus erat Adamas Cominens. Quibus de causis ego $\dagger$ verum existimauerim, quod Bartolus tradidit, fundum vel rem immobilem non recte dari arrhæ nomine, etiam si accipiens cōstituatur, se alterius nomine possidere. Idq; quod leges omnes tã Hebræorū, Græcorū & Latinorū, quæ arrharū mentionē faciunt, de arrhis loquantur in quantitate vel numero consistentib. *l. fi. C. de sponsal.* Et quāuis alii cōtra sentiāt, tamen eā veriorē esse sententiā vi vocabuli intelligit. Nā arrha seu arrhabon de reb. saltē mobilib. dicitur, vt paulo ante ex Hebræis fontib. demonstrauim⁹. Et exēpia antiquitatis ostēdunt, munuscula arrharū loco data esse, h. e. annulos, monilia, torques,

4 torques, &c. vt ex iis, quæ supra tradidimus, liquet. Vt autem † efficax sit arrharum datio, eas traditas esse oportet. Neque enim sufficit, si pars confiteatur, se eas accepisse vel tradidisse, & vt eius sint precii, ne respectu eius, qui dedit in locum pœnæ transeant, vt supra dictum est. Cur autem pœna sponsalibus adiecta peti non possit, arrhæ vero in quadruplum petantur, disputant Dd. quos vide.

§. 7. S V M M A R I V M.

Scriptura etiam sponsalibus interuenire solet, quod apud omnes pene gentes vsitatum fuit.

Sed & scriptura vna est è solennitatibus, quæ de honestate requiruntur. Scriptura autē seu testatio vt plurimū interuenire solet, quæ nomina coniugum & pacta conuenta inter maritum & vxorem continet. Idque apud omnes pene gentes vsitatum fuisse, & necessarium esse, experientia testatur, quo magis fides veri constare possit. Nam recte ille apud Plautum.

Nostra ætas non multum fidei gerit.

Tabula notantur, adsunt testes duodecim,

Tempus locumque scribit actarius:

Tamen inuenitur Rhetor, qui factum neget.

Qua de causâ à primis vsque temporibus harum tabularum vsus fuit. Argumento est historia Tobix, quæ disertis verbis testatur, Raguele cum desponderet filiam, syngrapham conscripsisse, & consignasse, in eaque generum hæredem bonorum suorum constituisse. *Tobia cap. 7.* Sic enim habent verba: Sumpta charta conscriptionem coniugii fecit. Cuius rei vestigia adhuc in Hebræorum Pandectis reliqua sunt, qui scribūt, mulierem scriptura interueniente desponderi. *Setar* appellant instrumentum dotale, vnde haud dubie vox *schedula* deducta est, & adiiciunt eam scripturam esse, quæ continet verba sponsaliorum consensum exprimentia. Verba in Pandectis cap. 1. hæc sunt. [*cotheb lou ael hanayer ou ael hacheres af al pi scheein bou schoueh prutho bithcho mekudescheth li bithcho meureffeth li bithcho li leinhu hare su mekudescheth*] id est, in charta vel testa hæc verba, etiam si illa non sint valoris nummi scribit: Filia tua mihi consecrata est. Filia tua mihi desponsa est. Filia tua mihi vxor est. Atque his verbis illa desponsata censetur. Cuius rei etiam meminit Philo. Iudæus *lib. de legib. specialibus*. Sponsalia non minus quam nuptias valere, quando in solenni amicorum conuentu viri & mulieris nomina inscribuntur tabulis.

§. 8. S V M M A R I V M.

Instrumenta duplicia Hebrai constituunt. vbi de nuptiis agitur.

Sed & hoc obiter hoc loco notandum, quod hætenus obseruatum non memini, Hebræos duplicia instrumenta constituere, vbi de nuptiis agitur: Instrumen-

strumentum scilicet sponsaliorum, q[ui] [schtohr eirusin] appellat, ab [oraff] verbo, quod despondere notat; & instrumentū [nessuin] h.e. instrumentū acceptionis, vel actus ipsius accipiendi vel traditionis, quo continetur vxorem traditā, ductā & acceptam esse à marito, & q[uo]d sese obligauerit maritus ad ea p[re]standa, q[ua] maritus vxori debet, nimirum tria ex lege Moysi, Exod. 21. vestem scilicet, alimentum, & χείρ: & septem ex decreto scribarum, à voce [noschob] quod est accipere, vnde & maritus qui vxorem accepit, [nosui] hoc est, acceptus dicitur, vt notat Elias in *Thisbite*. Et illud instrumentū in nuptiis confici solet, ideoque [cethuboh] appellatur [haschthar scheoseh habael beschaath hanissuin] id est, cemba est scheda, quam maritus vxori conscribit hora vel tempore acceptionis vel nuptiarum, idem quando marito sub chuppa traditur. Atque tum demum matrimonium cōsummatum intelligitur. Atque eo spectant verba [aen cothbin schtar eirusin venissuin aelo midaath schnehem] hoc est, non conscribunt instrumentum sponsaliorum & nuptiarum, nisi de vtriusque consensu & voluntate. Quod ipsum satis demonstrat, quantum inter spōsalia & nuptias intersit, & matrimonium non esse antequam vxor sub chuppa tradita & accepta sit, ne quis solis verbis prolatis coniugium constitui existimet. Tertullianus etiam sponsaliorum tabellas & nuptiarū distinguere videtur, *lib. de virginibus velandis*. Hæ sunt tabellæ, inquit, priores naturalium sponsaliorum & nuptiarum. Scripturam autem adeo necessariam Hebræi existimant, vt si mulier nupta sit, ea non interueniente, concubinæ vel pellicis, non vxoris loco habenda sit; vt & diuortia sine scriptura nulla fiebant. Idque Hebræorum doctissimi literis prodiderunt. Kimhi in *lib. Radicum*. [pilegesch hie hoistoh hamiuchedeth leodom lemischcobou belo cthuboh vbelo chiduschin] hoc est, Pilleges seu pellex, (nam inde vox pellex deducta est) est mulier coniuncta viro concubitus gratia, absque instrumento nuptiali & sponsalibus, cuius liberi in hæreditatem non succedunt. Elias vero in *Thisbite*. [omru hoischoh bictuboh pelegesch blo cthubo] id est, vxor dicitur, quæ nuptiale instrumentum habet. Concubina vero absque instrumento nuptiali. in verbo [cethuboh] vt & pellicem Paulus definit, quæ cum vxor non esset, cum aliquo tamen viuebat, quam amicam, & paulo honestiore vocabulo concubinam appellari Grauius Flaccus scripsit, vel quæ vxoris loco sine nuptiis in domo sit. *l. libro moralium, l. 44 de verb signific.* Græci definiunt παλλακή ὅτι ἡ συζῶσα πρὶν ἐν τῷ οἴκῳ νομίμῳς γόεις γάμῳ. Beza existimat fuisse vxores, quamuis non in eo gradu & dignitate quo matres familias haberentur. Sed hæc latius inquirere huius non est loci: Ad institutū reuertamur.

§. 9. S V M M A R I V M.

Tabulas nuptiales quibus vsibus scripserint & obsignarint veteres.

ApuD reliquas quoque gentes tabularum vsum receptum & frequentatum fuisse, autoritate veterum probatur, & præcipue Romanorum, qui vt in rebus omnibus, ita & hic Eunomian seruauerunt. Quo spectant Iuuenal. *Satyr. 6.*

Si tibi legitimam pactam, innectamq. tabellis,

fff

Non

Non es amaturus. --- & Apuleius *lib. 4. de auro asino*, Votisque nuptialibus pacto iugali pridem destinatus, consensu parentum tabulis etiam maritus nuncupatus Et *in Apolog. 2.* Et quod in villa ac non in oppido tabulæ nuptiales sint consignatæ, tertio & quarto loco obiecere. Et *post.* Habes Æmiliane causam totam, cur tabulæ nuptiales inter me & Pudentillam non in oppido sint, sed in villa vrbana consignatæ. Tertullianus item tabulas nuptiales appellat, *lib. ad vxorem*. Nunquid tabulas nuptiales de illo ad tribunal domini proferemus. Augustinus tabulas matrimoniales vocat. Arque hæ tabulæ magna cum solennitate obsignabantur. Nam accersebatur auspex, hoc est, sacerdos, qui præerat nuptiis celebrandis, & auguria interpretabatur ex volatu auium, & , vt Val-la putat, pro parte mariti adhibebatur. Vnde & auspicia nuptiarum appellat Cicerone *de diuinat.* Deinde & alii vocabantur, qui annulis signatoriis tabulas obsignabant. Quo spectat illud Iuuenalis.

--- *Veniet cum signatoribus auspex.*

Et Tacitus de Nerone nubente cuidam Pythagoræ. Inditum Imperatori flammeum, missi auspices duo, & genialis thorus, & faces nuptiales. *lib. 15.* Et Suetonius. Dote inter auspices consignata, supplicio affecit. Quod aliis verbis etiam Tacitus scripsit. Nec vltra expectato, quam dum sacrificii gratia Claudius Hostiam proficisceretur, cuncta nuptiarum solennia celebrat. Haud sum ignarus, fabulosum iri, tantum vllis mortalibus securitatis fuisse, in ciuitate omnium ignara, & nihil reticente, nedum consulem designatum cum vxore principis prædicta die, adhibitis, qui obsignarent, vel suscipiendorum liberorum causa conuenisse, atque illam audisse auspicum verba subisse, sacrificasse apud Deos, discubitu inter conuiuas, oscula, amplexus, noctem denique actam licentia coniugali. *lib. 11.* Atq; si hæc omissa fuissent solennia nuptiæ legitimæ non erant. Quo spectat illud Ciceronis: Nubit genero socrus nullis auspiciis, nullis auctoribus.

§. 10. S V M M A R I A.

1 *Tabulis ascripta solita formula liberorum quærendorum causa vxorem duci.*

2 *Pacta conuenta de dote & donatione propter nuptias.*

■ **I**Nter alias vero ꝑ cautiones, quæ his tabulis inferebantur, & hæc vna fuit, vxorem duci liberorum quærendorum causa. Quo spectant Ennii versus ex Andromache qui apud Festum extant.

Liberum quæsendum causa familia matrem tua.

Item ex Cresponne.

Ducit me vxorem liberum quæsendum causa.

Quætere autem ab antiquis ponitur pro quærere. Festus. Et Q. Metellus censor censuit, vt ducere omnes vxores cogerentur liberorum quærendorum causa. Florus *lib. 59.* Ita Carbilius primus ille, qui post 500. annos Romæ cum vxore diuortium fecit, repudiaturus vxorem, iurare coactus fuit, se vxorem quærendorum liberorum causa habiturum. Gell. *Noct. Attic. lib. 4. c. 3.* & *lib. 17. c. vlt.* Augustus

Itus item dotem Sephitiæ, quæ effœta seni nupserat, reddi iussit, quod non liberorum creandorum causâ coniugium intercesserat. Valer. Max. *lib. 7. factor. memorab.* Et Suetonius *de Augusto*, Helius Cimma tribunus plebis plerisque confessus est, habuisse se scriptam paratamq; legem, quam Cæsar facere iussisset, cum ipse adesset, vti vxores liberorum quærendorum causâ, quas & quot ~~veller~~, ducerent. Macrobi. *lib. 1. saturnal. c. 15.* Nonas nuptiis nō cōuenite scribit, his verbis. *Vxorem liberum quærendorum causâ ducere, religiosum est.* Ita Thyapnis apud Heliodorū. *lib. 1. c. 6.* Caricleam sibi in vxorem experens. Neq; enim ipsam voluptatis causâ, dato, inquit, sed liberorum procreandorum causâ, vt ne nostrum genus intercidat. Et *c. 16.* Mundus cum patet vxorem liberum quærendorum causâ ducere religiosum est. Idq; Augustini ætate inter Christianos vsitatum fuisse colligitur ex *lib. 1. ad Valerium comitem*, his verbis; vt secūdum tabulas matrimoniales non nisi liberorum procreandorum causâ concumbant. Et *lib. 3. contra Iulianam.* Pudicitia, inquit, coniugata facit, q̄ præscribunt tabulæ matrimoniales, ne vltra quam generandis filiis satis est, coniugis corpus attrectet. Quo spectat *l. si vicinus C. de nuptis.* Si vicinis aut alius scientibus vxorem liberorum procreandorū causâ domi habuisti, & ex eo matrimonio filia suscepta est. Quæ res & Hebræis non ignota fuit. Nam & *Tobias cap. 8.* fatetur disertis verbis, se non libidinis causâ sibi adiungere vxorem, sed desiderio liberorum procreandorum. *Tob. 3. & cap. 6.* Angelus Tobiam hortatur, vt sibi virginem adiūgat timore Domini, amore potius liberorum, quam libidine ductus. Nam scopus matrimonii & finis præcipuus est propagatio sobolis. Itaq; recte Lactant. *lib. 6. contra gentes.* Oportet ergo quæque sibi proponere, duorum sexuum coniunctionem generandi causâ datam esse viuentib. eamq; legem his effectibus positam, vt successionem parent. Item sicut terra ipsa fecunda est ad fruges parandas, ita corpus hominis, q̄ assumptum est e terra, generandi copiam facultatemq; procreande sobolis accepit. Quo spectat elegantissima, & christiano homine digna vox *l. 2. ff. de verb. signif.* Parentes pios liberorū procreandorum voto & animo vxores ducere. Itaq; Solon sanxisse dicitur, vt viui ad vxores suas cum reuerentiâ accederent, ne libidinis, sed liberorū gratia accessisse viderentur. Bonfin. *de castitate coniugali.* Et elegantissima sunt verba apud Stobæum: Oportet illos amores, qui nec voluptuarii nimis, nec inepti sunt, illam Venerem existimare licitam, quæ in coniugio sit, & ob liberorum procreationem fiat, quia & legitima est. Quæ vero nihil aliud quam voluptatem sectantur, iniquam & illegitimam, etiamsi in matrimonio sit. Vnde & Augustin. concludit, coniugale concubitū prolis generande causâ non habere culpā. Atq; hac cautione distinguebatur vxor ab ea, q̄ in cōcubinatu habebatur, q̄ Hebræis Pilleges. Græcis *παλλακή* seu pellex, cōcubina vel focaria dicitur, q̄ voluptatis causâ, non liberorū procreandorū causâ suscipiebatur, vt ostendit Demosth. *in orat. in Nearam.* Habere in matrimonio, h. e. si quis liberos suscipit, & filios p̄ suis nuptū collocat. Meretrices n. voluptatis causâ alimus, cōcubinas pp ministeria & curationē corporis, vxores pp ingenuos liberos suscipiendos, & fidelem rei familiaris administrationē & cultoc iā.

Idem tradit Simplicius in *Epicetum*, & Athenæus *lib. 13*. Itaq; recte Ælius Verus vxori conquerenti de extraneis voluptatibus dixisse fertur: Patere per alias exercere me meos cupiditates. Vxor enim est dignitatis nomen, non voluptatis. Spartianus in Ælio Vero. Nam à spe sobolis & nomine matris mox adipiscendo, & matrimonium & materfamilias dicitur. Gell. *lib. 6. c. 18*. quæ probitate, morû affectione & honore maritali distinguitur à concubina, quæ et si tolerabatur, tamen honore maritali ac matronarum dignitate carebat. *l. donationes in concubinâ, de donat.* Sed ea de re alias. Et hætenus de *clausula liberorum quærendorum causa satis*.
 2 Sed & † pacta conuenta de dote & donatione propter nuptias hisce tabulis inserta fuisse, ex *T. ff. de pactis conuentis super dote* liquet. Item de victu & viuendi ratione, quale est illud quod Blondus legisse se refert, in instrumêto quodam ante 300. annos scripto, quo sponsus socero futuro promittit, se filiæ quories peperisset, vinum octo diebus primis, quantum satis esset, propinaturum, & quamdiu ægrotasset de consilio Medici. Præterea quoq; festo solenni die potu illam vnico oblectare. *lib. 8. Roma triumphantis*. Nam olim mulieribus vini vsus interdictus fuit, idque posterioribus seculis etiam obseruatum videmus. Et huic consimile de Calo-Ioanne Imperatore, qui Regi Persiæ filiam collocauit, & pactus est, vt religionem christianam illi liberam relinqueret. Et eius rei formulas quotidiana vita suppeditat, & pleni sunt libri formulariorum.

§. II. S V M M A R I V M.

Sponsalia & nuptia absq; tabulis etiam contrahi posse.

ET si autem tabulæ seu instrumenta maioris firmitatis gratia conscribi & ob-
 signari solent, tamen si omissa sint, nihilominus rata sunt sponsalia. *l. 57. de sponsal. & l. 7. C. de nupt.* In sponsalibus nihil interest, vtrum testatio interponatur an aliquis sine scriptura spondeat. Quo spectat illud Quintiliani *lib. 5. c. 11*. Ex cō-
 trario nihil obstat, quo minus iustum sit matrimonium mente coeuntium, etiâ si
 tabulæ signatæ non fuerint. Nihil enim proderit signasse tabulas, si mētem ma-
 trimonii non fuisse constabit. Vnde liquet, ad substantiam matrimonii tabulas
 aut instrumenta nuptialia non esse necessaria: sed tamen in Rebus publicis bene
 constitutis vt plurimum tabulæ conscribi solent, litium vitandarum, & certitu-
 dinis causa, & vt facilius probatu sit contractus, & firmior, idque inter personas
 illustres maxime. Nam experientia & necessitas suasit, res magni momenti lite-
 ris consignandas esse, vt sponsalia & diuortia, & alia id genus, de quib. suo loco,
 non tantum apud Hebræos, sed & Romanos & barbaras quoq; nationes obser-
 uari, vt Afros Ioan. Leo *cap. 9*. prodidit. Nam vox audita perit, littera scripta manet.
 Et Cicero de beneficiis sui temporis mores respiciens, Vtinam, inquit, nulla stipu-
 latio emptorem venditori obligaret, neq; pacta conuenta que impressis signis
 custodirentur, fides potius illa seruaret, & fidem colens animus: quasi dicat, per-
 fidia contrahentium effectum est, vt necesse sit signis contractus firmare & ob-
 signare.

signare. Sed & scriptura priuata à contrahentibus sæpe in hoc cōtractu adhibetur, eaq; non minus probat contra scribentem ac si publica esset. Ita C. Caligula iuratus promisit vxori cohortium præfecti, se eam in vxorem ducturum, si imperio potitus fuisset, & de ea re chirographo cauit. Suetonius in *Caligula*. Et Caroli Ducis Burgundiæ filia scriptura sua manu exarata, fidem dedit Maximiliano Imperatori, eamq; produci iussit Maximilianus ad fidem faciendam.

§. 12. S V M M A R I A.

- 1 *Promulgatio seu publicatio palam in cœtu fidelium facta, vulgo Bannum seu Proclama-
ma nominatur, omitti sine caussa non potest.*
- 2 *Bannum quid & vnde vox Banni deducta verius quam hactenus explicatur.*
- 3 *Proscripti qui & quid proscribere.*
- 4 *Bannire vox vnde.*
- 5 *Banni vox latius vsurpari cœpta.*
- 6 *Heribannum vox quid denotet.*
- 7 *Bannum in contractu nuptiarum quid nomenent.*

INter solennitates etiam quæ sine caussa omitti non possunt, quod in fœdere hoc sanctissimo honestas seruari debeat, etiam est † promulgatio seu publicatio palam in cœtu fidelium facta, vulgus *Proclama* vel *Bannum* nominat. Est autem *Bannum* vox † Gothica à Gothis primum in Italiã inuecta, qui & lingue Germanicæ vsum habuerunt, & à voce *Wandt* descendit, quasi dicas Bandum, hoc est, vinculum seu ligatura. Argumēto est vox Italica *Sbandito*, quæ retinet literam *d*. Male Gail. lib. 2. de pace publ. c. 1. qui à *Baani* id est, via publica id deriuari scribit, q̃ Banniti amittāt viam publicam, hoc est, vsum & commercium rerū omnibus concessum. Estq; *Bannum* nihil aliud q̃ censura ecclesiastica, seu vinculum quo ministri seu sacerdotes vinciunt & ligant homines profligatos, hoc est, pœnæ & excommunicationi subiiciunt, dirisq; deuouent authoritate sibi à Christo tradita his scripturæ verbis: Quicquid ligatū est in terra, erit ligatum in cœlis. Vnde *Bannum* originem traxit, vt quicquid Ecclesiastici ligarent, h. e. præciperent & iuberent, vel si aliquem ligarent, *Bannum* diceretur: & Banniti, † excommunicati seu ligati, (Veteres Latini proscriptos nominasse videntur.) Nam proscribere est damnare & relegare. Et Banniti reuera ligati sunt, hoc est, obstricti, vsq; adeo vt & sacris & hominum consortio, quoad vinculum solutum fuerit, arceantur. Vnde & † vox *Bannire*, deducta est, & ad inflexionem Latinorum informata, quasi dicas ligare, obstringere & excommunicationis vinculo subicere. Sed postea † hæc vox latius vsurpari cœpta est, pro omni denunciatione, mandato, citatione & condemnatione, quæ fieret à magistratu. Vnde & vox † *Heribannum*, hoc est, citatio ad delectum, vt recte explicatur à Cuiacio in *commentariis de feudis*. Ita & *Bannum* appellarunt in contractu nuptiarum, eam promulgationem, quam sacerdos facit plam pronūciando duas esse personas, quæ matrimonium inter sese pepigerint, idque consummare velint, eaque de re omnes.

certiores faciat, vt si quis huic rei intercedere, vel aliquid q̄ cōiugii consummationem impedire possit, adferre velit, vel possit, vt tempestiue adit, idq; alleger, vel si nemo sit, qui intercedere velit, vt ipsi nihilominus diligēter inquirant, nū aliquid sit, quod nuptias impedire possit. Olim autem hæc renunciatio edictis fiebat, quæ affigebantur in valvis aditū sacraū. Panorm. *c. fin. de desponsat. clandest.* hodie vero verbis seu viva voce sacerdotis, idque vel semel tantum, vel, q̄ mihi maxime probatur, & in plerisq; locis receptum est, ter vel trinundino, h. e. trium dierum spacio, populo in comitibus seu templo congregato, ne quis causetur imposterum, clanculum nuptias factas esse. Et tū autem in Ecclesia prima eius vsum non reperio, tamen à Pontificibus bono consilio hanc promulgationem inuectam esse, res ipsa ostendit, & hac de causa potissimum, vt incestis coniunctionibus, aliisq; incommoditatibus, quæ inde existunt, in tempore occurreretur potius, q̄ vt nuptiis consummatis, & quando res integra non est, frustra remedium quaeratur: vbi autem constiterit aliquid subesse, quod corporum coniunctionē impediatur, interdici solet nuptiis illis, tantisper, dum ea de re iudex pronunciauerit. Ideoq; & in his Ecclesiis bene cauetur. *Daß die Prediger keine vnbedachte Leuthe auffbieten oder segnen sollen.*

§. 13. S V M M A R I A.

- 1 Promulgatione non præeunte si quis nuptias fecerit?
- 3 Promulgatione non præeunte nuptias faciens pœna extraordinaria punitur.
- 3 Promulgatio publica non est de substantia.
- 4 Promulgatio cur requiratur, causæ & rationes redduntur.

1 **S**ed si quis non ignarus huius consuetudinis, nuptias fecerit, non præeunte promulgatione? Et si quidem personæ incestas nuptias contraxerint, hoc est, in gradibus iure prohibitis, liberi ex eo matrimonio suscepti spurii censentur, nec excusat liberos parentū ignorantia; & qui eos copulauerit sacerdos, merito puniendus est. Sin autē in gradibus concessis personæ coniunctæ sint, omissa denūciatione an impune id fecerint, quaeritur? Ego sane nihilominus puniendū existimauerim, & vtrumq; , pœna extraordinaria. Nā & sacerdos iure canonico, qui in gradibus concessis personas copulat, punitur pœnitentia ei iniuncta, vt qui legem, & per cōsequens magistratū, qui custos est legis, contempserit, *c. fin. de clandest. desponsat.* Itaq; in Strandia vidua quardā locuples multā pecuniariā grandē exsoluere coacta fuit, q̄ non præeunte denūciatione nuphisset. Idq; tū maxime locum habere existimauerim, si in alterius fraude, damnum, aut sponsaliorū vel matrimonio cum alio pacti dissolutionē nuptiæ clam inire sunt. Quæ de re supra. Aliud dicendum existimauerim, si probabilem causam habeant contrahentes, cur promulgationem omiserint, vt si pestis grassetur, & ea de causa fieri nō possit. Vel si alteruter decrepitus sit, & sine pompa nuptias celebrare velit. Henricus Bohicus hæc etiam putat esse legitimā causam, si nobilis ignobilē ducere velit, & ubi metuat à cognatis & parentibus nobilis. Quod mihi non placet, q̄ clandestina

stina coniugia legibus prohibita sint, & odio digna. Et q̄ inter impares personas nuptiæ odiosæ sint. Ego excusationē eorū accipiendā existimauerim, qui vel per iniuriam vel per negligentia dicūt promulgationem omissam esse, idq; iureiurando testentur, vel eius culpa, qui renūciare debuit, aliaue probabili de causā. Nā constat † publicā hanc promulgationē, nō vsq; adeo esse necessariam, quin 3 omitti possit cum non sit de substantia, vt interpretū verbis vtar, p̄sertim si idonea causā sublit, vel probabilis. Argumento est, q̄ principes & magnates nuptias contrahunt, nulla præeunte denunciatione, fortassis q̄ hæ omnib. anteq̄ celebrantur, innotescant, ideoq; superfluum sit de ea re populum cōmonefacere. Et q̄ in prima Ecclesia hunc morem non reperio frequentatū fuisse. Qua de re Dd. latius *c. fin. de clandest. desponsat.* Sed mirum alicui videri possit, cur hæ solennitates, q̄ tamen non sunt de substantia, necessario requirantur ad consummationē matrimonii, vsq; adeo, vt iure veritū sit, illis omissis nuptias celebrare. *c. nō aliter 30. q. 5.* Sed huius rei causæ sunt † quædam nō leues. Prior quod matrimonium 4 sit ordo diuinitus institutus, qui publice inchoari, & palam absolui debeat, vt s. traditū est. Deinde ne ii qui vna viuunt, sub p̄textu coniugii meretriciis amorib. indulgeant, & Ecclesiā ludibrio habeant. Postremo ne si forte alterutrū alterius satietas cœpisset, discedēdi libertas relinquatur. Ea autē daretur si clam & absq; denūciatione nuptias celebrare liceret. Nā altera pars relicta à cōiuge, testimoniis destituta, nō haberet quo iudici fidē de matrimonio cōtracto faceret, ideoque p̄ animi arbitrio coniugē deferere & ludificari posset. Ergo vt testimonium publicū, & toti⁹ Ecclesiæ habeāt cōiuges, q̄ etiā in reb. aduersis conscientia solat curare debēt, vt publica p̄mulgatione omnib. innotescat matrimonium nuptiis consummandum.

§. 14. S V M M A R I A.

1 *Benedictio seu consecratio omitti non potest in nuptiis.*

2 *Benedictio res antiquissima.* 3 *Chuppa quid.*

4 *Matrimonium apud Iudeos tum demum perfectum postquam sponsus & sponsa sub*
5 *Hebraeorum mos.* (*chuppa conuenissent.*)

6 *Matrimonia absq; benedictione irrita sunt.*

7 *Consecratio ab Episcopis vel aliis qui sacris præerat facta.*

DE benedictione seu cōsecratione † q̄ in nuptiis fit, hoc loco dicendū est. Nā 1 & illa vna est ē solennitatib. seu ritib. q̄ omitti non possunt, neq; debēt. Ea- que res † antiquissima est, & Deū authorē habet. Nā Deus ipse, vt Moses testat, 2 *Genes. 2.* Euam Adamo tradidit, eisq; bene precatus est. Et hunc morem semper Ecclesia retinuisse videtur. Hebræi sane in hodiernum vsq; diem id seruant in nuptiis contrahendis, vt sponso sponsa tradatur à sacerdote, vel eo qui sacris præest, idq; sub chuppa. Chuppa autem † est peripetasma, vmbraculum, vt 3 Varro *libr. 1.* vertit, tegumentum, velamen, vel vestis, quæ supra caput sponsi & sponsæ expanditur, & quatuor vectibus fulcitur vel tenetur illo momento, quo benedictio vel copulatio peragitur, vt Elias explicat [*anachun korim habeged scheborschin ael rosch hachothon rebachalo bearbae badim beschaeth hakiduschin*] Dauid Kimhi pro loco accipit, quo se abdunt sponsus & sponsa, & vox [*chapoh*]

- 4 operimentum notat. Nam † olim apud Iudæos tū demū matrimonium ratum firmum & consummatum habebatur, postq̃ sponſus & sponſa sub chuppa conuenissent, ē qua cum egrediebatur, magno cum plausu & lætitia excipiebatur. Eo etiam Dauidem alluisse ferunt, *Psalm. 29*. Et ipse tanquam sponſus egrediens de thalamo suo. Germanice *Himmel* Italice. *Baldekino*, dicitur. Aret. *Felinus in d. psalmum 29*. Mos Hebræis fuit, ac etiamnum obseruatur, vt sub expanso velo sponſo sponſam tradant. E quo cum egreditur cunctos exhilarat, & nuptiarum festū incipit iuxta versiculum. Et ipse tanq̃ sponſus ex vmbraculo suo procedit lætus, velut Heros quispiam. Ad q̃ Ioannes allusit, cū dixit, Amicus sponſi gaudet, cū audit vocē eius. *c. 30*. Atq; ex eo tēpore vir in mulierē mariti ius habebat, eamq; in sua potestate habere incipiebat, & mulier vxoris ius, vt ex illis verbis colligitur, q̃ s. enumerauimus. [*mischeticones lechupoh vlrſchuthoh*] vbi sub chuppa conuenierit, & in eius potestate redacta sit. Nā ante illum diē sponſo sponſam attingere fas non erat, imo lapidibus obruendū censent Hebræi sponſum, qui ad sponſam sub chuppa nondū sibi adductā, sese applicauerit. Qua de caussa non ferūt, vt in vnīs & eisdē ædib; simul habitent spōsus & spōsa, stupri vitādi & periculi caussa. Quid, q̃ & apud Græcos etiā à religione christiana abhorrentes, sacerdos Cereris coniuges copularet, cuius rei testis est Plutarch. *in ll. conubial*. Secundū ritū patrium, inquit, quo vos Cereris sacerdos cōnubio copulauit. Scribit autē Plutarchus ad Pollianū & Eurydicen. Nā & Cereris sacris à Venere abstinuere veteres, vt ex Ouidio colligitur *lib. 3. amorum eleg. 1 c.* Halycarn. *περὶ τῶν γαμνλίων*. Plato *lib. 5. de legib; nuptiar.* inaugurationē fieri debere p̃ sacerdotes, adhibitis sacrificiis atq; precibus. Et Pythagoras præcipit, ne maritus vxorē contumelia afficiat, aut durius tractet, q̃ ad arā ei velut supplex traditur. Idē Græci & Latini Christiani secuti sunt, qui matrimonia absq; benedictione irrita esse, editis ea de re constitutionibus, statuerūt, vt Leo Imperator *Novel. 109*. Ne ante 15. annum fœminis matrimonium consecratur. Et *Constit. 89*. Ne matrimonia citra sacram benedictionē confirmentur *περὶ τῶν τὰ συγαμεία ἀνδρῶν ἱερέων ἐν λόγῳ μὴ ἔρρωδῶν*. Quemadmodū, inquit, adhibitis sacris precib; adoptionē fieri p̃cepimus, sic etiā sacræ benedictionis testimoniū matrimonia cōfirmari iubemus, adeo vt si qui citra hāc matrimonia ineant, id neq; ab initio matrimonii habere, neq; illis in vitē illa cōsuetudine matrimonii ure potiri velim⁹. Et *Nov. 74*. Ne ante legitimum tempus futuris coniugib; benedicatur, h. e. annum 15 in masculis, & 13. in fœminis. Et ab eo tempore etiam perfectū matrimoniū censerī, eosq; qui id dirimāt, puuendos esse, non secus ac si quis matrimonium diu contractum diremisset: Leonem secutus est Comnenus Impetator *Novell. de sponsalib; & de sponsaliorum dissolutione*. expresse sanciens: ea sponsalia matrimonii vim & effectum habere, quæ sacra benedictione confirmata sint, idq; quod consecratio matrimonii, & preces adhibitæ pro nihilo tanquam vanum aliquod reputari & quas inter personas quæ coniunguntur, Deus adhibitus non esset, absurdum sit. Imo pro veris nuptiis habenda, iisque æquipollere, in quibus

sacra

sacra peragitur benedictio, Deo inter eos qui coniunguntur, interueniente, & primam vitæ reconciliationem confirmante. Reliqua vero sponsalia sponsaliorum tantum effectum habere. Quam etiam constitutionem in suam epitomen redegit Harmenopulus *lib. 4. c. 1.* Cuius summa est. Sacris ritibus sponsalia firmanda esse. Item *27. q. 2. c. de coniug.* Illa benedictio, quam nupturæ sacerdos imponit, apud fideles sacrilegii instar est, si vlla transgressione violetur. Itaque a veteribus sapienter institutum est, & multarum etiam gentium legibus sancitum, ne vlla sit thori communicatio inter sponsum & sponsam, antequam copulentur, & vt qui secus faxit, pœnas luat, quod & supra ex Constitutione Friderici I. notauimus. Sed & in eo cum Hebræis Græcis & Latinis conuenit, quod sub velamine veluti chuppa benedictio facta sit, vt ex Ambrosio colligitur *lib. 9. Epist. 70.* cuius hæc sunt verba. Nam cum ipsum coniugium velamine sacerdotali, & benedictione sanctificari oportet, quomodo potest coniugium dici, vbi non est fidei concordia. Et in *cap. nostrates 30. q. 5.* Item *27. q. 5. cap. de coniugal.* quæ in propria domo est, ducta & cum sponso suo est velata, & benedicta, prohibetur ad secunda vota transire. Sic demum benedictionem & velamen cœleste suscipiunt. Idem ex Tertulliano qui vixit Anno 160. post Christum passum *lib. 2. ad uxorem* colligitur. Ab † Episcopis autem vel aliis, 7 qui sacris præerant hanc consecrationem factam, testantur veterum scripta. Clemens Alexandrinus *lib. 3. Pedagog.* Alienorum autem capillorum appositiones sunt omnino reiiciendæ, & externas comas capiti adhibere, maxime est impium, quæ mortuis pilis cranium induunt. Cui enim manum imponit presbyter? Cui autem benedicit? Non mulieris quæ est ornata, sed alienis capillis, & per ipsos alii capiti Et Tertullianus: Vnde sufficiam, inquit, ad enarrandam felicitatem eius matrimonii quod Ecclesia conciliat, & confirmat oblatio, & obsignatum angeli renunciant, pater Deus ratum habet. Nam nec in terris filii sine consensu patris rite & iure nubunt. Nam, vt diximus, ad sacrum, quod oblationis nomine intelligit, sponsus & sponsa conueniebant, & sacerdos eos piis precibus Domino commendabat coram tota Ecclesia, vt Beatus Rhennus explicat, qui & uxores dare dicuntur & tradere. Apud Nicephorum *lib. 14. cap. 5.* Sinelius cum esset designatus Episcopus Cyrenensis, & propter Episcopi munus uxorem deferere noller, in epistola ad fratrem ita scribit: Mihi Deus ipse & sacra Theophili manus (Theophilus autem Alexandrinus erat Episcopus) uxorem dedit. Qua propter ante prædico, testatumque esse volo, me illam prorsus deserturum non esse, neque cum illa veluti mœcha clanculum consuetudinem habiturum. Alterum enim minime pium, alterum minime legitimum est. Idem colligitur ex *c. aliter & c. nullus c. qualis c. sponsus 30. q. 5. & cap. nulli 32. q. 2.* Nulli uxorem ducant sine benedictione sacerdotis. Sacerdotem autem qui benedictione sacra matrimonium confirmaret, *ἐυλογητής* vocat Nicetas: *ἐυλογητὴν ἀναδείξας τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῶν βουλγάρων*, id est. Andronius Archiepiscopum Bulgariae designauit, qui benediccret.

S. 15. S V M M A R I A.

1 *Benedictionis vsus quibus de causis inuectus.*2 *Benedictione probata matrimonium probatum censetur.*

CAussæ autem cur benedictionis vsus inuenerint veteres hæ sunt: quod omnium rerum a Deo immortali ducenda sint exordia. Vnde Plinius in *Panegyrico*: Bene, inquit, ac sapienter maiores nostri instituerunt, vt & rerum gerendarum & dicendi initium a precationibus caperetur, quod nihil rite, nihilque prudenter sine Deorum immortalium ope, cōsilio & honore auspiciarentur. Id si vnquam alias, certe in fœdere hoc sanctissimo obseruare cōuenit, vt eius initium Deo consecratur, & precibus Ecclesiæ commendetur, cum ab hoc fonte pendeat totius vitæ vel calamitas vel felicitas. A quo enim rectius petitur coniugium auspicatum, quam ab eius auctore & qui id instituit, quiq; consecrauit & prosperat? Ita & Abrahamus *Genes. 24.* a diuini numinis auspiciis matrimonium exorditur. Dominus mittet angelum suum coram, & accipiet vxorem filio meo. Et internuncius Abrahami vbi iter absoluisse, orat iuxta puteum, vt Deus nuptias fortunare velit. Et vbi ex sententia omnia euenissent, in terram prostratus agit Deo gratias. Deinde cum Adam sibi proprio arbitrio non sumpserit vxorem, sed oblatam a Deo, sibi que addictam acceperit, æquum est, vt & Christiani in illud exemplum, tanquam in speculum inspiciant, quod imitentur. Nam regulam Deus præscripsisse videtur, quam sequantur illi qui coniugium sancte & caste inire volunt, vt sponsam ex Dei manu, voce sacerdotis vel ministri sui loquentis, traditam accipiant. Qui enim eos coniungit Deus est, cum minister Ecclesiæ Dei auctoritate & mandato faciat, quicquid agit. Nam Deus est auspex Ecclesiæ pronuba, vt Viues loquitur, vt recte Synesius scripserit. Deus ipse & sacra Theophili manus mihi vxorem dedit. Et hæc benedictio non tantum ad Adamum & Euam referenda est, sed ad ipsam Dei ordinationem in omnes posteros Adæ. Postremo, vt non tantum illis qui sponsalibus interfuerunt innotescat, sed tota congregatio ea de re certior facta testis esse possit, coniugiū non clam, sed palam coram Deo, Angelis & Ecclesiæ initum esse. Qua felicitate coniugii, vnde Ecclesiæ futura membra nascuntur, nulla maior esse potest, vt recte dixit Tertullianus: Matrimonium, quod Ecclesia conciliat, & obsignatum angeli renunciant, Deus pater ratum habet. Nam & ad hoc utile est coniugium diuinis auspiciis & precibus initum, vt piam Deoque gratam gignamus sobolem. Quo spectat illa cōstitutio apud Harmenopulum. Nemo nuptias clam contrahens coronetur, sed pluribus astantibus. Qui id facere ausus fuerit puniatur vna cum sacerdote, vt qui indecoris & illicitis rebus operam suam præstiterit. Harmenop. *lib. 4. t. 4. in fine.* Vltimo vt fraudibus & technis hominum flagitiosorum occurratur, quia Diaboli instinctu matrimonium pro deridiculo & delectamento habent, & vt hac ratione fœdus sanctissimum firmiter stabiliatur. Quo spectat illud Ciceronis: Maiores nostri matrimonia firmiter stabilita esse voluere, *lib. 6. de Republ.* Solenni-

Ienni pompa spectatore populo ducitur ac reducitur spōsa, quo magis excludatur omnis caussificatio, quæ semel initam societate queat labefactare Erasmus. Qua de causa & iure cautum & vetitum est, ne pastor, vel Ecclesiæ minister personas illas copulet, quæ ad ipsius parochiam non spectant. Multo minus homines externos alienigenas & ignotos, nisi testimonium fide dignum vitæ & conditionis adferant. Quod & Rex Fridericus II. sanxit. Itaque & mihi maxime probatur, quod moribus quorundam gentium receptum esse video, ut nomina eorū, qui matrimonio coniunguntur a sacerdote vel Ecclesiæ ministro, qui illis benedixit in catalogum, album vel codicem memoriæ causa, referantur, ut quoties res postulat, eius rei testimonium constare, eoque recurri possit. Lex Geneuensium 135. Queles noms del' espoux & de l' Epouse soyent enregistrez par le ministre qui aura celebre le mariage afin d' en auoir memoire & tes moignage quand & ou il appertienda. Idq; quod benedictio probata matrimonium probatum sit. Item si quis se legitimum esse probare velit, satis sit demonstrare, se ex matrimonio legitimo in facie Ecclesiæ contracto, natum esse. Didacus 2. part. cap. 8. §. 3.

§ 16. S V M M A R I V M.

Matrimonia sua Ethnici Diis consecrarunt variis ritibus & singulis pene actibus singulos Deos præfecerunt.

Ethnici sane, homines prophani, & verbo Dei destituti, matrimonia sua suis Diis variis ritibus consecrarunt, usque adeo ut singulis pene actibus singulos Deos præfecerint, eisque peculiare nomen tribuerint. Habebant Iouem Gamelium, cui coniugia curæ essent, & qui puniret eos qui violassent fœdera matrimonii, lunonem Pronubam cuius auspiciis coniugia inirentur. Habebant Venerem cuius beneficio coniuges fœcundi redderentur. His veluti testibus coniugium inchoatur. Quo spectat illud Liuii: Romanam ciuitatem omnibus rebus incipiendis Deos adhibuisse. Augustinus lib. 6. de ciuitate Dei, & Blondus lib. 1. Romæ triumphantis. Cum primum mas & fœmina coniunguntur adhibetur Deus Iugatinus. Sed domum est ducenda quæ nubit, adhibetur Deus domiducus: ut in domo sit, Deus Domitius: ut maneat cum viro, additur Dea Manturna. Et paulo post. Impletur cubiculum turbis numinum, quando & Paranymphe inde discedunt, adest Dea Virginensis, & Deus pater Subigus, & Dea mater Prema, & Dea Partunda & Venus & Priapus. Sed & noua nuptia antequam domum deduceretur in sinum Dei obscœni locabatur, eius pudicitiam prælibantis. Lactant. lib. 1. diuin. Instit. Et Tutinus, in cuius sinu pudendo nubentes præbident, ut earum pudicitiam Deus prælibasse videatur. Ianus Gulielmus li. 1. c. 23. verisimilius legit Mutunus quod placet, & Arnobii auctoritate confirmatur li. 3. Vnctionibus superest vnio cingulorū Cinxia replicationi victa & Potua sanctissimæ vinctui potuiq; procurant. Item: Etiamne Portūda quæ in cubiculis præsto est, virginale scrobē effodientibus maritis? Etiamne Mutunus, cuius in manibus pudendis horrentique falcinō vestras inequitare

matronas & inauspicabile ducitis & optatis. *lib. 4.* Mutunus de Priap.. Sed & Deus Hymeneus nuptiis præfuit & inuocatus. Appellatione ab Hymene, hoc est, pellicula indice virginitatis petita. Quæ res ex lege Moyſis originem traxiſſe videtur. Qua de re infra latius.

§. 17. S V M M A R I A.

1. *Thalaſſi vox hætenus a nemine intellecta explicatur.*
2. *Pæni vſum Hebræa lingua habuerunt.*
3. *Thalaſſi vocis Etymologia ex Hebræo fonte petenda.*
4. *Plinii deriuatio reiicitur.*

1. **Q**uemadmodum † autem Hymeneum Græci ita Romani Thalaſſum vel Thalaſſium inuocabant. In cuius vocis etymologia explicanda diligentiffimus eſt Plutarchus *in vita Romuli*, quatuor eius nominis cauſas recentens. Inter quas mihi maxime probatur, quam a Sextio Sylla Carthaginenſi non ignaro Hebræi ſermonis (nam eius vſum † habuiſſe Pœnos cõſtat, argumento eſt vox ſuffetes) ſe accepiſſe fatetur Plutarchus: vocem thalaſſo teſſeram fuiſſe rapiendi virgines Sabinas a Romulo propositam. Atque inde hanc vocem poſtea in nuptiis manſiſſe. Ea autem ex Hebræo fonte † petenda eſt, vt & multa alia vocabula, de quibus poſtea diceretur. Et idem valet quod *exultate, lætami, bono animo eſtote*. Qua nulla magis nuptialibus conuiuiis congruit a verbis Hebræis [*oloh & olos olas*] petita. Quæ tria vnum & idem ſonant, nimirum, lætari, exultare, hilarem & lubentem ſeſe præbere. Vnde addita litera *Etham* futurum efficitur [*thaelulu*] hoc eſt, exultabitis, lætabimini, hilares vos præbete. Et hanc noſtram ſententiam confirmant ea, quæ a Plutarcho *in vita Pompeii* ſcripta ſunt, nimirum populum Romanum cum Pompeius abſolutus eſſet, acclamariſſe Thalaſſio. Quæ vox antiquo inſtituto in nuptiis acclamari ſolet per iocum. Vnde liquet lætantis eſſe hanc vocem, neque in nuptiis tãtum vſitatum, ſed etiam in aliis negotiis. Et friuolum eſſe, quod vno ore omnes veteres tradiderunt a Thalaſſio Romano † cui pulcherrima virgo data fuerit, nomen petiſſe, vt Plinius *lib. de illuſtribus viris* tradit his verbis. Ex virginibus quæ raptæ eſſent, cum vna pulcherrima cum omnium admiratione duceretur, eam Thalaſſio duci reſponſum, quæ nuptiæ, quia feliciffimæ fuerunt, inſtitutum eſt, vt in omnibus nuptiis Thalaſſii nomen inuocaretur. Hætenus Plinius. Sed & Arnobius *contra gentes* eadem pene de ſacrificiis & ethnicorum Diis commemorat. Quid; quod & lectus genialis alicui genio conſecratus fuit, idque declarat Iuuenalis, in adulteros inuehens.

Antiquum & vetus eſt, alienum poſthume lectum

Concutere, & ſacri genium contemnere fulcri.

Eſſi autem in rerum diuinarum ignoratione verſarentur, tamen hoc illis natura innatum & perſuaſum erat, dominos & moderatores rerum omnium eſſe

esse Deos, eosque rebus consulere humanis, non tantum vniuersis, sed etiam singulis. Ideoque eos nuptiis auctores & pronubos esse voluerunt, imprimis autem Iunonem, vt dictum est. Quo spectant versus Ouidii.

Non ego sum furtim tibi cognita: pronuba Iuno

Adfuit, & fertis tempora vinctus Hymen.

Aristoteles in *Oeconomico* lib. 1. cap. 8. Coniugio enim solo fit, vt homines cōditionis mortalis successionē perpetua immortalitatem consequantur, & huc omnia vota parentum tendunt. Huiusque rei incuria eo pertinet, vt in eo diuinum numen negligatur, quo præsente sacra nuptiarum facta, & vxor ducta est, & ei se vir tradidit, cui post parentes honorem haberet præcipuum. Aristoteles de coniugio ita loquitur: Existimare debet mulier bene composita mores viri esse legem suæ vitæ impositam a Deo per coniunctionem matrimonii. Item in *Oeconomico*. Propter Deos igitur, quibus præsentibus sacra fecit, & vxorem duxit. Apud Xenophontem cum Socrates interrogasset Ischomachū, num sponsam ille docuisset ea, quæ spectant ad bene gubernandam familiam: respondit his verbis: Minime, sed rem diuinam feci, cum cæteris Diis, tum præcipue Ioui, vt mihi quæ forent optima docere contingeret, & sponsæ perdiscere. Et colligit similia fuisse vota sponsæ, vel hoc argumento, quod se mariti monitis docilem & morigeram præbuisset. Verba Xenophontis hæc sunt. Τα δ' ἄλλα, ἔφη ἐγὼ ὁ ἰσχύμαχος, αὐτὸς ἐπαὶ αὐτὰς τὴν γυναικα, ὥς ἐσαντὶν εἶναι ὧν προσήκει ἐπιμελεῖσθαι. οὐ μὰ δι' ἔφη ὁ ἰσχύμαχος, εὖ περὶ τε καὶ ἐθυσσά, καὶ ἐυξάμηνι, ἐμέ τε τυγχάνειν διδάσκοντα, καὶ ἐκείνην μὲν δάνουσαν τὰ βέλτιστα ἀμφοτέρους ἡμῖν. οὐκ ἔν' ἐφ' ὧ καὶ ἡ γυνὴ σοὶ σιωέσθαι, καὶ σιωεύχει τὸ αὐτὰ ταῦτα; καὶ μάλα, ἔφη ὁ ἰσχύμαχος, πολλά ἱπαρχομένη μὲν πρὸς τοὺς θεοὺς ἡμέας, οἷαν δὲ καὶ ἐνδηλοῦν ὅτι οὐκ ἀμελήσει τῶν διδασκωμένων. Id est, Cætera ne, inquam ego, mi Ischomache, vxorem tuam instituendo ipse docuisti, vt curandis iis quæ ad manus ipsius pertinent, sufficiat? Non prius profecto, inquit, Ischomachus, quam rem sacram fecissem, & precatus essem, vt quæ vtrique nostrum essent optima, tum ipse docerem, tum ex me illa disceret. Ergo, inquam, ego, etiam vxor rem sacram tecum faciebat, & vna tecum hæc precabatur? Omnino, ait Ischomachus, & quidem multum Diis testibus promittens fore se talem, qualem esse oporteret, nec obscurum erat, minime in iis quæ doceretur negligentem futuram.

Et in Comœdia senex filio ita loquitur: *Abi domum & Deos comprecare vt vxorem accersas*; satis innuens nuptias auspicas non fore nisi sponsus Deum inuocet. Imo oracula & vates cōsuluerunt, de incundo matrimonio, vt notat Simplicius interpres Epicteti. Et refert Vergilius Faunum Latini patrem oraculo admonitum esse, ne filiam indigenæ daret, sed extero. *Æneid. lib. 11.* Deinde etiam sydera & cœli positum obseruarunt. Nam de Seuero narrat Spartianus, cum amissa vxore denuo maritus fieri veilet, eum sponsarum genituras quæsiuisse, cumque comperisset, in Syria virginem esse, quæ eam haberet genesin, vt Regi coniungeretur, eam vxorem petiit.

- 1 Vxor apud Græcos duci non poterat nisi peractus sacrificiis.
- 2 Quare tam multa ex antiquitatum monumentis cumulet auctor rationem reddit.

1 **Q**uid, quod & apud Græcos † & Romanos vxor duci non poterat nisi peractus sacrificiis, quæ *περίελα* dicebantur. Apud Hermionenses ea religio obseruatur, vt virgines & viduæ, quæ in viri manum conuenturæ essent, rem diuinam Veneri ante nuptias facerent, in templo Veneris. Pausan. lib. 2. Virgines Træzeniæ ante nuptias succilum sibi capillum in Hyppoliti templo consecrabant. Quo ego spectare existimo, quod est apud Suidam *in verbo ἱερὸν ἰσίου*. Nupturæ euelliebant pilos & Zonam Apaturiæ Mineruæ (quasi dicas fallaci) dicabant. Ibidem. Idque notat Seruius 4. *Æneid.* ad illum verbum.

Connubius aruisque nouis operata Iuuentus.

Ita & Dido rem diuinam pro nuptiis facit apud Vergilium.

Maëstas enim, inquit, lectas de more bibentes,

Legifera Cereri, Phæboque, patrique Lyæo,

Iunoni ante omnes cui sacra iugalia cura.

Notat Macrob. lib. 3. *Saturnal.* cap. 12. Et Valerius Flaccus lib. 8. *Argonaut.*

Inde vbi sacrificas cum coniuge venit ad aras

Æsonides, vnaque adeunt, pariterque precari

Incipiunt, ignem Pollux vndamque iugalem

Prætulit, vt dextrum pariter vertantur in orbem.

Et de Imperatore Nerone sacrificante Senecæ versus hi exstant in *Octauia* Act. 4.

Formam senatus, thura cum superis dares,

Sacrosque grato spargeris curas mero,

Velato summam flammeo tenui caput,

Et ipse lateri iunctus atq; harena tuo,

Sublimis inter ciuium læta omnia

Incessit, habitu atque ore latitiam gerens

Princeps superbo. Talis emersam freto

Spumante Pelæus coniugem accepit Tethin.

Achilles Statius lib. 2. Quam igitur ante nuptias fieri mos est rem diuinam pater faciebat. Et lib. 8. Patrem ob sororis nuptias postero die sacra facturum competimus. Affuimus itaque vt vna operiremur, Deosque vt nostræ omnium nuptias felices fortunatasque esse vellent, precaremur. His consentanea sunt quæ Varro tradit lib. 2. *de re rustic.* & ex eo Blondus. Apud Hetrucos in coniunctione nuptiali nouum maritum & nouam nuptam primum procum immolare consueuisse Et, quod supra notauimus, apud Bæotos & Locros nuptias ratas non fuisse, antequam in ara Euclie virginis dicata, libassent vir & mulier.

mulier. Omnibus enim focus ara eius est & simulachrum, & ante nuptias ei eum sponsæ tum sponsi sacrificant. Plutarchus in *Aristide*. Xiphilinus narrat senatum Mar. & Faustinae decreto statuas argenteas decem Romæ in templo Veneris collocasse, aramque extrui iussisse, in qua virgines, quæ nubèrent, cum sponsis sacrificarent. Iunoni autem imprimis litasse, ex variis authorum locis deprehenditur: idque felle dempto, quod in templo Iunonis defodiebatur, quod nullam inter virum & uxorem discordiam esse vellent. Plutarchus in *præceptis connubialibus*. Eusebius lib. 3. de *preparatione Evangelica*. Qui Iunoni sacrificant bilem in sacris non adhibent, sed eam iuxta aram infodiunt; mystice significantes, bilem omnem atque iracundiam & amaritudinem a nuptiis abesse oportere. Brissonius late in *tractat. de ritu nuptiar.* Et Bonfinius de *castitate coniugali*. Vnde versus:

In sacris quondam Iunonis felle carebat

Victima, si fuerat forte litanda pecus.

Hoc notat, a lecto longe exulet ira iugali.

Nam Dea Iuno thori coniugiiq; fuit.

Vnde & Iuno τελεία nominabatur, quasi matrimonium perficiens & absolvens, ut ego existimo. Quo faciunt verba Plutarchi in αἰτίοις *questione secunda* πέντε θεῶν διῶν τὰς γαμῦντας οἰοῦται Διὸς τελείν καὶ Ἥρας τελείας καὶ Ἀφροδίτης καὶ Περσεφόνιδος ἐπὶ πᾶσι δ' Ἀρτέμιδος. Quinque Diis egere nubentes existimant Deo Telio & Iunone Telia, hoc est, consummante & absolvente matrimonium, Venere, Suadela & Diana. Et nuptiæ τέλος dicebantur, & nubentes τέλειοι, quod nuptiis matrimonium absoluebatur, & finem accipiebat, a τελείω, quod est perficio vel absoluo, vnde & περὶ τέλεια conuiuia ante nuptias. Suidas ἥρα, inquit, τελεία καὶ Ζεὺς τέλειοι ἐπιμῶντο ἐν τοῖς γάμοις, ὥς πρὸς τὰς ὄντας τῶν γάμων, τέλειοι δὲ ὁ γάμος. Iuno & Iupiter in nuptiis colebantur tanquam gubernatores & præsidēs nuptiarum. Vel ut Pollux: τελείοι γάμος ἐλέγχετο ὡς τέλων περὶ τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων. Alii scribunt, veteres sacrificasse simul Iunoni Veneri & Gratiis. Iunoni, ut castum redderet; Veneri, ut fecundum coniugium; Gratiis, ne mutuum amorem & beneuolentiam inter coniuges intermori sinerent. Quærat aliquis, cur tam multa † ex antiquitatis monumentis eumulauerimus, quæ tamen hodie in foro & iudiciis vsum nullum habent? Respondeo. Nos ostendere voluisse, quanta cum Religione & pietate veteres Ethnici ad coniugium accesserint, idque sacris & infinitis ritibus & solennitatibus Deo consecrandum existimauerint. Quorum exempla Christianos afficere & permouere debent, ne sine diuini numinis auspicio clā aut in occulto turis ignoti angulo (ut ille loquitur) matrimoniū ineāt, sed angelos & Ecclesiā testes & Deum pronubū adhibeant & inuocent quo is sua benignitate coniugiū fortunare velit. Quod ubi fit, Deus sua benedictione & gratia cōiuges psequitur, ut alter alteri infirmitatē & incōmoda, quæ secū cōiugia trahunt, terat animo æquo; idq; p lege seruandū esse sancit Plat. li. 5. de Rep. his verbis. Vota & sacrificia in singulis nuptiis peragent

peragent sacerdotes, & omnes tam viri quam mulieres, quam ciuitas vniuersa, precabitur, vt ex bonis meliores fiant. Itaque apud Romanos a conuiuiis acclamari solitam fuit sponso & sponsæ *feliciter*. Cuius acclamationis meminit Iuuenalis.

Signata tabula, dictum feliciter, ingens

Cæna —————

Et Tranquillus in *Domitiano*: In reducendo post diuortium vxori acclamari audiit libenter: Domino & dominæ feliciter. Et Appian. lib. 5. de bellis civilibus. Cum Cæsar Octauiam Antonio collocaret, dictum Feliciter consequentibus faustis acclamationibus, quæ per totum diem noctemque continuatæ sunt. Quæ verba supra cap. 3. recitata sunt. Et Athenis moris fuit, vt puer cui vterque parens esset superstes in nuptiis obambulare, spinasque cum glandibus & vannum panibus plenum gestans diceret: Effugi mala & iuveni meliora; mutationem in melius indicans. Nam coronam ex spinis & glandibus malum dicebant. Suidas. Vnde constat, quam honorifice de coniugio senserint & locuti sint Ethnici religionis Christianæ expertes, quod etsi cōiugio maxima fiat vitæ humanæ imitatio, vt ait Plato, eam tamen in melius fieri, idque quod non expedit hominem esse solum, teste scriptura. De quibus coniugiis accipiendi sunt versus Euripidis, coniugia quibus mortalium sunt felicia, illis est vita beata. Et hi Horatii.

Felices ter & amplius, quos irrupta tenet copula:

Nec malis diuulsa querimoniis suprema citius

Soluet amor die.

Et illud Homeri Odyss. 5.

Non est in rebus melius seu dulcius vnquam,

Quam thalami pariter concordia sancta pudici.

Discordes animos incommoda multa sequuntur,

At placidis ingens succedit gratia semper.

i Phocylides.

Σίγῃ τελέω ἀλόχοι τὴν γῆν ἡδύτατον καὶ ἀσπν

ἢ ὅταν ἀνδρὶ γυνὴ συνίη φίλα γήραος ἄχει

καὶ πόσις ἢ ἀλόχῳ μὴδ' ἐμπέσῃ ἀνδρὶ χαρὴν ἰκός.

Quos paraphrastice ita reddidimus.

Sub Ioue coniugio decus haud praestantius vllum

Mundus habet. Quid enim, volumus si vera fateri,

Rebus in humanis melius, quam corde maritum

Fœmina qua toto completitur? ardet amatus

Cuius & ingenuo coniux respondet amori?

Pax alit alma duos: genialis iurgia lectus

Ignorat: donec tacito pede cana senectus

Præcipitat, placidaque Deus dat membra quiesci.

Et

Et Clemens Alexandrinus de optimo vitę genere differens hos senarios de mutua coniugum beneuolentia recitat.

Οὐ χρυσοῦ, οὐ τυραννίδος, οὐ πλούτου ἀλλ' ἢ
τοσούτων ἔχον διαφόρου τὰς ἡδονὰς,
ὥς αἰδέσθαι ἐδὲ καὶ γυναικὸς
οὐ σέβει γυναικὸς δίκαια καὶ πρενοῦσα τ' αἰδεῖται.

Hęc est

Nec aurum, nec imperium, nec opum delitię tam pręstantes habent voluptates, quam boni viri beneuolentia iusta, & pię fęminę animus mariti studiosus. Quibus pulchre respondent versus Nazianzeni.

Ρίξατε καὶ βίοντιο μελίφρονι ἐδὲ λὸν ἔρισμα
Συζυγίη: διπλοῦν εἰ γὰρ ὁδὸς καὶ ἀναλλοίτῃ ἔθικα
Ἀλλ' ἡλοῖσ' ἰσχυρὸς καὶ οὐατα καὶ πόδες ἐσμέν
Ξίλωαι καὶ μελεδῶναι ἐλαφροῦσιν ἀνίας
Ξίλωαι δ' εὐφροσύναι γλυκερώτεραι ἀμφοτέροισιν,
Χάριμα μὲν εὐμενέες ἐσιν ἀχὸς δὲ τὴ δύσμενέες
Τερπτότεροι μὲν πρὸς τὸ ὁμοφρονέουσι τέτυκται
Τερπνότερη πλῆτοιο δὲ ὁμοφροσύνη χατέυσι
Κληῖς δ' ἀμφοτέροισι σωφροσύνης τὴ ποδῶτε
Συζυγίη καὶ σφραγὶς ἀναγκάινε φιλότιμον
Συμφύετε σάκεδι ὁμόφρονες εὐσεβέας τε
Κέρτερον ἐν ἀλλήλοισι ποδῶν θηρόντες ὁμοῖον,
Χρῆσι πλειότερη πλεῖον θεὸν ἀμφαγαπῶσι.

Quod nos ad verbum ita expressimus.

Prædulcis vitę radix columenq; fidele
Coniugium, gemino firmans infirma labore,
Inque vicem nobis sumus aures, pesque manusq;
Mutua perfaciles reddit meditatio curas.
Mutua concurrunt, cumulataque gaudia crescunt,
Hostibus anxietas, fidis solamen amicis,
Suauior efficitur animis opulencia iunctis:
Suauior efficitur concordia rebus in arctis.
Est desiderii claustrum, castiq; pudoris
Annulus est, & amoris ineuitabilis arrha:
Vt duo corporibus, nexi sic mentibus vnus.
Flammarum stimulos acuunt mediante fauore,
Et quo plures egent, tanto magis fœmina virq;
Diligit æthereum dominum, precibusq; fatigat.

Qui vero a fide & Dei inuocatione rem tanti momenti non aggrediuntur, coniugia experiuntur tristissima, plena rixarum & dissensionum, de quibus exstant querelę apud Poetas.

h H h

Nec

Nec tecum possum viuere nec sine te.

Item.

Semper habet rixas alteraque iurgia lectus.

Iuuenalis.

In quo nupta iacet minimum dormitur in illo.

Item.

Cum sitis similes, parsque vita:

Vxor pessima, pessimus maritus:

Miror tam male conuenire vobis.

Item.

Qui non litigat cœlebs est. Quod Hieronymus citat ex bono auctore, eoq; spectat vetus inscriptio, quæ in via Tiburtina conspicitur.

Heus viator commodum. Hic vir & vxor non litigant. Qui sum non dico. At ipsa dicam. Hic Bebrus ebrius ebricam me nuncupat. Heu vxor adhuc mortua litigat.

Et certo statuendum est, corporis mortem lenius esse malum infelici coniugio. Viui enim suos patiuntur manes, & ad æternos præluduat eiulatus, vt ille loquitur.

§. 19. S V M M A R I V M.

Benedictio an pro traditione habenda.

QUærat aliquis, an pro traditione habenda sit illa benedictio qua sponsa sponso copulatur & traditur? Et traditionem esse dubium non est publice factam, qua nuptiale fœdus contrahitur & absoluitur. Nam recte Nicolaus Pontifex, nuptialia fœdera in conspectu Ecclesiæ contrahuntur, sponsalia autem fœdera coram inuitatis. Vnde & discrimen inter sponsalia & matrimonium colligitur. Atque hac de causa in vsum introductum existimaui, vt promissio, quæ in sponsalibus facta est, disertis verbis repeteretur & exprimeretur, quasi illa saltem matrimonium promissum esset, coram Ecclesia vero matrimonium promissum iteraretur, & noua promissione accedente traditioneq; publica perficeretur. Nam pactas sponfas tradendas esse Augustinus scripsit. Et Synellius vxorem sibi traditam scribit. Qui consensus nuptiis interueniens, reuera matrimonium constituit, de quo etiam regula Iuris accipienda est cōsensus facit nuptias. Et quod Arnobius scribit. In coniugalia fœdera veniunt conditionibus ante quæsitis Et geminatio verborum mētis & propositi firmitatem arguit. Eberhardus in loco a vi geminationis. Qua de re supra late.

§. 20. S V M M A R I A.

1 *Benedictionis effectus.*

2 *Benedictione facta verum & consummatum matrimonium existimatur.*

3 *Benedictio in locum domum deductionis successit.*

1 **S**En de effectibus huius traditionis † inquirendum est. Et ego benedictione
2 & † traditione facta verum & consummatum matrimonium esse existima-
uerim.

uerim, ideoque & eosdem habere effectus. Et cur sic sententiam ratio est, quod mulier pacta iam tradita & accepta sit, quod requiritur, vt sit matrimonium. Quo spectat illud Ambrosii Si quis desponsata & tradita vtatur, ite coniugiū vocatur. 27. q. 2. c. si quis & nos in eam sententiam multa congesimus, quæ huc 3 referenda sunt c. 5. Et † hanc traditionem cum inuocatione Dei factam, in locum domum deductionis, quæ apud veteres vsitata fuit, successisse, & a Christianis surrogatam esse existimaui, a qua etiam parum vel nihil differt. Nā vtraq; die nuptiarum peragitur, & domum deductio post cœnam fiebat. Deductio autem in templum, traditio & benedictio, ante cœnam. Hac in Ecclesia peragitur, & recte, illa vero inter inuitatos fiebat. Vxor itē non censebatur, antequam domum ducta esset, neque adhuc vxor reuera est, antequā in templum ducta viro tradita & mācipata est, ecclesia teste. Nouam nuptam domū deducebant inuitati apud Romanos, Christiani vero eam in eodem sacram deducunt & comitantur; idque optima ratione introductum est, & iustissima de causa. Nam certum tempus præfinire oportuit imo momentum, a quo matrimonii initiū duceretur. Id Romani ex eo tempore, quo vxor domum deduceretur censabant, vel a nuptiis; Hebræi ex quo vir & mulier sub chuppa conuenissent; Saxones ex ingressu thori coniugalis; Christiani a benedictione vel traditione sub velamine facta. Quæ etsi in vnum & eundem diem incidunt, tamen horis aliquot inter sese differunt, ideoque ansam disputandi & litibus materiam præbere possunt maximam. Ergo quo certitudo aliqua sit, quam esse necesse est in fœdere hoc sanctissimo, recte populus Dei, qui eius initiū non a sponsalibus (quod Doctores fecisse video) aut a nuptiis, vel domū deductione, aut ingressu thori coniugalis, sed a momēto maxime illustri & insigni, quo sponso sponsa traditur, a Deo per os sacerdotis, non in nuptiis, aut lecto, aut obscuro aliquo angulo, sed palā in Ecclesia, angelis & fidelibus omnibus spectatoribus & testibus, ducendum existimaui. Id ab Hebræis sub chuppa fiebat, a Christianis sub velamine sacerdotali, & ab eo tempore matrimonii verum & consummatum habebatur, vt quod pacto & traditione, hoc est, omnibus numeris absolutū esset, & quo vir mariti, mulier vxoris ius & possessionem consequeretur.

§. 21. S V M M A R I A.

- 1 *Benedictione omiſſa an matrimonium nullum.*
- 2 *Liberi ex matrimonio benedictione omiſſa contracto nati legitimi non sunt.*

AN vero benedictione omiſſa matrimonii nullū sit recte hoc loco quaeritur? Nam & apud Romanos ea demū vxor est quæ a marito ducta est: & conditio si nupserit, tum demum impleta censetur, vbi in mariti domum vxor peruenierit, *l. cum fuerit, de condit. & demonstrat.* Quæ de re plurac. 5. & ab eo tempore matrimonium consummatum censetur, vsque adeo, vt non tantum annos, sed etiā dies, quibus vna vixissent maritus & vxor, sepulchris inscribi curarint, ab eo momento, quo vna viuere cœpissent ductos, vt s. c. 4. notauimus.

hHh 2 Et

Et ea, quæ desponsa est, ante contractas nuptias non mutat domicilium, quod nondum in domum viri venerit, *Id est, ea qua ad municipale.* Ergo idem dicendū videtur de benedictione & traditione, quæ fit in Ecclesia, vt ea omiſſa & neglecta matrimonium nullum ſit, & perſequeſ liberi ex eo nati pro legitimis non habendi. Idque diſertis verbis tradidit Leo *Nouella 89.* cuius hæc ſunt verba. Matrimonium non eſſe ratum citra ſacram benedictionem, quo ſpectant verba eius *Nouellæ τὰ σπωικέσα τῇ μαρτίει τῆς ἱερᾶς εὐλόγιας ἐρῶντος. κελεύομεν ὥς εἰσαγαγεῖν ὁρῶντες τοῖς συνοικεῖν βουλομένοις τοῖς αὐτῇ διαίτασα ἀρμογῇ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ρηθῆναι συνοικέσιον οὐδ' ἐπιτείξεταί τῶν τοιούτων δικαίων ἢ τοιαύτη συμβίωσις.* Id eſt. Matrimonia iubemus firmari teſtimonio ſacræ benedictionis, vſque adeo, vt niſi apparuerit, eos, qui vna viuere volunt, hac coniunctione coiiſſe, neque ab initio matrimonium id nominari debeat, neque hic conuiſtus iura coniugii conſequatur. Eodem ſpectat conſtitutio Comneni id demum verum matrimonium ſancientis, quibus cōiungendis Deus author & veluti pronubus adhibitus ſit. Et Theodoſii conſtitutio *ex lib. iuris Oriental. περὶ μνηστῆρας μὴ ἀρκύουσιν ἀντὶ τοῦ τελείν γάμου:* hoc eſt. Sponſalia pro iuſto ſeu perfectō matrimonio nō haberi, & quæ Harmenopolus recenſet *lib. 4. t. 4. in fine.* Verba ſupra enumerauimus. Et recte. Nam matrimonium duobus gradibus ſeu actionibus abſoluitur, nimirum pactione & traditione, vt ſupra late oſtenſum eſt. Quiſquis igitur non eſt legitime coniunctus, vel abſque dotali titulo ac benedictione ſacerdotis conſtat copulatus, ſacerdotes vel legitime coniunctos criminari vel in eos teſtificari minime poteſt. Quoniam omnis inceſti macula pollutus infamis eſt, & accuſare ſupra dictos non permittitur *Epistoſa Calixti Papæ t. 1. concil. ſol. 105.* Nec ad rem facit quod obiici poteſt benedictionem illam apud veteres vſitatam aut frequentatam non fuiſſe. Idque expreſſis verbis innuit Leo Imperator *d. Nouell.* qui tamen iuſtas nuptias contraxerunt. Nam reſpondeo, deductione domum, aliis que ſacrificiis, quæ paulo ante recenſuimus, matrimonia firmata conſummata fuiſſe, ea que nullo pacto omitti potuiſſe, neque omiſſa eſſe. Itaque nec benedictionem, quæ in illorum locum ſucceſſit, omitteſſam eſſe, idque quod ſemper in populo Dei ea permanſerit, & vſu hodierno vbique fere locorum obſeruari ſolito exigatur, vt in Eccleſiis matrimonia per miniſtrum Eccleſiæ publice proponantur, item vt vir & vxor accedentibus Eccleſiæ precibus, & benedictione adhibita per eundem iungantur, & copulentur, vide *c. nulli 35. q. 2. c. aliter c. nullus c. noſtrates §. 1. c. ſponſus 30 q. 5. c. vlt. diſt. 23. c. 1. c. vir autem ext. de ſecund. nupt. vide Hottoman. i. iuſt. quaſt. 25.* Vnde efficitur, quod & ſupra notatum eſt virum poſt cōſecrationem mariti, mulierem vxoris ius conſequi. Itaque ſi vxor ſtatim diem ſuum obiret, poſtquam marito tradita eſſet, virum ad lucrum dotis admittendum, non ſecus ac ſi longo poſt tempore mortua eſſet, niſi aliud ſtatuto ſancitum ſit. De quo ſupra latius a nobis tractatum eſt.

CAPVT XII.

- §. 1. Effectus sponſalium iure veteri hos fuiſſe, vt qui vxorem non daret, aut acciperet, in id quod intereſt damnaretur, neque ad dandum vel accipiendum cogi potuiſſe.
- §. 2. A Magiſtratu mulctatos fuiſſe qui matrimonium promiſſum cōſumere nollent.
- §. 3. An hodie aliquid eius, quod intereſt nomine peti poſſit ab eo, qui ſpōſam dare vel ducere recuſat?
- §. 4. Verus effectus ſponſalium, quod matrimonium promittens conſumere illud cogatur.
- §. 5. An præciſe cogi poſſit qui matrimonium promiſit.
- §. 6. A Magiſtratu etiam hodie puniendum, qui matrimonium implere recuſat, idque variis pœnis.
- §. 7. Eum qui matrimonium iuratus promiſit præciſe cogendum eſſe, propter iuriſiurandum præſtitum.
- §. 8. Iuriſiurandi maximam eſſe vim & efficaciam.
- §. 9. Sponſalibus iuratis apud veteres miſſo repudio renunciare non licuiſſe.
- §. 10. Sponſalibus affinitatem contrahi, &c.
- §. 11. Effectus quos interpretes ſpōſalibus de futuro tribuunt, recte ſponſalibus de præſenti conuenire, &c.
- §. 12. Maiorem eſſe vim promiſſionis de præſenti contractæ, quam quæ de futura obligatione concepta eſt, id tamen non recte dici de verbis accipio & accipiam.
- §. 13. Qui filiam deſpondere promittit, an deſpondere cogatur, & quod ſi alii eam deſpondeat?
- §. 14. Quid ſi quis deſpondere promittat iuratus, & poſtea alii filiam deſpondeat, an ſponſalia promiſſioni de ſponſalibus faciendis anteponenda ſint.
- §. 15. Alius ſponſalium effectus, nimirum ſi ad ea accedat concubitus, an pro vero matrimonio habeantur.
- §. 16. An liberi nati ex matrimonio, quod ſolo conſenſu & concubitu clam coit, legitimi ſint, etiamſi benediſtio & traditio ſubſecuta non ſit, &c.
- §. 17. Alius effectus ſponſalium; quod ſponſa vxorem, ſponſus maritum in multis imitetur.
- §. 8. De effectibus ſponſalium conditionalium.
- §. 19. De effectibus ſponſalium iuratorum.
- §. 20. De effectibus ſponſalium clandestinorum, &c.

§. I. S V M M A R I A.

- 1 Sponsus iure veteri ex sponsu agebat aduersus patrem si promissam dare recusabat.
- 2 Actio aduersus patrem instituta fuit qui filiam dare quam promiserat nolebat.
- 3 Sponsalia non temere dissoluerunt Romani.
- 4 Sponsus vel sponsa vel eius parentes ad consummandum matrimonium cogi non potuerunt, sed a contractu recedere potuerunt sola eius quod interest præstatione.

Nunc ordo postulat, vt de effectibus sponsalium dicamus, & quidem Iure Ciuili vetustissimo, si postquam interuenissent stipulationes, vxor non dabatur, aut non ducebatur, aduersus *κέρειον*, hoc est, patrem vel tutorem qui despondisset, ex sponso agebat sponsus, vt eam quam despondisset, daret: E contra si sponsus eam cui fidem dedisset, ducere nollet, similiter ex sponsu agebatur, vt eam duceret: Iudices cognoscebant. Iudex causam, quare data vel accepta vxor non esset, examinabat. Si nihil iustæ causæ videbatur, litem pecunia aestimabat, quantique interfuerat eam vxorem accipi aut dari, eum qui sponsonderat aut qui stipulatus erat, condemnabat.

Et hoc ius sponsaliorum obseruatum fuisse scribit Seruius Sulpitius ad id tempus, quo ciuitas vniuersa lata lege Iulia donata est. *Gellius lib. 4.* Vnde primo notandum aduersus patrem vel *κέρειον* institutam fuisse actionem, qui filiam dare promississet & cum sponso pepigisset, non aduersus filiam, quod illa promittere aut de se polliceri quicquam non posset, cum esset in potestate parentis, iuxta *l. velle de reg. Iuris*, ideoque non teneretur. Quod & Seneca *lib. 4. de beneficiis* non obscure innuit, his verbis. Promissi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti: Non est mihi cum extraneo commercium. Eadem res me defendet quæ verat: Tunc fidem fallam, tunc inconstantia crimen audiam, si cui omnia eadem sunt, quæ erant, promittente me, non præstitero promissum.

Alioquin quicquid mutandi libertatem facit de integro consulendi, & me fide liberat: Quali dicat; patrem qui filiam peregrino promississet, hac exceptione tutum esse quod peregrinus esset: Alioqui inconstantis & fœdifragi notam subire, si fidem datam fallat.

- 3 Quod & ipsum argumento est, Romanos non temere dissoluisse sponsalia, sed iustis de causis. Sed & ex Gellii verbis supra enumeratis id efficitur, sponsum vel sponsam vel eius parentes aut *κέρειος* ad dandum accipiendumue, hoc est, ad consummandum matrimonium cogi non potuisse sed a contractu recedere potuisse, sola eius quod interest præstatione; Idque præstandum esse æquum censet Accursius. Et quamuis adiciat, se nunquam vidisse, quod ex ea stipulatione in foro actum sit: tamen æquissimum esse, vt ex eo cogatur, *l. i. ff. de sponsalibus*. Cum sit rei honestæ stipulatio, veluti si mulier bene dotata desponsa sit, & eo sensu accipio versus Ouidii.
- 4

Atque

*Atque eadem sponsum consulti ante atria mittis
Vnius vt verbi grandia damna ferat.*

Lib.1. amorum elegia 13.

§. 2. S V M M A R I V M.

Matrimonium promissum qui consummare voluerunt a magistratu mulctati fuerunt.

SED & a magistratu mulctatos fuisse illos, qui fidem sponsæ datam non seruasset, ex *Æliano* colligitur *lib. 5. T. de eo cui Lysandri filia desponsa erat.* Nam *Lysander* viuens filiam suam despondit homini locupleti. Patre mortuo, is qui filix fidem dederat, eam ducere noluit, quod facultates nullas pater reliquisset. Res ad *Ephoros* delata fuit, qui communi decreto cum puniendum statuerunt, quod *Laconica* non esset integritate, neque *Græco* animo, qui mortuo amico gratiam non præstaret, & pactis fideque diuitias potiores haberet, & ita ob turpe & avarum animi propositum pecunia est mulctatus. Idem refert *Plutarchus in Lysandro.* Eos, inquit, qui cum filiabus ipsius sponsalia contraxerant mulcta adfecerunt, quod ii quem diuitem rati coluissent, cum iustum & virum bonum, paupertatis argumento compertum desererent. Sed & *Aristidis* filias nobilissimi *Græcorum* sibi desponderunt, quos tamen eo mortuo, cui rei familiaris angustia emergeret, accipere noluerunt. *Ælianus libro decimo.* Atque hos etiam mulctatos esse ab *Ephoris* verisimile est.

§. 3. S V M M A R I A.

- 1 Sponsam dare qui recusat an ab eo eius quod interest nomine aliquid peti possit.
- 2 Pater si filiam quam primo despondit secundo nuptum collocet quid dicendum.
- 3 Matrimonium qui promisit si aliam domum ducat quid dicendum?
- 4 Mala plurima secuta inde quod pater filiam promissam dare noluit ex historiis docetur.
- 5 Nuptias promissas qui sine causa recusant magistratus punit.
- 6 Connatus notatur.

HIC quæri potest, an & nostris moribus † aliquid eius, quod interest, nomine peti possit a patre vel *νεῖψ*, qui filiam suam despondit, dare nolit? Et si quidem causam nullam vel iustam saltem & probabilem non habeat, peti posse existimauerim, & ita sentit *Accursius l. 1. ff. de sponsalibus.* eoque iure veteres Latini vsi sunt, vt ex *Gellio* demonstrauius *lib. 1. cap. 4.* idque innuunt verba *Varronis.*

Quod & tunc & prætorium ius ad legem & censorium iudicium ad æquitatem existimabatur. In verbo *Spondere.* Quorum plus apud me valet auctoritas quam vel *Cyni* vel *Iacobi de Arena* & consimilium, qui eius quod

quod interest nomine quicquam peti posse negant; ne metu pœnæ matrimo-
 nium contrahi videatur, quod legibus vetitum est. Sed meo iudicio, longe
 differunt, pœna adiecta matrimonio stipulari, & eius quod interest nomine,
 aliquid petere a patre vel *uxore*, qui id quod promisit præstare recusat: Cum
 pœna adiecta certa sit, id autem quod interest, tum demum debeat, si nihil
 iustæ causæ sit: Nam tum demum iudex litem pecunia æstimabat, quantique
 interfuerat eam vxorem accipi aut dari, eum qui sponsonderat aut stipulatus
 erat, condemnabat, vt ostendunt verba Gellii. Adde quod & constitutione
 Leonis & multarum gentium pœna adiecta sponfalibus debeat, vt supra la-
 te tradidimus, & iure Codicis is qui fidem dedit, & ducere vel nubere non
 vult, arrhas quas dedit duplicatas restituit, si maior est, si minor est eas solum
 quas accepit, *l. mulier. C. de sponfal.* sed & æquitas ipsa postulare videtur, vt cum
 in rebus omnibus, tum vero in matrimonio fides seruetur. Itaque is, qui fili-
 am quam promisit sine causâ dare recusat, recte conuenitur, vt eius quod in-
 terest nomine parti teneatur, ne impune ludibrio habuisse videatur eum, cum
 quo contraxit, vt qui fidem datam fallat, & inconstantia crimine, teste Seneca,
 2 subeat. Quid enim, si † filiam quam primo despondit, secundo nuptum cel-
 3 locet pater? vel † qui matrimoniū promisit aliâ domū duxit: vel fide data de
 coniugio cognouit. *Panormitan. s. gemma. de sponfalibus* eleganter. Certe equum
 4 est, ad id quod inter est illum teneri, ne si impune id faciat maiora inde conse-
 quantur mala, qualia † sæpe accidisse historiæ testantur. Archelaus vnâ ex fi-
 liabus Agésilao despondit, & eam postea alii locauit. Agésilao quo contume-
 liam illatam vlcisceretur, rei indignitate motus, Archelaum occidit, *Ælianus*
lib. 8. Et Antoninus Imperator contra Parthos expeditionem suscepit, totam-
 que regionem depopulatus est, quod filiam ei desponsam Artabanus dare re-
 cularet. *Herodianus & Zonaras Tomo 2. fol. 122.* Archilochus poeta Licamben-
 ciuem Lacedæmonium, quod filiam Neobolon dare noller, iambico metro
 ita insectatus est, vt se suspenderit, cōtumeliarum impatiens. Ouidius & alii.
 Et Imperator Alexius Angelus Ibancum barbarum, cui neptem promississet,
 in vincula coniecit, cum desertor factus esset quod neptis suæ Theodoræ spō-
 salia satis firmos quasi obsides ratus, & de fide Alexii nihil dubitans circum-
 uentus esset. *Nicetas fol. 253.* Comes Palatinus Otto de Wittelspacho Impe-
 ratorem Philippum interemit, nolentem dare filiam Kunigundam quam ei
 desponderat, ob homicidium scelere patratum: Historiam infra *cap. 13. not. au-
 mus.* Et Nicephorus Imperator Constantinopolitanus, quod filiam Theopha-
 niam, quam Ottoni Ottonis Magni filio desponderat, dare noller, a populo
 Constantinopolitano interemptus est, idque quod Otto Græcos Calabria &
 Apulia eiecisset, & eius iacturæ culpam in Nicephorum referrent, qui filiam
 sponsam sponso tradere reculañet. Nicephoro autem occiso, filius Ioannes
 successit, & ab Ottone Imperatore confirmatus fuit: qui sororem Theopha-
 niā a patre desponsam Ottoni vxorē dedit. *Auctores historia Græca & Nauerus.*
 Et

Et Florentiæ, quod nobilis quidam è familia Bondelmantorum, recusaret ducere virginem, quæ ipsi desponsa erat, occasionem præbuit maximis motibus & cædibus, quibus sese mutuo confecerunt. Quibus rebus effectum est, vt populus nobiles qui superstites erant, vrbe eiiceret. Bodinus *de Repub. lib. 4.*

Huc facit, quod & magistratus † in eos semper animaduertit, qui sine causa s nuptias quas promiserunt recusarunt. De Ephoris supra diximus, qui pecunia adolescentem mulctarunt, recusantem Lylandri filiam sponsam ducere. Pontificio iure, parentes qui fidem datam fregerunt, excommunicantur, ita vt triennium totum fidelium communione abstineant, siquidem illorum culpa, filia nõ detur vel ducatur, sin liberorum culpa id accadat parentes excusantur, sin vero etiam vtriusque culpa, vterque excommunicantur. 31. q. 3. c. 2. ex Concilio Elibertano. Item, quod alteruter contrahentium qui fidem datam fefellit, & aliam duxit, pœnitentiam agere debeat. c. 1. de spons. duor. Itaque † apud me nondum satis exploratum est, quod Connanus lib. 8. c. 2. scripsit, actionem ex sponsu abrogatam esse, ex quo vniuersum Latium ciuitate donatum est; neque id ostendunt verba Gellii, neq; Varronis: Illud recte dici existimo, post illud tempus, quo ciuitas Latio donata fuit, repudii vsum inuectum fuisse, quo sponsalia impune & sine infamia dirimi possent, si tamen causæ iustæ subessent. Qua de re capit. sequenti latius agetur, vbi de dissoluendis sponsalibus dicemus.

§. 4. S V M M A R I V M.

- 1 Matrimonium qui promisit illud consummare tenetur.
- 2 Forma sententia.

Sed vt ius † in quo versamur explicemus, sponsaliorum effectus præcipuus 1 hic est, vt is qui matrimonium promisit, illud consummare teneatur, etiamsi non accesserit iururandum. Idque iure pontificio expresse cautum est. c. sicut ex literis Siluani de sponsalib. Qua in re † ita pronunciari solet. 2

In Ehesachen N. Elägerinnen an einem/vnd Beclagten N. anders Theils/ Sprechen wir verordente des Consistorii N. Nach dem der Beclagte durch der Zeugen Aussag vund seine eigne Bekandnuß / gnugsam vberwiesen / daß er Elägerinnen die Ehe offentlich zugesagt / vnd sich mit jhr ehelichen verlobt hat / so ist er / seines einwendens ungeacht / solch Ehegelübd mit Christlichem Kirchgang vnd ehrlichem Beylager zu volnziehen schuldig / vund in Wegerung dessen / wurde Beclagter darzu gebürlichen billich angehalten vund compellirt / von Rechts wegen.

Alia sententia.

Wirer freundlich Dienst zuuor / Würdiger / Wolgelarter / Erbar vund Vordichtiger guter Vönnner vnd Freunde / Als jhr vns abermals berichtet / welcher
illi Gestalt

Gestalt Mattheus N. denn für euch vnnd den andern Prædicanten (als ihren in Ehesachen ordenelicher Obrigkeit vnnd Befehlshabern/ auch ihren eigenen Freunden vnnd Verwandten) offentlichen gestandenen vnnd bekandten Eheverlöbnuß / vmb dessen Volnziehung er selbst gebetten/ gebührlichen nachzusehen in Weigerung stehe/vngeacht/ daß sein Vatter N. N. seiner nicht Verwilligung erhebliche vnd zu Recht gegründte Ursachen nicht hat fürzuwenden/ vnnd ihme N. N. durch jüngst vnser rechtmessig Vrtheil auff ewrem Bericht zuerkandt/ daß er solch Eheverlöbnuß mit ehelicher Beywohnung zuvolziehen / vnnd sein Vater ihme darzu väterliche Hülff vnnd Befürderung zuthun / noch auch vor das eine auch anders Sinnes worden/ vnnd nunmehr sich mit einem andern zu volnziehen ehelichen in Willens sey/ alles Inhaltes ewres vberschickten Schreibens/ darauff ihr euch des Rechts weiter zu berichten gebetten.

Demnach vnterrichten wir verordente Commissarien des Consistorii alhier darauff vor Recht/ daß / nach allerhandt dißfals berichtete vnnd fürgebrachte Vmbstendte/ es bey jüngstem vnsern Vrtheil billich bleibet / vnd beyde Personen durch die hohe Obrigkeit des Ohres zu volnziehung der Ehe/ durch gebührliche Mittel billich ernstlich compellire vnd angehalten werden/ daß auch zu vorn vnnd ehe dann eines derselben/ durch den leiblichen Todt/ von einander gefeßt vnnd gescheiden werden/ sich ihrer keines ohne verletzung der Gewissen mit einem andern in Eheverlöbnuß einlassen/ noch dasselbe ihnen offentlich zu volnziehen verstatet werden möge/ von Rechts wegen.

§. SUMMARIUM

1. *Matrimonium qui promisit an velit nolit præcise cogi possit illud consummare?*
2. *Matrimonium promissum præcise consummandum probatur textibus & rationibus.*
3. *Auctoris distinctio.*

HOc loco quaeritur † an is qui coniugium promisit verbis de præsentis, vel alias promissionem coniugii continentibus, velit nolit, cogatur illam domum ducere, cui fidem dedit, etiamsi animo ab ea prorsus sit alieno? Et cõpellendum non esse eum qui matrimonium promisit, illud consummare, argumẽto est, quod iure antiquissimo Romanorum is, qui sponsalia contraxisset, solutione eius quod interest liberaretur, siquidem eum incepti pœnituisse, vt ex Gellio lib. 4. cap. 4. colligitur: deinde quod in omnibus obligationibus faciendi, quis ad id quod interest saltem condemnatur. Is autem qui ducere promittit, vel accipere, factum promississe censetur, ideoque præcise facere non teneatur. Graue enim existimauerunt veteres, promissione vel obligatione faciendi ita obstringi aliquem, vt præcise facere, hoc est, ducere vel nubere cogatur, neque præstatione pœnæ vel eius quod interest liberari posset, si nuptiæ displicerent: cum in reliquis obligationibus faciendi solum, vt diximus, ad id quod interest teneatur. l. stipulationes non diuiduntur §. Celsus, de verb. obligationib. l. si quis ab alio, de re iudicata Bart & alij l. Titio, de verbor. obligat. Salycet. l. 1. de sponsalib. Canonistæ C. gemma.

gemma, de sponsalib. Tertio quod & posterioribus seculis, quibus repudii vsus inuectus est, nemo inuitus accipere cogebatur eam, quam sibi despondisset, cum repudio misso ei valedicere posset, idque impune, quæ de re capite sequenti. Quirto iure nouissimo saltem arrhas perdit is, qui conuentis stare non vult. Idque & iuri Canonico videtur esse consentaneum. Nam in *c. requisit, de sponsalib.* expresse statuitur, eum qui iuratus sponsalia promisit, & nuptias recusat, commonendum esse non compellendum, & ita pronunciasse videtur Pontifex, in causa illa & lite, quæ inter Ladislaum Hungariæ Regem & Beatricem Reginam mora fuit, ex historia quam nos supra *cap. 5.* recitauimus liquet.

Interim tamen multa sunt, quæ animum in diuersa trahunt, & in contrariam sententiam descendere ꝑ suadent, quod matrimonium debeat consummare is, qui illud promisit. *d. c. ex literis Syluani*, vbi statuitur, eum qui iurauit cum aliqua contrahere, per Ecclesiasticam censuram compellendum, vt ducat, & *c. sicut eod. T. de sponsal.* etiam si non accesserit iuramentum *c. de illis, de desponsat impub.* Itaque recte Caroli Ducis Burgundie filia Duci Cliuenti, qui matrimonium inter illam & Maximilianum dissoluere conabatur, respondit, se fidem dedisse Maximiliano, & contra promissum nihil agere posse. Gallice ita habent verba: qu' autrement ellene pouuoit faire: & que c' estoit chose promise qu'elle ny prouuoit aller, al' encontre. Cominæus.

Vnde ego ꝑ distinguendum existimauerim inter promissionem iuratam, & eam quæ iureiurando firmata non est: Vt si iniuratus quis coniugium promiserit, compellendus sit ad nuptias consummandas, hoc est, ad eam ducendâ, quam sibi despondit, idque accedente magistratus auctoritate: & si recusarit, multa pecuniaria, vel carceris, vel alia simili coercendum, nisi causa aliqua probabilis sublit, quæ iudicem moueat, vt ea resuperledendû existimet. Quid enim si tam capitales inter eos exarserint inimiciæ, vt alter alterius vultum ferre non possit, & periculum sit, ne inter eos perpetuum existat odium atque dissidium? quid, si alterutrus contrahentium cognatus aliquem alteri generi proximum interemerit? Quid, si obstinate repugnet alteruter, vt nullo pacto neq; minis, neque carcere, vel multa per moueri possit, aut flecti? Certe iudex qui videt e re contrahentium esse, ne coniungantur, ita suum moderabitur Imperium, ne coeant nuptiæ, & propensior ad dissoluenda sponsalia esse debet. Quæ sententia est Hostienis veteris interpretis, eumque sequitur Panormitanus *c. requisit de sponsalib.* & Duarenus & Didacus *parte 1. c. 4. Epitomes de sponsalib. & matrimonii* & Curtii Iun. *cons. 170. num. 1.*

§. 6. S V M M A R I A.

- 1 Nuptias an impune recusare possit nostris morib. alteruter contrahentium absq. causa.
- 2 Nuptias promissas recusans consummare a magistratu coercendus.
- 3 Pœna illorum qui nuptias promissas consummare nolunt.

ili 2

4 Pœna

4 *Pœna a'ia nuptias promissas consummare nolentium.*

5 *Forma sententia.*

6 *Alia forma sententia.*

7 *Alia forma sententia.*

8 *Alia forma sententia.*

1 **S**ed an & nostris † moribus impune alteruter contrahētium nuptias recusare possit, nullam legitimam excusationem adferens, an vero a magistratu coerendus sit, dubitari potest? Et grauissime peccare eum, vel, vt illi loquuntur, mortaliter, qui coniugium consummare recusat. Thomas 4. *distinct.* 27. *quest.* 2. & Didacus 1. *part. cap.* 4. *num.* 2. Quæ de causâ & censuræ Ecclesiasticæ subiicitur, *cap. lit. de sponsalib.* quæ sane pœna grauissima est.

2 Ego vero etiam † à magistratu cum coerendum existimauerim vel carcere vel multa pecuniaria, vt ratione fortunarum & conditionis fidei non seruata iustas pœnas luat. Idque exemplo Ephorum, qui in adolescentem quendam grauiter animaduenterant, nolētem ducere Lysandri filiam mortuo patre, quod hæreditatem exiguam reliquisset, vt ex Æliano & Plutarcho recitauimus supra.

3 Altera † pœna hæc erit, vt aliam sibi conditionem quærere prohibeatur, qui sponsam vel coniugem volens deseruit: Ideoque illa viua alteri coniungi nequeat. Nam cum semel fide data sponsus factus sit, alterius sponsus esse non potest. Ideoque & vitam cælibem agere cogetur, quod & ipsum satis supplicii est. Atque eo spectant verba Lutheri. Welche nach offenslichem Verlöbnuß zu sei- nem Gemahl nicht wil/ sol ohne Ehe bleiben. Item, Wenn zwey mit einander verlobt seyn/ vnd es bey derselben Verlöbnuß bleib/ daß keins das ander sein Le- benlang kan verlassen.

4 Tertia. Sed † coniugi desertæ ad id quod inter est tenebitur, propter illatam contumeliam, vt quæ ab eo contempta & ludibrio habita est. Idque exemplo veterum Latinorum, qui eo iure vsi sunt, & Accursii autoritate & Salyceti l. 1. *C. de sponsalibus*, qui id æquum esse censet, quod & ipsum pœnæ loco habendum est. Arrhas etiam datas amittit, & duplicatas restituet, qui matrimonium implere recusat. l. *final. C. de sponsalib.* Item quod donationis causâ propter nuptias datum est l. *consensu C. de repud.* Quæ tamen pœna locum non habet, si sponsus ea lege pepigisset, & matrimonium promississet, quod intra biennium puellam ducere veller. & in eadem prouincia degens nuptias differet. Nam tum impune alteri puella nubere possit; l. 2. *C. de sponsalib.* cum causæ tamen cognitione, & iudicis autoritate: neque enim liberum est, sponso vel sponsæ sponsalia propria autoritate diuimere, idque ne fiat publice inter est, tum propter metum subornationis, tum propter scandalum & conscientiæ periculum. Idem dicendum, si inter eas personas sponsalia inita essent, quæ iure coniungi non possunt. d. l. *final.* Quid, quod quibusdam in locis statuta cum qui sponsalibus renunciat, & desponsam ducere non vult, puniunt vt multæ nomine dimidiam partem do. 15

dotis soluere cogatur, vt notat Kirchofius *conf. 28. Germ.* Ex quibus efficitur præcise cogi non posse eum, qui fidem dedit ad coniugium consummandum; sed commonendum potius & coercendum censura Ecclesiastica, multa pecuniaria, aliaue simili pœna, non autem cogendum. Itaq; iudicem, si videat sponsum obstinate repugnare, vt nullo pacto flecti possit, potius monitione, quam exactissima coactione vti debere. Didacus *1. part. cap. 4.* Quam in ¶ re ita pronunciari solet.

In Ehesachen N. Elägerinnen an einem/vnd Beclagten N. anders Theils/ Sprechen wir verordente des Consistorii: Nach deme der Beclagte/ durch der Zeugen Aussage vñnd seine eigene Bekandnuß/ gnugsam vberwiesen/ daß er Elägerinnen die Ehe öffentlich zugesagt/ vñnd sich mit ihr ehelichen verlobet hat/ so ist er/ seines einwendens ungeacht/ solch Ehegelübt mit Christlichem Kirchgang vñnd ehelichem Beylager zu volnziehen schuldig/ vñnd in Wegerung dessen/ wird Beclagter darzu gebührlichen billich angehalten vñnd compelliret/ von Rechts wegen.

Scabini & Wittebergenses carceris pœna coercendum pronunciant, vt ex sequentibus ¶ sententiarum formulis patet.

Mirer freundlich Dienst zuvor/ Ehrwürdige/ Bestrenge/ Ehrnveste/ Hochgelarte/ gute Freunde/ Als ihr vñns Elage/ Antwort/ vñnd ergangen Fall in Ehesachen N. Elägerin an einem/vñnd N. Beclagten anders Theils/ zugeschickt/ vñnd euch des Rechts darüber zu vnterrichten gebetten habt: Demnach vnterrichten wir verordente Commissarien des Consistorii zu Wittenberg/ vor Recht/ daß Beclagter nunmehr mit dem auferlegten Ende/ daran er sich vortengst/ nach Inhalt des Urtheils/ vorseumet/ nicht zuhören/ sondern er mit dem Gefängniß der Elägerin benzuwohnen billich anzuhalten/ wo er aber darüber auff seinem Vornehmen thete verharren/ so wird die Elägerin dasjenige/ was ihr zu erkandt/ auß des Beclagten Gütern oder Erbgelt vorreicht/ vñnd Beclagter/ als ein mutwilliger verlassener/ des Stiffs billich verwiesen/ von Rechts wegen.

Alia ¶ sententia.

7

Als Claus N. sich mit gedachter Jungfraw Elisabeth in beyderseits Freundschafft Wissen öffentlich verlobt/ ob er dan wol vier Tage hernach der Jungfrawen solch Verlöbnuß absagen lassen/ mit Vorwendung/ daß er jr also Gram worden daß er sie keines weges zu ehelichen gedächte/ vñnd wie ihn die weltliche Obrigkeit derhalben vorbescheiden/ ist er auff solcher Meinung nun fast zwey Jahr verharret. vñnd der Jungfrawen keine Schuld oder etwas vnehrliches anmassen können. So mag doch derhalben solch öffentlich Ehegelübt nicht hinderzogen werden/ sondern es wirdt der Gefelle Claus N. durch gekührlische Mittel des Rechts/ als Gefängniß/ vñnd dergleichen/ solch Ehegelübt mit Christlichem Kirchgang vñnd ehelichen Beylager zu volnziehen billich compelliret vñnd

ili 3

ange

angehalten/ Da er aber vder solch vnd angewendten fleiß dartzu nicht zubringent/ oder er sich derowegen schuldig machen würde/ so würde er auff vorgehenden billichen Proceß/ als inwilliger Desertor vund Verlasser seiner Vertrauwen billich erkandt/ vund derwegen von der weltlichen Obrigkeit in gebührlliche Straffen/ Vorweisung oder der gleichen/ genommen/ vund ihme bey leben gemelter Jungfrauen Elisabeth si b mit einer andern zuverehlichen nicht verstatet: Vnd auff solchen Fall/ da sie die Jungfrau ohne Gefahr ihres Gewissens ausser dem Ehestande si b nicht enthalten könter/ dartzu sie doch mit fleiß zu vermahnen/ so wird ihr sich mit einem andern in Ehestandt zu begeben billich nachgelassen/ von Rechts wegen.

8

Alia sententia.

Miser freundlich Dienst zuvor/ Gestränge/ Edle/ Ehrnveste/ Hochgelahrtes/ gute Freunde/ Als ihr vns berichtet/ daß sich ein Mägdlein jetzt bey fünfzig Jahren vngefehrlich/ als Catharina genandt/ zu N. mit ihrer Vormündern Wissen vund Willen/ auch in derselben/ vund anderer Leuthe Bessehn/ mit einem jungen Meister des Tuchmacher Handwerks/ Hansen N. öffentlichen verlobt/ bey demselben drey Wochen im Hause auß vund eingangen/ vnd zu zweymal mahlen in der Kirchen sich auffbieten/ auch sich zuvor vernehmen lassen/ da man jehnselben nicht geben wolte/ daß sie mit ihme oder einem andern weglauffen wolte/ daß sie doch nunmehr in ein Kewen gefallen/ vund desselben allen außsellig wirdt/ vnd die Ehe mit dem Christlichen Kirchgang vund Verschlaffen zu volnziehen in Weigerung stehen wil/ sich auch in Gegenwart des Herrn Superintendenten/ ihrer Freunde vnd Vormünder gegen euch gang rund dahin erkläret/ sie möchte vund wolte jhnen nicht haben/ wolte lieber alles darüber verlieren was sie auff der Welt hette/ vund darüber ins Elend gehen/ vund ob ihr sie wol derwegen zu Gefängniß einziehen lassen/ darinnen sie noch enthalten wirdt/ in Hoffnung eines andern zu bedenden/ daß sie doch auff ihrer Meynung verharren thue/ sich auch weiter vernemen lasse/ da sie wüßte/ daß man in Fürhabens were/ sie dartzu zu zwingen/ daß sie ihr ehe selbst das Leben nehmen wolte/ auch sonst allerlei seltsame vund erschröckliche Reden gebrauchts/ derwegen gebetten habt euch des Rechts zu berichten/ vnd wes sich ferner gegen ihr zuverhalten.

Demnach vnterrichten vlt verordente Commissarien des Consistorii zu N. darauff vor Recht/ diewell Catharina N. in Bessehn ihrer Vormünder vund anderer Leuthe/ sich mit Hansen N. freywillig vund vngezwungen öffentlich verlobt/ vund auff solche Verlöbniß zweymal in der Kirchen auffbieten lassen/ so ist sie auch solch Verlöbniß/ weil sie ihres nicht Willens vund Kewes keine Ursache vorzuwenden/ mit dem Christlichen Kirchgang vund ehelichen Verschlaffen zu volnziehen schuldig/ dartzu sie auch im Fall der Weigerung von der weltlichen Obrigkeit durch gebührlliche Mittel billich compellirt vund angehalten wirdt

Wirdt/ vnnd nach deme sie albereit auff ihre Weigerung mit gelinder Gefängniß darzu angehalten / gleichwol aber auff ihrem Fürnehmen verharret/ vnnd es doch schwerers Gefängniß gegen solchen Personen fürzunehmen bedenklich (deren Alter vnnd Gelegenheit auch billich vor der Zusage vnnd Verlöbniß von den Vormündern hat sollen bedacht seyn) so möcht ihr doch hierüber sie der Straffen / so wieder die Desertion gebraucht werden / erinnern / als daß sie zu keiner ander Ehe alsdamm zugelassen werde / sondern ohn einen Mann bleiben / auch daß Landt als ein anrühriger reumen müsse / vnnd ihr Breutigam in ihre Güternach Gebühr eingewiesen werden möchte/ vnnd sie also neben Vorlesung ihres Gewissens / an Leib/ Ehr vnnd Gut gestraffet werden / vnnd dann mit solchen Straffen allen auch ferner Erkandniß / sonderlichen aber der weltlichen Schöppenstul/ was von ihren Gütern dem Breutigam gebühre / wieder sie vorsehren/ vnnd was erkandt wirdt exequiren / Es wolte vnnd köndte dann die Belagte ihrer Weigerung nachmals zu Recht genugsame / gegründte / vnnd erhebliche Ursachen fürbringen vnnd dardun/ darinn würde sie billich gehört vnnd zugelassen / vnnd gieng hierauff nach Befindung der Umbstende dieser Ursachen ferner was Recht ist/ von Rechts wegen/ Zu Urkundi mit vnserm des Consistorii Insigel versigelt/te.

§. 7. S V M M A R I V M.

Iurato qui promisit coniugium omnino illud consummare tenetur.

N Vnc ad alterum distinctionis membrum veniendum est. Et siquidem iuratus quis coniugium promisit eum omnino cogendum existimauerim, vt eam quam sibi despondit, ducat. Nam iuramentum implendum est in forma specifica, quod promissor qui iuratus promisit, & Deum testem adhibuit, ex iuramento obligetur, ideoque illud implere debeat, si quidem derelicta & possibili id præstitum sit. Idque bene à Pontificibus sancitum est. *c. ex literis Syluani, de sponsalibus.*

Et ea fuit Cyni veteris interpretis sententia teste Panormitano, *cap. requisit. cod. T.* & quamuis de ea dubitet Panormitanus tamen in fine subiicit, quod vbi iuramentum non accessit, iudex non tam procliuus & propensus esse debeat ad cogendum sponsum, quam vbi promissio iureiurando firmata est. Idem tradit *cap. ex literis de spons.* his verbis. Vbi sponsalia non sunt iurata, Ecclesia non compellit tam studiose alterum ad præcise contrahendum. Quæ sententia æquitatem nititur.

§. 8. S V M M A R I A.

1. Iuriurandi maxima vi.
2. Iuriurandum qui violat grauius punitur quam qui conuentioni non iurata fersit.

3. Est

- 3 *Ethnici etiam iusiurandum sancte seruandum existimarunt.*
- 4 *Iurans per caput Regis & peierans apud Aegyptios capitis poenam luit.*
- 5 *Periuria impunita non finit Deus, id quod multis exemplis sacra scriptura docetur.*
- 6 *Promissioni iurata multum veteres tribuerunt.*
- 7 *Iuramentum impleri debet in forma specifica.*

¹ **N**Am si rem † ad viuum refecare volumus nemini obscurum est, maiorem esse iurisiurandi quam simplicis promissionis vim & efficaciam, quod iuramenta ad firmandam promissionem & fidem adhibeantur. Itaque recte Cicero: Nullum vinculum ad stringendam fidem iureiurando maiores nostri arctius esse voluerunt. Id tractant leges duodecim tabularum. Gellius *libro septimo capite decimo octauo*. Iusiurandum apud Romanos inuiolate, sancteque habitum seruatumque est. Dionysius Halicarnassæus *libro 2.* & Polybius *libr. 6.* Tantum apud Romanos iurisiurandi religionem valuisse, vt ea laude omnibus gentibus antecellerent. Nam si Græco homini, inquit, qui magistratum gerat, talentum vnum committatur, etiam si decem scribendo adsint, signaque totidem, atque etiam duplo plures testes extent, fidem tamen plerumque violant. Apud Romanos autem, qui quum Rempublicam gerunt, maiorem multo pecuniam tractant, sola iurisiurandi sui religione in officio suo continentur. Et *libro sexto*. Vltima fides est communis omnium Græcorum ac barbarum gentium, quam ex earum vsu nullum tempus eximet, videlicet iusiurandum & icta Diis testibus fœdera. Quippe vt Simplicius recte scripsit; iusiurandum Deum citat testem, & sequestrem sponso remque facit eorum quæ dicuntur. Est enim iusiurandum confessio definitiua, cum diuina assumptione. Clemens *libro septimo Stromatnm*. In simplici autem promissione nullum diuini numinis testimonium adhibetur. Quo spectat illud Euripidis: Dixisti sufficientem excusationem culpæ, dans iusiurandum, non exiguam rem ad fidem faciendam authoritate diuina.

- ² Qua de causa † etiam grauius peccat, grauius etiam punitur, qui iusiurandum violauit, quam qui conuentioni non iurata stetit, ob diuinum testimonium, quod vel contemnitur vel ad rei falsæ confirmationem adhibetur. Thomas *22. quest. 29. articulo 8.* Nam periurium committit, quo nihil dici potest grauius. At in simplici promissione, si peccatum fuerit, id ad Dei non pertinet contumeliam, sed ad iniuriam eius qui fallitur. Vnde efficitur eum qui iuratus coniugium promisit, arctiori vinculo obstringi, & maiori in periculo versari, si conuentis non steterit, quam qui simpliciter iniuratus promisit. Quæ res
- ³ etiam facit, vt † Ethnici iusiurandum sancte seruandum esse senserint. Quo spectat illud Smplicii. Si iurare necesse sit, vt vel amicum è periculo eripias, vel pro parentibus & patri spondeas, quiduis perpeti præstabilius fuerit, quam pactiõem religione numinis sancitam violare. Demosthenes dixit se non existimare vllum cuiusquam tantum esse posse beneficium, propter quod iurisiurandi

randi sit violanda religio *ἡ περ τομίζεν, οὐδένα το(αὐτ' ἀπαθὰ ἀν ποιῆσαι δι' οὐ τοῖς ἀν-
δράσι περὶ δὲ ἐπὶ ὁρμήσιν.* Et apud Stobæum Sophocles *sermon. 25.* Apposito
iureiurando, inquit, cautior & diligentior animus sit. A duobus enim sibi tum
cauere debet, & ne amicos lædat & in Deos peccet. Recte Abenezra Hebræo-
rum doctissimus in *explicatione Decalogi.* Verbum Dei, inquit, inuanum accipi-
endum non est, ea de caussa, quod sicut Deus ipsa est veritas, ita & verbum e-
ius verum esse debeat. Quod si verbum eius non seruetur, & confirmetur, id
pro eo habendum, ac si Deus mendacii argueretur. Apud Ægyptios in ho-
diernum vsque diem hic mos seruatur, (vixit autem Abenezra abhinc annos
300.) vt si quis per caput Regis iuret, & peieret, mortis reus sit, & capite pœ- 4
nam luat: neque liberetur, etiamsi auri pondo aliquot pro vitæ redemptione
& sanguine offerat, quod publice Regem contemplerit. Quod si Rex, qui ex
carne & sanguine conflatus est, cuius initium, finis & regnum vanitas est, con-
tumeliam sibi illaram tam acerbe vindicat, multo magis hominem cauere o-
porteret, ne lingua sua peccet, & Deum offendant, nomen Domini inaniter &
inuanum vlturpando, recordando *ἀπρησις ἐστὶν τοῦ θεοῦ ψευδορκία* Id est, falsum
iusiurandum est abnegatio Dei. Nam & Deus ꝑ periuria impunita non sinit. 5
Idque exempla sacræ scripturæ testantur. Israelitæ cum in Malsa conspirassent,
& iurassent de vindicanda iniuria & facinore commisso à quibusdam Gaba-
ensibus, qui Leuitæ concubinæ vitium & vim intulerant, Beniamitæ qui con-
uentis non starent, periurii pœnas dederunt grauissimas. Nam omnes interem-
pti fuerunt *Iudic. cap. 20.*

Idem accidit viris Gilead Iabesensibus. Nam cum Israelitæ iurassent, vt
quicunque ad Mespam non venisset, capite pœnas lueret, & exercitu lustra-
to compertum esset, neminem ex incolis Iabes adesse, de iis vt periuris suppli-
cium sumptum est, missis duodecim militum millibus, qui Iabesenses interi-
merent. *Iudic. capite vicesimo primo.* Sed & Saul filium suum Jonathan interfice-
re voluit, quod mel gustasset, cum tamen ille non audiisset iusiurandum, quæ
Saul Israelitas adiurasset. *1. libro Regum capite decimo quarto.* Hactenus Abe-
nezra.

Iudæos sane iurisiurandi obseruantissimos fuisse, ex Iosepho colligitur, qui
refert, Ptolomæum vbi eorum religionem in seruando iureiurando expertus
esset, per multos ad suarum artium præsidia collocasse, & ius ciuium Alexan-
driæ illis donasse ab eis iureiurando exacto, eos sibi suisque posteris datam
fidem seruatuuros. *Antiquitatum 12. cap.*

Idem refert Diodor. Siculus *libro primo historiarum*: Capitale fuisse apud Æ-
gyptios peierare, quod periuri duo maxima scelera committant, quod & pie-
tatem in Deos violent, & iusiurandum, quod inter homines potissimum ad
fidem faciendam robur habet, euerrant. Sed & Xenophon *Oratione de Age-
silao*, Ageilaus hilari admodum vultu renunciare legatos Tissapherni iussit,
k k k habere

habere se magnam ipsi gratiam, quod periurio sibi Deos infectos reddidisset, Græcis vero belli socios. De Ægyptiis referunt Græci authores, Reges iuxta regionis consuetudinem iudices ad iurandum adigere solitos fuisse, ut etiam si Rex aliquid eos iudicare iuberet, quod iustum non esset, ne iudicarent. Unde & is qui iuratus alicui matrimonium promissit, id consummare cogitur, & si nolit compelli debet, ut recte Alexander rescripsit *capite decimo ex literis de sponsalibus*.

Idque à veteribus sanctissime observatum esse, ostendit historia Ruthæ, *cap. 4.* ubi Booz Rutham, cui iuratus coniugium promiserat, ducit, & Israelitæ qui iurauerant, se Beniamitis nullam ex filiabus suis duros, id sancte seruant. *Iudicum ultimo.* Et antiquissimum poema Valerii Flacci qui refert Iasonem Medæ coniugium promississe iuratum. Cum autem profugisset Medea, & pater Aætes misisset, qui illam repeterent, res in consilio agitata & disputata fuit. Argonautæ socii Iasonis, qui viderent, se ob Medeam raptam summo in discrimine versari, auctores Iasoni fuerunt, ut eam patri redderet, his rationibus moti.

— *Quod se externa pro virgine clausos
Obiciat, quodue illa pati discrimina cogat,
Respiceret, pluresq; animas, maioraq; fata
Tot comitum.*—

Eoque rem perduxerunt, ut de ea remittenda deliberaret. Quod ubi Medea animaduertisset, illa Iasonem promissionis iuratae admonuit, quam sanctissime servare oporteret & implere his verbis.

— *Miserere tamen promissaq; serua,
Vsq; ad Thessalicos saltem connubia portus,
Inq; tua sim serua domo, scis te mihi certe,
Non socios iurasse tuos: hi reddere forsan
Fas habeant, tibi non eadem permissa potestas.
Teq; simul mecum ipsa traham.*----

Item de Iasone deliberante, an Medeam relinquere velit.

*Quamquam iura Deum, sacri sibi conscia pacti
Religio, dulcisq; monent primordia tædæ.*

Etsi autem nullo non caruerunt hæc sponsalia quod inficiis parentibus Medeam abduceret Iason: tamen hinc colligitur, quantum sponsalibus seu promissioni iuratae veteres tribuendum existimauerunt homines prophani, solius naturæ instinctu ducti, qui etiam iuramentum in re turpi seruandum censuerunt. Qua de re exemplum memorabile extat apud Herodotum de Ægeto qui Aristoni Spartæ Regi promissit iuratus, se daturum quicquid optasset, & cum ille uxorem eius optasset, illam Aristoni concessit. Itaque probare non possum, quod à Lucio Pontifice *cap. requisivit, de sponsalibus.* traditum est, si quis

Si quis sponsalia iuratus promisit & nuptias consummare recusarit, eum com-
monendum potius, nō compellendum esse. Imo recte statuisse existimo Ale-
xandrum Pontificem *capite decimo ex literis*, quia periculosum sit, contra iura-
mentum venire, per Ecclesiasticam censuram compellendum esse eum, vt i-
psam in vxorem recipiat: vel vt habent verba *cap. 2. maritali effectione pertra-*
ctet. de sponsalibus. (quod tamen de sponsalibus iuratis non loquitur) omni-
bus modis inducendum, vt fidem præstitam obseruet. Quibus ego adiicio,
eum qui iuratus promisit coniugium, si id recusauerit, consummare à Iudice
seculari cogendum, & si in sententia perstiterit, veluti periurum puniendum,
vt qui Deum contumelia afficiat, & hominem ludibrio habeat. Panormitan.
cap. ex literis, de sponsalibus. Quare Interpres ad euitandam absurditatem istius
constitutionis, verbum *potius proprius* exponit, vt hic sit sensus, prius monen-
dum & postea cogendum. Sed vim facit verbis, & ne sic quidem medicinam
facit. Nam ratio constitutionis nimirum libera matrimonia esse debere, in-
eptissima est. Nec enim cogitur, qui voluntate sua cogitur. Is autem qui liber-
rime voluntate iuratus promittit coniugium, coactus dici non potest. Vo-
luntate sua coactus recte dicetur, vt ille apud Terentium. Nec enim inuitus
dicitur, qui propter voluntariam promissionem vrgetur ad promissi solu-
tionem. 12. *quest. 2. cap. quicumque.* vel qui propter delictum commissum eam
ducere cogitur quam polluit. *capite 1. de eo qui duxit in matrimonium, &c.* Quæ
cum ita sint, nemo ꝑ non videt, æquum esse, vt is qui iuratus promisit coniu-
gium, id contummare debeat. cum iuramentum impleri oporteat in for-
ma specifica: 24. *questione 3. cap. sacerdos, cap. ecce crimina*, Nam & Psalmus
decimus quintus virum bonum summa fide constantiaque præstiturum,
quod promisit, affirmat, & damnum potius malle pati, quam datam fi-
dem fallere, aut contra religionem iurisiurandi quicquam admittere: Et
ita hunc versum Hebræi explicant, quem & Beza his verbis reddidit:

*Qui simulat promissa fides incommoda malit
Mille pati, quam iurata periuria lingua.*

Nam vox [*lehore*] damnum significat, seu incommodum, quasi di-
cat, si quis iurauit, quod damnosum sibi sit, tamen id seruet. Et Benedictus
Arias bene vertit,

*Iuratus etsi damna deprehendat sua,
Non deserit fratrem tamen.*

Et Numer. *capite trigesimo*, qui se iuramento obstrinxit, non facit irritum
verbum suum, sed implebit omne, quod promisit. Itaq; huic constitutioni
quantumtribuendum sit, aliis iudicandum relinquo. Mihi sane non probatur,
vt quæ nihil aliud doceat, quam q̄ est in prouerbio: sicut pueros astragalis, ita
homines iuramentis frustrari & decipi oportere, q̄ Lyfandro Græci tribuunt,

τοὺς μὲν παῖδας, ἀσραγάλῳ παίζειν, τοὺς ὃ βασιλεῖς καὶ ἀρχόντας ὀρκαῖς καὶ συνθήκαις.
 Hoc est, Pueros astragalus ludere, Reges vero & Principes iuramentis & fœ-
 deribus. Nam alioqui satis magna semper fuit leuitas eorum, qui amore
 impulsu nuptias iurati promitterent, idque pro nihilo ducerent, vt illis
 indulgere lege lata minime conueniat. Quo spectat illud Iuuenalis.

*Cum tua simplicitas vulgi risum moueat, cum
 Exigis à quoquam, ne peicret, & putet vllis
 Esse aliquod numen templis, araq; rubenti:*

Idque quod illa opinio omnium animos peruasit, amatoria iuramen-
 ta Deum non curare, ἀφροδίσιον ὄρκον Græci appellant, vnde prouerbi-
 um ἀφροδίσιον ὄρκον, de quo Cælius Rhodiginus: Quo spectat illud veteris
 poetæ.

*Iupiter ex alto periuria ridet amantum.
 Et illud Ouidii lib. 1. amorum.
 Nec si quem fallas, tu periurare timeto,
 Commodat illufis numina surda Venus.*

Item.

*Ne iurare time, Veneris periuria ventū
 Irrita per terras, & freta summa ferunt.
 Gratia magna Ioui, vetuit pater ipse valere
 Iurasset cupide quicquid ineptus amor.*

Iurauit quidem, sed vt aiunt quidam o Dea, amatoria iuramenta Deo-
 rum non subeunt aures. Callimachus. Quod & Plato in conuiuio refert.
 Quod vero permaximum est, vulgo fertur, quod solis amatoriis periuriis.
 Dii dant veniam: Venereum quippe iusiurandum nihil valere aiunt. Sui-
 das ἐπὶ τῶν δὲ ἐρωτᾶ ὀμνυόντων πολλάκις καὶ ἐπορκόντων. Sed hæc Ethnicorum
 sunt errata, quibus Christianos inuolui turpe est, qui exploratum habent per-
 iuria à Deo grauissime puniri, vsque adeo, vt & in liberos eorum, qui peie-
 rarunt, pœna redundet. Quæ quo tardior, eo acrior esse solet. Iuxta illud Clau-
 dian in Curetium.

*In prolem dilata ruunt periuria patris,
 Et pœnam merito filius ore luit.
 Et quas fallacis collegit lingua parentis,
 Has eadem nati lingua refundit opes.*

Item.

*Ah miser, et si quis primo periuria celat,
 Sera tamen tacitis pœna venit pedibus.*

Item Iuuenalis

Nocte dieq; suum gestare in pectore testem.

§. 9. SYMMARIUM.

Specialibus iuratis misso repudio apud veteres renunciare non licuit.

EX his quæ diximus & illud colligi posse videtur, etsi sponsalibus veteres renunciare potuerint misso repudio, non tamen sponsalibus iuratis renunciare licuisse. Idque ex verbis Valerii Flacci, liquet, quæ supra capite sexto commemorauimus.

—— Periurus Iason,

Si patri reddatur, erit. ——

Item.

Nil opus est istis, tantum periuria vita

Teg₃ simul serua, meq₃ datamq₃ fidem:

Item:

Hic metuūt mendax, sed & hic periura vocari.

Argumento est, quod Suetonius refert Tyberium equiti Romano iuramentum remisisse, qui iurauerat, se nunquam repudiaturum vxorem, cum eam in adulterio deprehendisset. Suetonius. Ad quam rem pertinentia plura, supra capite septimo congesimus, quæ hic repetere superuacaneum est, ne actum agere videamur.

§. 10. SYMMARIA.

1 Affinitas sponsalibus contrahitur.

2 Sponsalibus cur is effectus tribuatur.

ALTER effectus † hic est, quod solis sponsalibus affinitas contrahitur, et idque ad imitationem affinitatis inductum est à Iureconsultis & Pontificibus l. Seruius de gradibus. Seruius recte dicebat, Soceri & Socrus, Generi & Nurus appellationem etiam ex sponsalibus acquiri. Cuius rei exempla nobis plæraque suppeditant bonorum auctorum scripta. Plautus in Truculento.

L. Isthac lege filiam tuam sponden' mihi vxorem dari? Ch. Spondeo. Cal. Et ego spondeo hoc idem. L. o saluete affines mei. LOTH etiam eos qui filias ducturi erant, generos appellat, Genesis decimo nono. Amata Turnum cui desponsa erat Lauinia libro duodecimo Aeneid. & Scipio parentes Lucei soceras, libro sexto Decad. 3. Quæ de re supra capite quinto latius à nobis actum est.

Quæ res efficit, vt consanguinei sponsi sponsam ducere non possint. Nam vbi nuptiæ prohibentur, ibi & sponsalia, quæ eas antecedunt, prohibita esse videntur. Rationem hanc adferunt Iureconsulti, quod affinitas in caus-

kKk 3,

sa nu-

sa nuptiarum etiam ex sponsalibus propter honestatem contrahi fingatur. *l. si qua mihi, l. si adoptivus de ritu nuptiarum. §. si vxor, Institut. de nuptiis.* Improprie tamen id dici monet Vlpianus, etiam si non accesserit concubitus. Et quod in coniunctionibus non solum quid liceat, sed quid honestum sit, spectari oportet. *l. semper de ritu nuptiarum.* Et hoc ius etiam secuti sunt iuris Canonici auctores. *cap. ad audientiam cap. sponsam, de sponsalibus, cap. si quis & cap. si quis desponsauerit 27. quest. 2.* Frater sponsam fratris ducere non potest. Neque ab his discrepat iurisprudencia Hebræorum, vt videre licet, *praecepto quinquagesimo primo in tractatu pandectarum, qui [mzuoth eschb] dicitur: Quemadmodum iure Mosaico frater defuncti vxorem ducere cogitur, ita & sponsam fratris defuncti, quod sponsa sit [ischob] hoc est, vita seu vxor fratris defuncti. Verba hæc sunt: [scheibm adm eschth achir meabir bin mn hairuſſin bin hniſchrain aim meth blo fere] Id est, frater ex patre vxorem fratris ducere cogitur, siue illa promissa tantum sit, id est, desponsa siue tradita, si quidem ille sine semine mortuus sit. Et capite tertio de sponsalibus traditur. Quando sub hac conditione aliquis sibi mulierem despondit si pater ipsius consenserit & ipse consentiat, rata esse sponsalia: si consentire nolit, ea pro nullis habenda. Quod si filius moriatur, patrem instruere solent, vt dicat, se non consensisse. Nam si se consensisse confirmat, cogitur frater fratris absque liberis defuncti vxorem ducere. [ael mnath scheirzeh abarzb aba mekudeschth vaim loa nenoh mekudeschth meth hab bri su mekudeschth meth habn mlamdin hab lumr scheainu ruzch]*

Et hæc ea de causa sancita esse constat, quod mulier viro pacta vel desponsa [ischob] hoc est, vxor vel vira dicatur, & censeatur. Et quod post sponsalia vt Hebræi loquuntur, [nchschbth aeschth isch vnaſrth ael el hoelun] mulier censeatur vxor viri, & toti mundo ea vincita, id est, prohibita sit, ne quis eam attingat. Quod etiam Græca Ecclesia secuta est, Harmenopulo teste. Idque ex Nicæta colligitur, qui Andronicum Imperatorem insectatur, quod Annam filiam Regis Francorum, Alexii Imperatoris sobriini sui sponsam duxerit: Verba Nicætæ hæc sunt: καὶ οὐκ ἠγνόετο κραίων ἀπὸ ζῶν ἀνέψιον γεναί, καὶ μελτο παρὲν καὶ τρυφερά κόρη, καὶ μήσω τὸ ἐνδέκατον ἔτος ἐξελύσαντα συζυγαρχήμενον ἀδελφίτης, hoc est, Non verecundabatur effœtus senex sobriini vxori, puellæ roscæ & tenellæ nondum annos vndecim natæ, nefarie concumbere, &c. Quibus verbis innuit, & incestas & nefarias fuisse nuptias, nimirum quod sponsam sobriini duxerit, & quidem impuberem.

Idem refert Ibancum hominem barbarum sibi despondisse neptem Imperatoris Alexii Angeli Theodoram adhuc impuberem, & Imperatori generum factum esse. Γαμβρός, inquit, ἐπεὶ θυγάτηρ παυδὶ τῷ βασιλεὶ γεγονὸς, nimirum propter solam promissionem coniugii vel sponsaliorum; nam puellam non duxit domum, vt qui postea desertor factus, ab Imperatore in vincula

Vincula coniectus sit. Nupsit autem illa non multo post tempore Chryso, vt idem Nicætas refert folio ducentesimo sexagesimo quinto. Idque probat Erasimus, qui id ad imitationem affinitatis inductum esse scribit. Vnde publica honestas nascitur, quæ originem ducit ex sponsalibus puris ac certis quæ contracta sunt, siue per verba præsentis temporis, siue futuri, matrimonio nondum consummato. Sed & Stephano Triballorum Principi desponsa fuit Alexii Isacii Imperatoris filia. Stephanus autem paulo post in monte Pappycio monachus factus sponsam repudiavit: Quam eius filius Stephanus plussculo tempore exacto duxit, hoc est, sponsam patris, & liberos plures ex ea suscepit.

Quam iafelix autem fuerit illud matrimonium, malo ipsius Nicætæ, quam meis verbis commemorare. Tempus, inquit, omnia nouare, & perpetuo dissimilitudines inducere solitum, ambos à pristina coniunctione & consensione disiungit, nec in eo numero esse patitur, quos Lyricus his versibus celebrat:

Fœlices ter & amplius

Quos irrupta tenet copula, nec malis

Diuulsa querimoniis suprema citius

Soluet amor die.

Nam ille vxori pruritum libidinis, illa contra marito bibacitatem à primo diluculo, & aliarum mulierum consuetudinem obiiciebat. Ita dissidio subinde crescente, Stephanus barbaricum consilium init atque exequitur. Nam siue conficto, siue vero obiecto adulterii crimine, Eudociam omni vestitu muliebri spoliat, sola tenui interula relicta, eaque vndique præcisa, vt vix pudendas partes tegeret, atque ita ignominiose quo libitum esset, abire sinit. Huic pœnæ tam inhonestæ, tam atroci & immodicæ, frater Eudociæ Volcus intercedit, & obiurgata eius inhumanitate, orat, vt deposita iracundia, paulo clementius agat, habita ratione illustris generis Eudociæ, & famæ suæ consulat, & tantam ignominia labem caueat. Sed cum pertinax & implacabile eius ingenium mouere non posset, ipse Eudociam ita susceptam, vt dignitas eius postulabat, Dyrrachium perducendam curat, quo casu cognito, pater filiam lectica & ornamentis muliebribus missis in ædes suas recepit.

Cæterum nec Noemanis filii (ex quorum numero erat Stephanus) longo tempore cōcordes permāserunt, sed inimicitias susceptis in cæterorum cœtū transierunt, quos diximus per ambitionē & verecundiā naturæ oblitos esse. Et Volcus frater Stephani victor, Stephanum & principatu & patria exegit. Quæ de re plura Nicætas memorat, quæ hic ascribere longum esset, & à nostro instituto alie-

to alienum, qui historiam non teximus, sed de nuptiis commentarios scribimus. Sed an eo iure in Ecclesiis hodie vtendum sit, ex Theologis recentioribus quidam disputant. Sed nos illam quæstionem in tractatum de nuptiis reiicimus.

- 2 Cur vero hunc effectum † sponsalibus de futuro tribuant interpretes non video. Quasi vero omnia veterum sponsalia de futuro fuerint, quod falsum esse supra docuimus: nam verbis præsentis temporis contracta fuerunt. At liberum fuit, recedere a sponsalibus pro arbitrio? Sed & matrimonii dirimendi libera facultas fuit, diuortio nimirum; ergo nec inter eos fuit verum matrimonium. Vides quam inepta sit hæc collectio. Nam vt matrimonium diuortio dirimebatur, ita & sponsalia repudio, hoc est, modis pro vt illa tempora erant, legitimis. Pergamus ad alia.

§. 11. S V M M A R I V M.

Sponsaliorum de futuro effectus.

SPONSALIBVS de futuris hos effectus tribuunt Doctores: Primo, quod cum promissionem contineant, vtraque pars obligetur; itaque alterutri altero inuito ab eis recedere non licet, nec pœnitere. *cap. ex literis 2. extra de sponsalibus, in verb. commouendi sunt, & omnibus modis inducendi, vt præstitam fidem obseruent.* Imo pars quæ datam fidem violat, pœnas luit, & pœnitentiam agere cogitur. *c. penult. de sponsalib.*

Quamuis si vterque contrahentium dissolutioni consentit, dissolui possit, idque indicant verba *dict. cap. 2. si sibi inuicem remittant.* Quam Panormitanus & Felinus communem esse dicunt, idque ad instar aliorum contractuum, qui vtriusque dissensu soluntur. *l. nihil. de Regulis iuris.* Quod vsque adeo verum esse censent, vt et si sponsalia iureiurando firmata sint, nihilo minus mutuo dissensu solui possint, idque quod alter alteri iuramentum in fauorem eius datum, remittere possit. Panormitanus *cap. 2. de sponsalibus.* Didacus *capite quinto part. 2.* Sed meo iudicio & hi effectus veris sponsalibus, hoc est, de præsentifere competunt, Ideoque nodum in scirpo quærere non sit necesse.

§. 12. S V M M A R I A.

- 1 Promissioni verbis præsentibus concepta maior vis inest quam futuris.
- 2 Sponsaliorum genus vnum tantum fuit apud veteres cum Hebræos, tum & Græcos, & Latinos.
- 3 Accipio & Accipiam verborum vis explicatur.
- 4 Sponsaliorum illa distinctio, quæ verbis Accipio & Accipiam nititur omnino frivola & inepta est.

Interim

Interim tamen negari non potest, maiorem ꝑ vim inesse promissioni verbis ꝑræsentibus & categorice conceptis, quam quæ in futurum faciendam obligationem pollicentur, & perfectiorem esse consensum. Qua de caussa etiam moti veteres, differentiam inter sponsalia de præsentis & futuro constituendam existimauerunt, de qua quid sentiam, supra monui, *cap. 4.* quod & hic latius tractandum est, ne erroribus patrocinari videamur. Apud ꝑ veteres Hebræos, Græcos & Latinos vnum saltem fuit sponsalium genus, quod verbis coniugii promissionem continentibus conciperetur. Neque enim tam de verbis quam de mente contrahentium veteres sollicitos fuisse constat: Ideoque siue verba futuri siue præsentis temporis essent, susque deque habebant, hoc est, res ipsas non λογισμαχίαι ponderabant, hoc vnum spectabant, vt ex verbis de voluntate contrahentium constare posset. Argumento sunt formulæ illæ, quas nos magno labore ex veterum monumentis congeessimus. Et vt demus, quod negari non potest, maiorem vim inesse verbis præsentis temporis quam futuri, vbi de promissionibus agitur: tamen ꝑ id de verbis *accipio*, & *accipiam* in sponsalibus vel in caussa nuptiarum non recte dici existimo. Nam vt supra explicauimus, nemo sibi vxorem despondens, etiam verbis de præsentis, accipio, recte dicit, nisi eam traditam in sua ducat, & possidere incipiat; Idque quod & sacra scriptura expresse distinguit inter eum qui accipit vel accepit mulierem, & eum qui sibi despondit mulierem, vt & Hebræi in sua iurisprudencia inter instrumenta desponsationis & acceptionis seu traditionis [*chiduschin vnischuain*] expresse distinguunt, & qui vxorem habet, [*nischui*] Hebræi appellant, quasi dicas, ductus vel acceptus, vt Elias explicat in *Thibite*. Et nemo in caussa nuptiarum accipere vel accepisse dici potest, nisi qui vxor desponsa tradita, ducta & mancipata sit. Idque infinitis veterum exemplis & auctoritatibus confirmari potest, vt mirum mihi videatur, inter viros etiam qui ingenii & eruditionis laude clarent, reperiri, qui distinctionem ineptissimam, quæ ex his verbis extructa est, defendere conentur. Recte Lutherus, qui verbum accipio ad traditionem, mancipationem & copulationem quæ publice fit, pertinere monet.

Verbum accipiam sponsalia de futuro constituere censent, sed longe falluntur. Etenim ridiculum est, eum qui se accepturum in caussa nuptiarum dicit, non obligari, cum tamen hæc verba executionem matrimonii respiciant, ideoque præsentem promissionem constituent. Nam qui ad executionem sese obligat, de præsentis contrahere videtur. Panormitanus & alii omnes in *c. ex parte C. si inter de sponsalib.* Itaque ego eum qui verbo accipiam se obligat, in caussa nuptiarum proprie loqui, veraque sponsalia & obligatoria contrahere existimo, quæ non minus valeant, ac si verbis præsentis temporis concepta essent. Scio hæc multis non probari, qui communi doctorum & recepta sententia falcinari, aliter sentiunt, sed tamen æquos iudices & veritatis amâtes, nostram sententiam ad æquitatis trutinam ponderaturos speramus. Sed occurritur nobis ab iis, qui distinctioni illi de futuro & præsentis patrocinantur: Quod a-

hinc sit sese obligare, aliud obligationem faciendam promittere. Nam qui promittit, non dum facit, sed se facturum promittit. Lombardus *lib. sententiarum*. Vnde & id efficitur, ut si quis verbis futuri temporis alicui matrimonium promittat, & inde aliam sibi categorice verbis de presenti despondeat, ratam esse posteriorem promissionem, priorem vero veluti irritam solui. Id ego concesserim, & recte dici existimauerim, si pater vel *uere* hac ratione utatur. Despondeo tibi filiam: vel vir mulieri ita loquatur, promittam tibi matrimoniū, nō despondisse dicatur, sed tantum sponsalia futura, seu obligationem faciendam promississe. Quare nec sponsalia contracta dici possunt. Nam ut illa recte constituentur, oportet categorice & presentibus verbis coniugium promitti, vel verbis futuri temporis ad executionem spectantibus, veluti: Despondeo tibi filiā, promitto tibi coniugiū, volo te habere, vel cupio te vxorem, & similia id genus, quibus ego verbum accipiam annumerandum censeo, quod & id ad executionem spectet, eoq; gens Hebræa semper vsa sit in causa nuptiarum, de eo qui vxorem accepisset, vel accepturus esset. Neq; enim is qui se accepturū promittit, obligationem futurā promittere censetur, sed præsens sese obligat, & in instanti executionem & nuptias, in quibus vxor accipitur, respiciens, nō secus atq; illi, qui hac oratione utitur: Tenebo te pro marito, & tenebo te pro vxore. Et ut rem in pauca conferam, non minus obligari eum, qui accipiam dicit, quā qui accipio, in constituendis sponsalibus statuo, & quidem eum qui accipiam voce utitur, recte proprie & ad rem accommodate loqui. Qui vero accipio dicit improprie, nisi sponsam traditam accipiat, mancipet & possidere incipiat: Idq; vi verborum intelligitur. Ex quibus efficitur distinctionem illam sponsalium, quæ hisce duobus verbis accipio & accipiam nititur, friuolam & ineptam esse, ideoq; explodendam. Sed tamen plerisq; commentum placet.

§. 13. S V M M A R I A.

1 Qui promittit filiam despondere an despondere cogatur.

2 Promittens filiam despondere si alteri interim verbis presentis temporis filiam despondeat.

1 **H**ic rursus quaeritur si quis his verbis promittat; Despondebo tibi filiam: an ex ea promissione teneatur, ut despondere cogatur? Respondeo, teneri eum qui promissit, ad sponsalia contrahenda & nuptias consummandas. Nam & in aliis obligationibus qui promissit obligationem faciendam, licet nō dum contraxit, tamen contrahere tenetur. Verbi gratia: Et qui ita loquitur, vendam tibi hunc fundum, nondum vendidit, sed tantum venditurum se promissit. Ideoque ex vendito non tenetur, sed tantum ex ea promissione seu stipulatione. Interim tamen vendere tenetur, *l. si sterilis §. per ultimo de actionibus empti*. Bartolus in *l. si eum §. qui iniuriam ff. si quis cautionibus*. Ita qui se fideiussurū promissit, etsi fideiussor non sit, tamen cum obligationem faciendam promissit, fideiubere tenetur, *l. fideiussor §. meminisse, de legat. r. l. sicut stipulatus sit Strichum §. ultimo,*

ultimo, de verborum obligat. Vnde patet, qui se filiam desponsurum promittit, nō dum sponsalia contraxisse, sed tantum sponsalia contrahere promississe, quæ tamen absolvere tenetur. Sed si † interim alteri categorice & verbis præsentis temporis filiam despondeat, veluti spondeo tibi filiam, do tibi filiam; vel vt Hebræi solent, his verbis: Filia mea vxor vel vira tua est, dubium non est, quin rata sit posterior promissio, & priori anteponenda, vt qua in instanti filia desponderetur & promittitur, & præsumitur recessum esse a sponsalibus de futuro, per sponsalia verbis præsentis temporis concepta, et si culpandus sit maxime, qui fidem datam failat, & vna fidelia duos parietes dealbare conetur. Quæ de causâ recte apud veteres latinos, ad id quod interest tenebatur is, qui filiam promissam non daret vel acciperet. Idque ex Gellio aliquoties annotauimus. Est enim leuitas non ferenda, quæ cum ab aliis actionibus, tum vero ab hoc contractu & fœdere sanctissimo longe abesse debet.

§. 14. S V M M A R I V M.

Promittens iurato se filiam desponsurum si alii eam postea despondeat verbis de præsentis.

SED quid si iuratus quis promittat, se filiam desponsurum, vel sponsalia contracturum, & alii eam postea despondeat, vel matrimonium promittat categorice vel verbis de præsentis: Et hic idem ius seruandum existimauerim, nimirum posteriora sponsalia prioribus (quæ reuera sponsalia non sunt, sed promissiones tantum de sponsalibus) anteponenda esse, eamq; communem opinionem testatur Viuius in tract. commun. opinior. Magister senten. lib. 4. dist. 28. licet ille verba hæc, *promitto me te ducturum*, ponderet, quæ ego ab illis, *accipiam te*, nihil differre existimo.

§. 15. S V M M A R I V M.

Sponsalia si ad ea accedat concubitus pro matrimonio consummato habentur.

ALIUM præterea effectum sponsalibus tribuunt interpretes, vt si ad illa accesserit concubitus, matrimonium consummatum intelligatur, & quod nulla in contrarium probatio admittatur, cap. *veniens & c. is qui fidem*, de sponsalib. Ius enim veluti certum & exploratum statuit, post promissionem de futuris nuptiis accedente concubitu virum in mulierem veluti in propriam coniugem consensisse. Nec ad rem facit, etiam si protestatus fuerit se ea mente rem cum illa non habuisse: Illa enim potestatio nullius est momenti. Et hæc est omnium pene interpretum iuris & recepta sententia quam Durandus libro 4. distinct. 28 q. 1. sequitur.

Et hæc recte dici fatcor. Nam qualiacunq; verba sufficere existimauerim, dummodo aliquam promissionem de coniugio contineant, vt puellæ vitiatæ consulatur, cum lege Mosæica & Atheniensium is, qui puellam vitiaffet, eam ducere tenebatur, etiam si nulla interuenisset promissio. Ideoque de

¶¶ 2 verbis

verbis tam anxie inquirendum non sit, vtrum illa futuri seu præsentis temporis sint. Nam vitium virgini illatum & pudicitia crepta aliud suadent.

§. 16. S V M M A R I V M.

Liberi nati ex coniugio cui benedictio & traditio in facie Ecclesie non accessit an sint legitimi?

HOc loco autem recte quæritur, cum sponsalia de futuro accedente concubitu matrimonium constituent, vt dictum est, an ex eo coniugio liberi nati legitimi sint, etiam si benedictio & traditio in facie Ecclesie facta non sit, neque nuptiæ subsequantur? Et legitimos esse non existimauerim, quod matrimonia palam, hoc est, coram pluribus, & firmiter stabilienda sint, non in angulo & clanculum, qua de re supra, vbi de benedictione ageremus, latius a nobis disputatum est.

§. 17. S V M M A R I A.

- 1 *Sponsa vxoris loco habetur.*
- 2 *Sponsa præsens absentem expectare tenetur.*
- 3 *Sponsalia de futuro in matrimonium transeunt verum translatione sponsa in domum mariti.*

Effectus sponsaliorum & hi sunt, quod sponsus mariti, sponsa vxoris loco habentur, vel vt interpres *Εασιλιναι* explicat, quod sponsa in multis vxorem & sponsus maritum imitatur, id autem vbi locum habeat supra abunde declarauimus.

2 Item quod præsens absentem ꝑ expectare teneatur, Panormitanus & alii in c. de illis, de sponsalibus, qua de re capite sequenti.

3 Item quod sponsalia etiam de futuro in ꝑ matrimonium transeant, verum, translatione sponsæ in domum mariti. Sed & hi effectus etiam sponsalibus de præsenti recte tribuuntur.

Nam & sponsa de præsenti in plerisque vxorem imitatur, & sponsum expectare tenetur absentem. Et hactenus de sponsalibus quæ pure contrahuntur satis.

§. 18. S V M M A R I V M.

Sponsalium conditionalium effectus.

Nunc de conditionalium effectu breuiter dicendum est. Nam quæ huc pertinent magna ex parte supra sunt explicata. Et hic regula tenenda est, sponsalia sub conditione, quæ ab incerto euentu pendent, concepta, ante conditionis euentum prorsus inutilia esse. Imo deficiente conditione euanescere, c. super eo, de conditionibus apposit. Nisi concubitus subsequatur, vt supra latius explicatum est, quo lectorem remittimus.

§. 19. SVMMARIVM.

Sponsalium iuratorum effectus.

Sed & sponsalia iurata suos habet effectus peculiare, & quidem hos, quod arctiori vinculo constringant contrahentes, quam iniurata. Nam præcise ducere vel nubere coactos fuisse eos quos sibi despōdissent apud veteres, idq; periurii metu supra demonstrauimus. Item eos quos duxissent, & repudiare nolle iurassent, repudiare non potuisse.

§. 20. SVMMARIVM.

Sponsalium clandestinorum effectus.

DE clandestinis & publicis eorumque effectibus supra a nobis copiose disputatum est, *cap. 9.* Itaque hic eius tractatione supersedendum existimamus, ne actum agere videamur. Eorum autem summa hæc est, sponsalia clandestina ab iis qui sui iuris sunt contracta, non quidem iure probari, sed tamen subsistere, si partes ea fateantur, aut si probentur: Sin autem alteruter inficias eat, nec indicia adsint, quibus Iudici fides fiat, tunc ea prorsus inutilia esse, vsque adeo, vt ne parti quidem neganti iuramentum, deferendum sit. *Panormitanus cap. 2. de desponsat. clandest.* Publica vero clandestinis præferuntur. Quod vero ad ea sponsalia quæ sine parentum auctoritate cōtrahuntur attinet, quæ & ipsa clandestina nominantur, ea prorsus inutilia & damnanda esse supra explicatum est.

CAPVT XIII.

- §. 1. Repudio olim dissoluta fuisse sponsalia. Repudii Etymologia, & quare a diuortio differat.
- §. 2. Qui olim nuncium remiserint, & quibus modis repudia fierent.
- §. 3. Quibus verbis repudia fierent.
- §. 4. Testibus adhibitis repudia facta esse.
- §. 5. De libello repudii apud Romanos & Hebræos, eiusque formula & requisitis.
- §. 6. Etiam in dirimendis sponsalibus libellos repudii vñtatos fuisse.
- §. 7. An repudia sine causa fieri possint.
- §. 8. Honestè & impune apud veteres sponsas repudiare licuisse exemplis demonstratur.
- §. 9. Effectus repudii.
- §. 10. Hodie repudio nulla dissolui sponsalia.
- §. 11. An vera sponsalia vtriusque dissensu dissolui possint.
- §. 12. Sponsalia de futuro mutuo dissensu dissolui posse.
- §. 13. An de sponsalibus partes transigere possint.

- §.14. Sponsalia vi vel metu contracta dirimi posse. Et quid sit metus.
- §.15. Metus alius est iustus, alius vanus, hoc est, *adus* *metus*, & quis sit iustus metus.
- §.16. An minæ solis verbis expressæ iustum metum inferant.
- §.17. Perinde esse a quo metus inferatur.
- §.18. An minæ parentum iustum metum inferant.
- §.19. Quibus remediis puellis metum passis succurratur.
- §.20. Importunitatem & persuasionem nimiam metui comparari.
- §.21. Quomodo metus probetur.
- §.22. Protestationem multum facere ad metum probandum.
- §.23. Quomodo metus illatus purgetur.
- §.24. Si quis alterius vxorem coegerit viuente marito alteri nubere, an cōstet matrimonium.
- §.25. Si adolescens cum virgine deprehensus metu coactus fidem det, an matrimonium censeatur.
- §.26. Quam diu duret metus illatus.
- §.27. An iuramentum deferri possit ei, qui dicit se metu promississe, ad purgandam conscientiam.
- §.28. Metum etiam post copulationem & benedictionem allegari posse, & iustam excusationem præbere.
- §.29. Effectus metus.
- §.30. Formula sententiæ qua dissoluuntur sponsalia metu contracta.
- §.31. Errorem etiam impedire sponsalia, cuius quatuor genera recensentur.
- §.32. De errore personæ.
- §.33. Quid si puella alia pro sponsa supponeretur?
- §.34. An qui alicui puellam pro altera obtruderent, puniendi essent?
- §.35. De errore Fortunæ.
- §.36. Si quis fœminam ignobilem duxerit, quam nobilem existimabat, ad errorem Fortunæ pertinere.
- §.37. An repudiare possit quis eam, quæ pro nobili sese venditarit, & domum ducta sit.
- §.38. De errore status seu conditionis.
- §.39. De errore qualitatatis, & an ad errorem qualitatatis referatur, si alicui de sponsa sit pro virgine quæ virgo non est.
- §.40. An sponsam quis ducere cogatur quæ ab alio sit compressa.
- §.41. De modo explorandæ virginitatis apud veteres vñtato.
- §.42. An qui sciens ab alio compressam vxorem duxerit, eam repudiare possit.
- §.43. Quid si de consilio & mandato sponsi sponsa vitata sit.
- §.44. Quid si sponsam vitatam quis sciens ab ea non abstineat.

§.45. An

- §.45. An punienda sit a magistratu illa quæ pro virgine se viro tradi sinit sponso.
- §.46. An parentes vel *uēi* puniendi sint, qui spōsam corruptam pro virgine collocarunt.
- §.47. Sponsa vi rapta vel compressa an repudiari possit.
- §.48. Quid si vi stuprata pro virgine sese venditet an repudiari possit.
- §.49. Quid si puella partim vi partim dolo circumuenta & compressa sit an repudiari a sponso possit.
- §.50. Probationes eulentissimas requiri vt vitiata a sponso repudiari possit.
- §.51. Quibus probationibus cōuinci possit mulierem a viro integram non esse.
- §.52. Formula sententiæ, qua mulier vitiata pro virgine collocata repudiari posse pronuntiat.
- §.53. An mulieri affirmanti se ex sponso grauidam esse, credendum sit etiam iurata.
- §.54. An si sponsus cum sponsa ante copulationem consueuerit, puniendus sit.
- §.55. An si sponsus cum sponsa ante benedictionem consueuerit quæ ex alio grauida sit eam retinere cogatur.
- §.56. An sponsa repudiare possit spōsum qui post spōsalia scortatus fuerit.
- §.57. An sponsa viro obicere possit quod ante sponsalia sese libidinibus contaminauerit.
- §.58. An sponsalia dolo malo & fraude inita irrita sint.
- §.59. Furorem etiam impedimento esse sponsalibus, matrimonium autem non dissoluere.
- §.60. Quomodo furor probetur & præsimitur.
- §.61. An sponsalia ab ebrio contracta firma sint.
- §.62. Quomodo probetur aliquem ebrium fuisse, qui cōiugium promisit.
- §.63. An qui amore furit recte sponsalia contrahat.
- §.64. Vnde constabit de amoris furore.
- §.65. Ob morbum contagiosum vt lepram solui sponsalia.
- §.66. An ob quosuis morbos contagiosos soluantur sponsalia.
- §.67. An spōsalia solui possint propter vitium vel deformitatem insignem incidentem post promissionem factam.
- §.68. An si quis claudus, mutus, surdus fiat, repudiari possit a sponsa.
- §.69. An sponsa ob medicamenta sterilitatis sumpta repudiari possit.
- §.70. Absentiam sponsi & sponsæ impedire sponsalia, & quam diu sponsa sponsum expectare debeat.
- §.71. Si quis credens sponsam obisse aliam sibi despondeat vtram retinere teneatur.

- §.72. Quo pacto procedatur contra sponsum absentem.
 §.73. An voto continentie subsecuto soluantur sponsalia, & quid de eo voto sentiendum.
 §.74. De pœnis & infamia cœlibum & præmiis maritorum, & quantopere cœlibatus exosus fuerit apud omnes gentes.
 §.75. Collatio cœlibatus & coniugii.
 §.76. An cœlibatus prorsus damnandus sit & explodendus.
 §.77. Religionis etiam diuersitatem sponsalia dissoluere, idque variis modis accidere posse.
 §.78. Propter status commutationem, hoc est, delicta & crimina commissa sponsalia dissolui posse.
 §.79. Propter homicidium commissum dirimi posse sponsalia.
 §.80. An si homicidii delictum sit remissum nihilominus repudiare possit.
 §.81. Sponsalia ratione affinitatis solui. Item si pecunia in dotem promissa ab eo qui promisit, solui non possit.
 §.82. Ob inimicitias capitales solui posse sponsalia.
 §.83. Sponsalia nuptiis cum alia subsecutis dissolui.
 §.84. Sed & lapsu temporis præfiniti sponsalia solui.
 §.85. Sponsalia suspendi & differri per interdictum Ecclesiæ.
 §.86. Si præiudicialis quæstio incidat, suspendi sponsalia.
 §.87. Diffamatione suspendi sponsalia.
 §.88. Luctu viduæ matrimonium promissum suspendi, & quibus de causis luctus præfinitus sit viduis.
 §.89. De habitu lugubri.
 §.90. Luctum in habitu constitutum remissum fuisse a principibus sed non continentia.
 §.91. De tempore luctus.
 §.92. Legem de luctu etiam inter Christianos retinendam.
 §.93. Qui mariti lugendi sint.
 §.94. An mulier lugere debeat diuortio soluto matrimonio.
 §.95. De pœna mulieris intra tempus luctus nubentis.
 §.96. An viri vxores lugere debeant.
 §.97. An prægnantem apud veteres ducere licuerit.
 §.98. An hodie inter Christianos prægnantem ducere liceat.

§. I. S Y M M A R I A.

- 1 Sponsalia repudio dissoluebantur.
- 2 Repudium vnde dictum.

QUONIAM decursis propositæ quæstionis duodecim spaciis, ad metam propemodum prouecti sumus, super est vt videamus quibus modis sponsalia

alia dissoluantur. Et quidem vt antiquissima consueuerunt, repudio dissoluebantur † sponsalia apud Romanos, vt cōiugia diuortio: Nam vt duobus quasi conuentionibus tractatibus seu gradibus matrimonium perficitur, ita & totidem dirimitur *l. inter stuprum ff. de verb. significat.*

Repudium Verrius dictum † putat, quod fiat ob rem pudendam. Attius. 2 repudio eiecta ab Argis iam dudum exulo. Et proprie de sponsalibus dicitur, quia sponsi nunquam in vnum caput iugum, hoc est, domicilium conuenerūt vt recte notat Paulus, quod repudiari futurum matrimonium potest, nō recte autem sponsa diuertisse dicitur. Nam & diuortium inde dictum est, quod in diuersas partes abeant, qui discedunt: ac diuerrere coniuges dicuntur, cum nō in eadem amplius familia pariter versantur, sed discedunt, & diuortium frequentius ad nuptiarum rescissionem refertur. Interim tamen hanc differentiā posterior ætas non obseruauit: Nam & diuortia repudia dicuntur promiscue, argumento est *titulus C. de repudiis*, vbi tamen de diuortiis agitur, vt recte meo iudicio dici possit repudium esse vocabulum generis, vt adoptionis, & pro omni diremptione accipi, qua sponsalia vel matrimonia dissoluantur: proprie autem & in specie pro ea renunciatione quam sponsus sponsæ faciebat in argumentum sponsalium dirimendorum, vt & diuortium in specie de dissolutione matrimonii seu nuptiarum accipitur.

§. 2. S V M M A R I A.

- 1 Repudia qui olim miserint.
- 2 Repudia fiebant certo iudicio & deliberatione.
- 3 Repudium mittebatur tam absenti quam presenti.

Repudia † autem fiebant apud Romanos a *xveiois*, hoc est, a patre, auo vel 1 aliis, qui liberos in potestate habebant. Nam pater sponso nuncium remittere, & sponsalia dissolvere potest, *l. in potestate. l. puella, de sponsalibus*. Etiam filia furiosæ nomine *l. Iulianus de diuort.* Tutor vero pupillæ nomine nuncium remittere non potest, qui autē sui iuris erant, per se sponsalibus renunciabant. Repudia autem fiebant † certo iudicio & deliberatione, quæ sit recta cum ratione. Itaque furiosa nuncium mittere non poterat, quia ignorantis loco habebatur, *leg. 4. de diuort.* Nec per calorem iracundiæ missum repudium valet, *l. 3. ff. eodem*. Nuncium autem mittebant, hoc est, renunciabant, vel præsentem vel † ; absenti, etiam per aliquem qui esset in potestate renunciantis, vt per filium, nepotem, *l. 2. de diuortiis*.

§. 3. S V M M A R I A.

- 1 Repudia quibus verbis fiebant.
- 2 Conditio pro nuptiis accipitur.

Vt autem sponsalia adhibitis stipulationibus contrahebantur, ita & † dissoluebantur, certis quibusdam verbis & solennibus, quarum hæc formulam M m lam

lam vsitatam fuisse comperio: Tuas res tibi habeto. Item, tuas res tibi agita. Caius l. 2. de diuortijs & repudijs Cicero Philippica 2. Mimam exegit, res suas tibi habere iussit. Ex 12. tabulis Plautus in *Amphitruone*. Ab impudicis dictis auorti volo. Valeas, tibi habe res tuas, reddas meas: verba Alcumenæ. & in Trinummo eo alludit Plautus. Apage his amor, tuas res tibi habe. Amicus ne mihi fias vnquam. Et Martialis lib. 12.

Mense nouo Iuni veterem Proculcia maritum

Deferis, atque iubes res sibi habere suas.

Quid rogo? quid factum est, subiti quæ causa doloris?

Nil mihi respondes? dicam ego prator erat.

Constatura fuit Megalensis purpura centum,

Millibus vt nimium munera parta dares.

Et populare sacrum bis millia dena tulisset,

Disidium non est, hoc Proculcia lucrum est.

Et Petronius Arbiter. Quoniam fidem scelere violasti, & communem amicitiam, res tuas ocios tolle. Quintilianus *declamat*. 262. vxori suas res vir habere iubebat, non peculiares tantum. Sed & verba in sponsalibus renunciandis probata fuere, conditione tua non vtor, dicta leg. 2. id est nuptiis l. 1. *Cod. de sponsalibus*. Nam & conditio pro nuptiis accipitur. Plautus in *Sticho*. Vtraque conditio pensior, virginem vel viduam ducere. & Terentius. Nam vestrarum nulla est quin velit gnatum ducere vxorem, & quæ vobis placita est conditio datur. 2. *Hecy*. 1. Seneca lib. 1. *controuers*. Conditionem nuptiarum inuentam. Plinius *Epist*. Socer ipse Pompeius Iulianus cum cætera vita, tum vel hoc vno magnus & clarus, quod ipse prouinciæ princeps inter altissimas condiciones generum, non honoribus principem, sed sapientiæ elegit, l. 19. qui liberos, de ritu nuptiarum prohibent etiam qui conditionem non quærunt.

§. 4. S V M M A R I V M.

Repudia testibus adhibitis fiebant.

TEstato etiam fiebant repudia, hoc est, adhibitis testibus, qui iudici fidem facerent, repudium missum esse. Quare Iureconsultus: Nullum, inquit, diuortium ratum est, nisi septem ciuibus Romanis puberibus adhibitis, l. 9. *Nullum*, de diuortijs. Et inter alia legis Iuliæ de adulteriis capita hoc quoque fuit. Diuortia septem ciuibus Romanis puberibus testibus adhibitis, præter libertum eius, qui diuortium faciet, post hac faciunt: aliter facta pro infectis habentur: Et quamuis lex de diuortijs tantum loquatur, tamen idem in repudijs obseruatum esse existimaui. Magni enim intererat eius, qui repudium factum doceri posset.

Nam si quis absque repudio cum alio contraxisset sponsalia, infamia notabatur, l. 1. *Cod. de sponsalib*. Quare testibus adhibitis repudium fiebat, qui si opus esset, fidem Iudici facere posset. Apud Athenienses in album prætoris referebatur, quando mulier diuortium faceret. Demosthenes in *Ocnoreum*.

§. 5.

S. 5. S V M M A R I A.

- 1 Libellus repudii apud Romanos traditus fuit & oblatus.
- 2 Idem mos apud Hebræos seruatur.
- 3 Libelli repudii formula apud Hebræos.

SED & libellum repudii seu † diuortii apud Romanos traditum & obla-
tum fuisse ex l. si pœnituit ff. de diuortii colligitur. Si pœnituit, inquit, eum, qui
libellum diuortii tradendum dedit, isque per ignorantiam mutata voluntate
oblatus est, durare matrimonium dicendum est, & l. 6. luer Cod. de repudiis. Li-
cet libellus repudii non fuerit traditus vel cognitus marito, dissoluitur matri-
monium. Idque ab Hebræis accepisse Romanos, dubium non est, qui eius rei
authorem † Moysen habent. Deuteronom. 24. Si quis inquit vxorem duxit, eam
que sibi maritalauit, euenit autem, vt mulier nihil gratiæ in oculis illius impe-
tret, vt si in ea inueniat rem aliquam fœdam, scribat ei libellum repudii. He-
braice, [*sefer ckerituth*] hoc est, libellum succissionis, quod eo vxor veluti
recidebatur a domo mariti. Iudæi [*get peturin*] appellant. Et inde dictum
existimant, quod duodecim lineas tantum contineat. Nam tot constituunt
literæ Gimel & Theth. Elias in Thibite. Formulam autem hanc eius tradunt:
[*Bschlisch bshbth bshfchch veschrim jam lurch mchschun schnth chmshch alpm
vshmnh eschrh lbriath eulm lnnin schanu mnin can bparisch mtha dithba el nhr
schynh vbybra ana pluni dmthkrih pluni br pluni heumh hium bparisch mtha dithba
el nhr schynh vbybra zbuthi breuth nshchah bdla anshh vshbkhch vptrith vthruchith
ishichi anshchi plnith dmthkra plnith bth rbi pluni hchn dhuith anshchi kdmth dna
vedu pith vshbkhch vthruchith ishichi luchi di thituyh rshah vshltah bnshchychi
Amhch lshchshba lel gbr di thizbyn vansh la imcha bidichi mn iuma dnn vlelm vhr
ach muthrith lel adm vdn di ihui luchi minai spr thruchin vagrth schbukin vgt pturin
edh mshch vshchrah*] Id est, tertia sabbati decima nona mensis Augusti, quin-
ques millesimo & decimo octauo a creatione mundi, secundum computum
quem nos seruamus hic Parisiis, ciuitate quæ sita ad fluuium Sena & Bibera,
ego N. dictus N. filius Rabbi N. sacerdotis hodie existens Parisiorum vrbe sita
ad fluuium Sena & Bibera, volui ex animo & sine vlla coactione, demisi, repu-
diaui & eieci te vxorem meam N. quæ nominatur N. filiam Rabbi N. Sacer-
dotis, quæ hæcenus vxor mea fuisti, & ita demisi, repudiaui & eieci te, data ti-
bi facultate & potestate pro animi tui arbitrio & sententia, nubendi, accipien-
di, quemcumque volueris, neque quisquam propter me te prohibebit, ex hoc
tempore in perpetuum, sed omnibus permessa & concessa sis. In cuius rei testi-
monium do tibi libellum repudii & schedam amissionis, atq; signaculum di-
uortii, iuxta cōstitutione Moysi & Israelis. Vt autē libellus repudii suis nume-
ris cōstet, & absolutus sit, decē requiri Hebræi scribūt, idq; ex lege; Primum vt
repudiū fiat mariti voluntate & cōsensu, cui vxor nō placeat; deinde, vt ea re-
cidatur, hoc est, vt nullam amplius maritus in eam potestatem habeat; postremo

m M m 2 vt

vt libellum vxori in manum det. Itaque si libellus humi iaceat, & maritus vxori dicat, tolle libellum repudii e medio pauimento, non recte repudiatam videri, & nihil agi. Item, in libello duos testes, eorumque nomina inferenda, & tres generationes mulieris, hoc est, Rebecca filia Iacobi, filii Samuelis: Item vt secundum ordinem libri legis scribatur, & literis rotundis, ne litera literam contingat, nam hæc scriptura libellus appellatur. Idque tam anxie obseruandum scribit Rabbi Isaac, vt si accadat inter scribendum, vt ex calamo gutta atramenti in literam *Daleth* caderet, & ita *He* fieret, aut in medium literæ *Beth*, & fieret *Pe*, aut in literam *Mem* apertum, & fieret clausum: de integro scribendum libellum alium, neque liceat guttam eradere. Libelli etiam longitudine latitudinem excedere debere. Literas etiam non excedere tractatum, neque ad dexteram neque ad sinistram in volumine, neque in eo vllam debere esse maculam. Maritus quoque iubere notario debet, ac dicere; Scribe mihi libellum repudii, & nomen repudiatæ vxoris meæ N. Testes qui consignabunt adesse oportet illa hora, qua notarius libellum repudii conscribit, vt certo sciant, hunc esse libellum quem conscribi iussit maritus, & in primo tractatu scribet nomen mariti & vxoris & tempus, & consignabunt testes infra, neque longius a scriptura signum imprimet quam latitudine vnus lineæ, quibus peractis, maritus libellum in manum vxori dabit præsentibus testibus, his verbis: Accipe libellum tuum & a me sis repudiata, & concessa omni homini.

Alia formula exstat in Epitome pædectarum Rabbi Mosis in [*noschim*] vbi adiicitur hæc clausula, virum repudiassse vxorem simpliciter & pure nulla causa allegata aut probata.

§. 6. S V M M A R I V M.

Repudii libellos etiam in dirimendis sponsalibus vsitatos fuisse apud Hebraeos.

ET si autem hæc formula ad eos saltem pertinet qui coniuges fuerunt, & in matrimonio vixerunt, tamen etiam inter eos qui nondum sub chuppa conuenerunt quos [*mekudescht*] appellant, etiam repudia vsitata fuisse, ex pandectis eorum obseruare licet, Cap. 2. [*lsh schmschh. bnim vlsch chschh bnuth vamr achth m bnuthiu mkudescht lachd mbny cl achth vachth zrichoh chmschh gtn mth achth mhn cl achth vachth zrichh arbeh gitin vchlizh machd mhn*] Id est, Caio erant quinque filii & Sempronio quinque filia. Caius inquit, vna filiarum tuarum vni ex filiis meis sponsa est. Vnicuique filia quinque libelli repudii dandi sunt, si ex filiis vnus moritur, vnaqueque filia quatuor libellis opus habet. Quæ etsi hodie vsum nullum habent, apud nos qui Christiani sumus: tamen ritum eius populi ostendunt.

§. 7. S V M M A R I A.

- 1 Repudia an sine causa fieri possint?
- 2 Repudii tres causa a Romulo lata.

3 Diuor-

3 *Diuortia propter adulteria vt plurimum facta.*

4 *Sponsam nulla vel minima de caussa repudiare licuit apud veteres Latinos.*

Q Væritur hoc loco an repudia aliter remitti † non possent, nisi caussa iusta † subesset? Et quidem apud Hebræos moris fuisse, vt absque caussa repudiarentur, formulæ ostendunt supra recitatæ. Apud Athenienses caussam allegare & probare oportebat, vt diuortium fieret. Et quidem propter luxuriosos mariti mores diuertere etiam vxori licuisse ex Plutarcho colligitur in *Alcibiade*. Romulus tres repudii † causas tulit lege lata: Si veneficio circa prolem vsa fuisset vxor, aut alienam pro sua subiecisset, aut adulterium commisisset. Si quis aliter repudiasset vxorem, eius bona partim vxori cederent, partim Cereri sacra forent. Plutarchus. Idem refert Romuli l. lata licuisse vxori maritum relinquere. Id etiam non obscure innuit Plutarchus, qui refert, Alcibiadem, postquam vxor libellum repudii apud Orchontem deposuisset, eam per forum domum suam abreptam retulisse, & ad finem vitæ retinuisse. Hæc vis, inquit Plutarchus, non omnino iniusta videtur, neque inhumana fuisse. Ideoque vt apparet, lex iubet, vt in publicum producatur ea, quæ diuortium est factura, vti liceat viro pacisci & in matrimonio eam retinere. In *Alcibiade*. Interim tamē propter adulterii † crimen diuortia vt plurimum facta esse constat? 3 Refert Plutar. Lucullū Clodiam quod impudica esset repudiasse, & Seruiliam Catonis vxorem duxisse, quam cum non minus impudica esset, propter reuerentiam Catonis tolerauit aliquandiu, ad extremum tamen etiam repudiavit. Plutarc. in *Lucullo*. Et Pompeius vxorē Mutiam repudiavit, quod per eius absentiam adulterium commisisset, idque tum neque post diuortium dissidii causam indicans. Verum ea est in Epist. Ciceronis perscripta. Plutarchus in *vita Pompeii*. Cæsar vxorem suam nondum adulterii conuictam dimisit. Quod etiam suspicione ea vacare vellet. Plutarchus in *Cæsare*. Et Catonis filia Lucullo nupta ob impudicitiam est reiecta, vxor item Catonis minoris Atilia. Plutarchus. Ciceronis autem Terentia, quod tempore belli ab eā neglectus fuisset, vt & necessario viatico destitutus dimitteretur, & quod domum Ciceronis inanem rerum omnium vacuamq; redegisset. Plutarchus. Antonius vxorem consobrinam suam repudiavit, propter suspiciones, eam a Dolobella esse vitiatam. Plutarchus. Philippus Macedo ob stupri consuetudinem Olympiam vxorē repudiavit, Iustinus. P. Sempronius vxori repudium remisit, quod se inscio ludos spectasset. Val. Max. li. 6. c. 3. Apud veteres Latinos † etiam nulla 4 vel minima de caussa sponsam repudiare licuisse, ex Terentio liquet, apud quem Phormio spe maioris dotis & lucri, nuncium puellæ remisit, cui nuptias promiserat, idque ex his verbis colligitur.

Et etiam nunc si vult Demipho dare quantum ab hac accipio, quæ sponsa est mihi. Nullam mihi malim quam hanc vxorem dari: Et paulo post. Si vis mihi vxorem dare quam despondisti, ducam: Si vis manere illam apud te, dos hic maneat Demipho.

m Mm: 3; Nom

Non æquum est me propter vos decipi. Cum ego honoris vestri causa repudium remissem, quæ dotis tantundem dabat. Item

Quia ne alteram quidem potero ducere.

Nam quo ere redibo ad eam quam contemserim.

Et Proculeia apud Martialem cum eius maritus prætor designatus esset, ab illo diuertit, propter sumptus, quos in prætura facere oportebat, ut ex versibus supra notatis colligere licet.

Caius Sulpitius Gallus uxorem repudiavit, quod aperto capite in publicum prodiiisset, inquiens: Lex nostra tibi meos oculos præfinit, quibus formam tuam approbes, aliis velle videri formosam, suspitione non caret, Valerius lib. 6. cap. 3. Antistius, quod cum libertino cofabulari uxorem vidisset. Val. lib. 6. cap. 3.

Verum est enim, inquit, Plutarchus, alias propter magna & aperta vitia mulieres a viris dimissas, sed & occultæ quandoque molestia & morum diuersitas aliis incognita, coniugum animos prorsus a se alienarunt. Paulus Æmilius amicis eum obiurgantibus, quod uxorem pudicam formosam & fecundam repudiasset, & causam sciscitantibus, calceum protendens, nonne, inquit, hic elegans est, nonne nouus? Interim tamen nemo vestrum scit, quo in loco pedem premat. Plutarchus.

§. 8. S V M M A R I A.

1 *Sponsæ impune apud veteres repudiabantur.*

2 *Causa repudii.*

ET hæc renunciatio illa ætate & sequenti honestatis speciem habuit, & nemini ignominiosa aut dedecori fuit, usque adeo ut impune cuius nuncium remittere & sponsam contemnere licuerit. Itaque nec infamia notatur qui sponsam habet, si repudio misso aliam sibi desponderet. Non enim binæ sponsalia contraxisse eodem tempore videtur, dissolutis nimirum per repudium prioribus sponsalibus, hoc est, legitime, l. 1. & l. quid ergo ff. de his qui notantur infamia. Ita Iulius Cæsar hortantibus militibus, ut Antonii priuignam duceret, eis morem gessit, etsi alia ei desponsa esset; quam tamen postea, cum ei aduersarentur Antonius & Fulvia, repudiavit, & domum remisit. Zonaras lib. 2. Et Cæsar Pompeio filiam Iuliam uxorem dedit, quæ tamen Seruilio Cæpioni erat desponsata; Suetonius, Dion. lib. 39. Et Caligula eam quæ desponsa erat, accipit. Claudius Cæsar duas sponsas habuit, Æmiliam Lepidam Augusti proneptem, & Liuiam Medullinam; utramque repudiavit. Et quidem posteriorem ipso die qui dictus erat nuptiis. Suetonius in Claudio fol. 102. Et Chremes qui Pamphilo se uxorem daturum promiserat, renunciat conditioni, ubi comperit Pamphilum alibi amoris deditum esse. Act. 1. Scen. 1. And. Imo posterioribus seculis adeo frequentia fuerunt repudia & diuortia, ut a quibundam mulieribus non Consulium, sed maritorum numero annos computari Seneca lib. 3. de benefic.

benefic. his verbis queratur: Num quid iam vlla repudio erubescit, postque illustres quædam ac nobiles fœminæ non Consulum numero, sed maritorum annos suos computant, & exeunt matrimonii causa, nubunt repudii. Tam diu istud timebatur, quam diu ratum erat. Idem notat Martialis *lib. 8. epigrammat.*

Iulia lex populus, ex quo Faustine renata est,

Atque intrare domos iussa pudicitia:

Aut minus, aut certe plus quam vigesima lex est,

Et nubit decimo iam Thelesina viro.

Et hæc si cui dura & iniquitatis plena videantur, is cogitare debet, lege Mo-
sis longe duriora permilla esse, nimirum diuortia inter maritum & uxorem,
etiam si causa nulla, vel illa saltem prætexeretur, quod non placeret. Iure Co-
dicis quod posteriores Imperatores condiderunt, similiter sponsalibus renun-
ciare licuit, *l. 1. C. de sponsalibus l. 2. C. de repudiis. Harmenopulus l. 1. si quis offi. de ri-
tu nuptiarum l. 3. l. ult. de sponsalib.* Sed in locum eius quod interest constituerunt
Imperatores Leo & Antoninus, vt qui sine causa renunciaret & legitime esset
ætatis, arrhas duplicatas restitueret, minor simplices: quod si iustam renun-
candi causam alteruter habeat, hæc pœna cessat, *l. ultim. C. de sponsalib. l. 1. C. si nu-
ptiæ ex rescripto petantur. Harmenopulus tit. de arrhis sponsalitiis.* Et hæc quidem
etiam in sponsalibus, quæ verbis præsentis temporis conciperentur, locum ha-
buisse dubium non est. Nam vt supra ostendimus, distinctio illa sponsaliorum
de præsentis & futuro, veteribus ignota fuit, cum sponsalia verbis præsentis tẽ-
poris contraherentur. Itaque falluntur interpretes, qui existimant *l. 1. & alias
C. de sponsalib.* de futuro accipiendas existimant, quasi illis renunciare solum li-
cuerit, sponsalibus autem de præsentis non licuerit. Rectius Græci hanc legem
accipiunt de veris sponsalibus, hoc est, de præsentis, quod ea repudio dissolui
possent. Ne tamen temere & sine iudicio sponsalia dirimerentur, renunciatio-
nes solemnes in vsum vitæ deductæ sunt, quæ repudia appellantur, & verbis
solemnibus fiebant, vt paulo ante explicauimus. Interim tamen posterioribus
seculis, hanc licentiam coarctatam fuisse, ex Græcis auctoribus colligere licet.
Nam nisi ¶ iustæ causæ subessent, id non licuisse existimauerim. Causæ autem
hæ referuntur ab Harmenopulo *lib. 4. t. 2.* turpes & luxuriosi mores. Item reli-
gionis diuersitas. Item quod ea quæ sunt viri, præstare non possit, & *lib. 4. t. 1.*
Si ex alieno semine grauida esse deprehendatur. Item status & fortunæ imu-
ratio, vita monastica. Item quod res eius hypothecæ nomine obligatas, aut a-
licui muneri obstrictas esse compertum sit, & *leg. consensu C. de repudiis* alię enu-
merantur, ob quas matrimonia dissolui possent. Quas & ipsas ad sponsalia re-
ferendas esse nemini obscurum est.

§. 9. S V M M A R I V M.

Effectus repudiij.

Effectus

Effectus repudii hic erat de Iure Romano, vt qui sponsam aliam repudio alteri misso sibi desponderit, culpandus non sit, neque infamia notandus. Nam quod legitime sit, pœnam non meretur. Aliud dicendum si quis, cum duabus sponsalia contraxisset: nam hic infamia notabatur, *l. 1. l. quid ergo, de his qui notantur infamia*. Deinde cum repudium nullum fieret, absque contemptu eius qui repudiaretur, præsumendum est, mulierem post repudium vel diuortium inimicum fieri viro, idque quod, vt ille apud Terentium, inquit, cōtemptra sit, quod & Scholiastes βασιλικῶν lib. 49. monet ad l. 78. cum in fundo. de iure dotium. Ideoque ad testimonium in virum dicendum admittendum non esse, vel si admittatur, minus ei credendum, argumento est, *l. antepen. de probationib.* Mulier grauida repudiata, cum filium peperisset absente marito, eumque spurium in actis professæ esset: Scæuola respondit, iratæ matris professionem, neq; patriæ potestati, neque hereditati legitimæ obesse, sed veritati locum superfore, & in l. 29. vxorem de manumiss. testamento, vxor prægnans filium quem peperisset exposuit, ex l. 39. Cicero, de pœnis, mulier prægnans post diuortium vim visceribus intulit, ne iam inimico marito filium procrearet. Medea etiam a Iasone repudiata liberos quos ex illo genuerat mactauit. Cicero pro lege Manilia & Iustinus. Atq; eam loquentem Libanius inducit his verbis: Expulsa sum, contumelia affecta sunt, nimis onerata sum. Item vxorem duxit, cum ex me liberos haberet, me viuâ vidit nuptias. Feri Medea filios, macta filios Iasonis, viri scelerati, impii patris, hospitis mali. Item, sunt liberi omnium mortalium impiissimi, & vocatur pater. Hoc e filiis solatium, vna cum ipsa appellatione illi adimamus. Obsecro filii, sub ense venite, hic vos per me adigendus est. Bona forma, bona figura corporum, sed patris imaginem referunt; id facit vt occidam lubentius. Hi quidem igitur mox iacebunt. Vnde colligitur, odium vxoris repudiatæ in maritum esse omnium maximum, vt quæ sui vlciscendi causa, quid vis non tentent, & quas neque natura vel *σοφία* erga liberos, neq; nutritio, neque vox aut forma a peccando absterreat.

§. 10. S V M M A R I V M.

Repudio sponsalia nulla hodie dissoluuntur.

Et si autem hodie multis de causis sponsalia solui possunt: tamen ex his quæ diximus constat, repudio non dissolui sponsalia. Nam eius renunciationis, vt quæ pro alterius arbitrio, altero inuito fiebat vsus nullus est: sed iudex causa cognita pronunciat, & sua sententia dirimit sponsalia; idque ob eas causas, quas postea ordine enumerabimus, nisi velis late omnem diremptionē sponsaliorum, ex quacunque causa nominare repudia. Ea tamen significatione a veteribus hanc vocem vsurpatam non reperiō, vt mirū alicui videri possit, Theologos quosdam nostra ætate, libellos, quos de causis nuptiarum ediderunt, nomine repudiorum & diuortiorum inscribere voluisse. Itaque recte Friderici II. Regis Daniæ cōstitutione cautum est, vt si quis in iudicio vel alibi libel-

libellum repudii remittat alteri, nihil agat: imo qui id fecerint & in eam rem cō-
senserint, a magistratu mulctandos esse, ut par est.

§. II. S V M M A R I A.

- 1 Sponsalia vera an vtriusq; partis dissensu dissolui possint
- 2 Fundamenta eorum qua dirimi non posse statuunt.
- 3 Fundamenta eorum qui dirimi posse statuunt.
- 4 Auctoris opinio.
- 5 Inimicitia nulla grauiores quam qua sunt inter coniuges.
- 6 Forma sententiae.

HOc loco sese offert quaestio anceps de qua probabiliter in vtramq; par-
tem disputari potest: an vera sponsalia vel† de praesenti, vt loquuntur, qui-
bus verbis expressis & categorice coniugium promissum est, vtriusque dissensu
dissolui & rescindi possint, si vterque sponsalibus renunciare paratus sit? Et re-
cepta multorum† est sententia, sponsalia dirimi posse, nisi ex causis quibus ma-
trimonium soluitur. Rationes & argumenta quibus nituntur, haec sunt, I. quod
Consensu constituatur matrimonium, is autem in sponsalibus exprimitur. Ita-
que eo ipso momento, quo promissio de coniugio facta est, matrimonium, etsi
non de facto, de iure tamen initum censetur. Quod si ita est, sequitur non ma-
gis dissolui posse sponsalia, quam matrimonium consummatum. Nam & hic lo-
cum habet dictum Christi. Quos Deus coniunxit homo non separet.

II. Quod lex diuina sponsam coniugem appellat *Deut. 22 & Matth. 1.* Ange-
lus diuam virginem Iosephi *ancilla* nominat. Et iure diuino eadem poena in
eum, qui alterius sponsam stuprauit, quæ in adulteros constituta est. *Deutero. 23.*
Vnde liquet sponsum & spōsam arctissimo vinculo colligatos, & quodammo-
do coniuges esse; & ita Lutherus sentire videtur his verbis: *Es ist eben sowol ei-
ne Ehe nach dem öffentlichen Verlöbnuß / als nach der Hochzeit / darumb solte
das geistliche Recht nicht gestattet haben / daß eins das ander verliesse vñnd ins
Eloster lieffe.* Et idem: *Ben zwey mit einander verlobt seyn / vñd es bey derselben
Verlöbnuß bleibt / daß keines das ander sein lebenslang kan verlassen / &c.*

Et quamuis quo ad executionem sint sponsalia: tamen respectu vinculi ma-
trimonium esse vulgo sentiunt Dd. Idque voluisse videntur authores iuris Ca-
nonici, *cap. penult. de sponsalibus, & c. 3. licet, de sponsa duorum.* Eodem spectant verba
Philonis Iudæi, *libro de legib. specialib.* Sponsalia non minus quam nuptias valere,
quando in solenni amicorum cōuentu, viri & mulieris nomina inscribuntur ta-
bulis. Ideoque & apud Prophanos autores sponsus & sponsa coniuges nomi-
nantur, vt supra late explicatum est.

Tertia ratio hæc est, quod cum Deus author sit coniugii, magna cum delibe-
ratione ad id accedendum sit, neque permittendum, vt is qui semel pure fidē
dedit, nullo sibi ad deliberandum spatio relicto, rursus consilium mutare, &
coniugium Dei fœdus ludibrio habere liceat. Nam si, vt ait Simplicius, vilissi-

n N n

marum

marum rerum pactioibus non stare indecorum & nefas habetur, quasi veritate & fide, quib. omnia transiguntur rataq; permaneant, abrogata: an nō iniquissimū videbitur, pacta & conuenta de fœdere matrimonii sanctissimo violare. q̄ non à contrahentium, sed à Dei autoritate & voluntate pendet? Itaq; recte *Liuius lib. 9.* spōsiones & fœdera sancta esse ait apud eos homines, apud quos iuxta diuinas religiones fides humana cōlitur.

- 3 Interim tamen multa sunt, quæ animum in diuersa trahunt, & aliud hic statuendum esse suadent. Et primo, quod in *c. 2. de sponsalib.* expresse sancitur, eos q̄ pure & sine omni exceptione fidem dederunt de matrimonio cōtrahendo, posse si se odisse cœperint, sibi mutuo promissionem remittere, idq; tolerari debere, ne quis eam ducat, quam odit. Et quamuis Interpretes verba illius capituli ad sponsalia de futuro restringenda censent, tamen planiora sunt verba, quam v̄ interpretatione eludi possint. Nam fidem dare de coniugio est promittere coniugium. Vnde *Medea* Iasonem procrastinantem ac nuptias differentem apud *Valerium Flaccum* ita alloquitur:

Nec iam nunc regina loquor, sceptrisq; relictis

Vota sequor, serua hanc, profuga prior ipse dedisti.

Quam scis nempe fidem, Dii nostris vocibus adsunt.

Et sponsalia de præsenti nihil aliud sunt, quam matrimonium promissum vel fides data de matrimonio pure & sine omni conditione. Sed & ratio constitutionis, ne quis sc. inuitus eam ducere cogatur, q̄ in ipso odit, non tantum sponsalibus de futuro, sed & veris spōsalibus vel de præsenti congruit. Item q̄ ad instar societatis contracte sibi renunciare possint. Quod tamen non recte accommodari *Durād.* scribit, & in eo Pontificē reprehēdit *lib. 4. dist. 27. q. 3.* Deinde vulgata iuris regula, omnis res per quascunq; causas nascitur, per easdē dissoluitur: Ergo & sponsalia q̄ vtriusq; cōsensu constituuntur, vtriusq; dissensu dissolui posse videntur. Nā & propter solā obligationem mutuam, qua astringuntur coniuges, sponsus & sponsa dicuntur, ergo & obligationē sibi remittere possunt, re adhuc integra, cum saltē ex sponsione obligentur. Adde q̄ iuramenta in fauorē alicui præstita, ab eo remitti possunt. *Panorm. c. 2. de sponsal.* Postremo omniū gentium legibus & institutis renunciare sponsalibus. imo nuptiis consummatis missio repudio licuisse, etiā altera parte inuita & repugnante, vel p̄statione eius q̄ interest, à promissione liberari ex illis quæ paulo ante disputata sunt, planū est. Ideoque etiā inter Christianos tolerari posse videtur, si spōtalia inita vtriusq; dissensu rescindantur, præsertim si aliqua causa probabilis subsit, q̄ iudicē impellat, vtea dissolui patiatur. Nā & iure Codicis matrimonium viri & mulieris mutuo dissensu dirimi potest. *l. si constante, C. de repud. Nouel. 23.* Neq; n. Imperatores pactioē matrimonii indissolubile existimauerunt, anteq̄ sponsa ducta mancipata & viro tradita esset. Et recte, q̄ solus consensus ante publicā copulationē & coniunctionē nō sit integrū matrimoniū, de quo verba Christi accipienda sunt: Quos Deus coniunxit, homo non separet. Adde q̄ liberrima coniugū voluntate, & amore potius quā odio matrimonia coire & conciliari debeant. Nā & Deus vult

vt vnusquisq; coniugem ducat eo affectu & beneuolentia, qua Adamus Euam accepit: nimirū vt in vnum hominē, & quidē Dei hominē coalescere possint. Id eoq; morib. & legibus introductū est, vt & cōsensus geminetur antequā partes cōiungantur, quo de vtriusq; volūtate, & quidē firma & immutata cōstare possit. Quia à pactiōe vel sponsalib. discedere cupiunt, & quidē libera voluntate non cōsentiunt, imo dissentiunt; ideo coniungendi non sunt. Nec n. verisimile est, eos in vnū corpus coalescere posse q. animis dissident, cū matrimonia coacta difficiles exitus habere soleāt, vt experientia omniū temporū testatur. Ideoque adhuc tolerari posse videtur, & à magistratu concedi, vt sponsalia vel coniugiū pmissum, re integra, & antequā conuenerint, coniugū voluntate dissoluātur. Neq; id cū verbo Dei pugnare existimauerim. Et si n. magistratus & pactorū est, cauere, ne in sanctissimo fœdere matrimonii promissiones & pacta violentur, neue homines cōiugio veluti ioco & ludo abutātur, sed vt fides data inuiolabiliter feruetur: tamen nusquā q. sciā in sacris literis traditū est, sola spōsalia siue ea futuri siue p̄sentis tēporis sint, esse diuinā cōiunctionē, de qua Christus loquitur: Quos Deus cōiunxit homo non separet, etiamsi arctior sit illa cōiunctio, quā societas contracta, aut duorū pluriūve de aliis negotiis paciscentiū. Sed occurrit nobis ab iis qui spōsalia minime dirimenda existimāt: solo cōsensu in spōsali- bus expresso constitui matrimoniū, ideoq; rescindi nō posse. Respondeo, vox cōsensus de eo accipiēda est, qui in nuptiis vel fœdere nuptiali interuenit, & verbis, reb. ipsis & factis declarat, vt s. copiose explicatū, & q. consensus in sponsa- libus matrimonium constituat, id secundū quid, sed non simpliciter intelligendum. Nā matrimoniū quidē dicitur sed improprie: ideoq; matrimoniū promissum, pactum, futurum, speratum, iniriātū vocarunt veteres, vt s. *cap. 2.* latissime explicatum est, Melancthon initium matrimonii. Vnde & spōsa in quibusdam pro vxore censetur, & sponsus pro marito, etiā si reuera non sint, sed ita nominā- tur propter promissionē factā, & spē futuri coniugii, & appellatione matrimo- nii recte & proprie loquendo, non venit matrimoniū factum seu initiatum, sed consummatum benedictione, traditione & deductione in domū mariti. *c. expu- blico de conuers. coniug.* vbi Pontifex verba Christi, vxorē non nisi ob causā for- nicationis dimittendā, intelligēda esse scribit de his, quorū matrimoniū carnali copula est consummatū. Itē verba Christi, quos Deus coniunxit, homo non se- pararet, *Matth. 29.* nō de nudis sponsalib. sed de iis qui cōsummato matrimonio in vnū corpus coaluerūt, accipiēda esse. *c. sunt q. 27. q. 2. traditur.* Et recte; nā Chri- stus nō de repudio spōse, sed de diuortio vxoris, q. marito cōiuncta erat, rogabat & ad id respōdit. Dieser spruch gehet eigentlich auff die jenigē die bereits beyeinan- der siē in der Ehe. Luther°. Huc facit illud Tertulliani s. etiam allegatū: vbi duo in vnā carnē efficiuntur per matrimonii nexū, caro ex carne, & os ex ossibus, vo- catur secundū originē mulier eius, & ex eius substātia incipit facta vxor. Et *c. vlt. de coniugio leproforum.* Antequā viro mulier tradatur non est consummatum ma- trimonium, nam & ad verum matrimonium requiritur, vt mulier à vxoris

despondeatur, & postea subsecuta benedictione sponso in nuptiis à paranymphis tradatur *c. aliter 3. q. 5. & in c. nostrates, eadem quæst.* dicitur, ut sit matrimonium requiri bina fœdera, sponsalitia nimirum & nuptialia. Idem traditur *in c. cum societatis, & in c. q. autē 27. q. 2.* & additur: qui vero mulieri extraneæ fœdere nuptiali non est mixtus, per nuda sponsonis verba, quo pacto in vnam possit coalescere carnem se non videre. Vnde Ambrosius, si quis, inquit, desponsata & tradita rite vtatur, coniugium appellatur. *27. q. 2.* Item puellam alteri desponsatam alter ducere potest, nisi domum deducta cum sponso suo velata & benedicta sit. Nam ea discessione violatur benedictio quam nupturæ sacerdos imponit. *27. q. 2. c. lex illa §. final cum c. de coniugali.* Quid quod & Alexius Comnenus & ante eum Leo Imperator statuit, sponsalia per se vim vel effectum nuptiarum non habere, nisi accedat sacra benedictio. Nam ea accedente sponsali Dei auctoritate firmari ut recte de iis dici possit, id vinculum non tantum à contrahentium consensu pendere, sed à Dei vtrumq; veluti sua manu copulantis auctoritate. Ideoq; hæc sponsalia sacra benedictione & traditione firmata, minime dissolui debere, q̃ verum sint matrimonium. Reliqua sponsalia in quib. instrumenta sunt edita, sed nondum definitum tempus benedictioni, nec benedictione subsecuta non habere vim & efficaciam matrimonii, sed ut aliæ conuentiones stipulationibus firmatæ, suos habere effectus. Harmenopul. *lib. 4. T. 1.* Conuentiones autem seu pacta vtriusque libero consensu rescindi possunt. Vnde efficitur & sponsalia eadem ratione dissolui posse, si vtriq; visum fuerit. Quid quod etiam sponsalia iure ciuili altera parte inuita rescindantur, ita tamen, ut arrhas duplicatas soluat is, qui nubere recusat, ut supra late ostendimus. Deinde secundum communem vsum loquendi, is qui coniugium promisit, sponsus appellatur, nō maritus, maritus vero tum demum, vbi ei vxor tradita & ducta est. *c. genuit, 27. q. 2. & c. de cetera 27. q. 2.* traditur, sponsam posse sacrum ordinem, etiam sponso dissentiente suscipere, quod matrimonio consummato ei non licet. Vnde colligit Gregorius, inter sponsum & sponsam non esse matrimonium. Et nos in eam sententiam plura congeessimus *cap. 5.* nimirum, quod sponsalibus fundamenta matrimonii iaciantur, & quod Tertullianus sponsalia quodammodo esse matrimonium; sed tamen inter *quodammodo*, & *verum* satis interesse scribit. Verba Tertulliani de velandis virginibus hæc sunt. Desponsata *quodammodo* nupta est, & tamen inter *quodammodo* & *verum*, satis interest. Quas differentias nos collegimus & ob oculos posuimus, ut quiuis facile perspicere possit, quibus in rebus sponsalia nuptias imitentur, & in quibus ab illis discrepent. Et ut demus, sponsalia de præsentis matrimonii pactum seu initiatum constituere, hinc tamen non efficitur eosdem effectus illi qui matrimonio consummato, tribuendos esse. Nam vulgo dicitur, simile non est idem. Quare & † in hac disputatione proposita ita concludendum censeo, sponsalia rite & verbis coniugii promissionem continentibus, constituta, dissoluenda non esse, neque partibus dissolutionem molientibus facile iudicem assentiri, neq; ad eam rem propensum esse,

esse: Imo summo studio eniti & reconciliationi studere, & eos commonefacere debere, & quod fidem datam in fœdere tam sancto violare turpe sit, & aduersus Deum contumeliosum, præsertim illis qui iure diuino coniuges sunt, & nominantur. Quod si ne tum quidem monitionibus & sanioribus consiliis locum relinquant, grauius culpandos & reprehendendos existimauerim, additis comminationibus & exaggeratione pœnarum quæ eos manent, qui coniugium pro deridiculo & delectamento habent. Atque si ne hic quicquam proficiat æquus iudex vel Ecclesiæ minister, & capitales inter eos sint inimicitiae, odiumque ita radices egerit, vt eius reconciliandi nulla spes sit reliqua, vel aliæ causæ grauissimæ incidant, & res non leuis momenti patefiant, quæ antea latebant, ex quibus nihil aliud quam perpetuum inter coniuges expectandum sit dissidium, & coniugium infelicissimum (veluti suspiciones non leues stupri à virgine commissi, vel infamia alterutrius, vel quod cum alter alteram locupletem existimarent, yterque Codro pauperior sit) existimauerim, absque conscientiae scrupulo iudicem posse permittere & tolerare, vt rescindatur contractus veluti inchoatus & imperfectus: ita tamen vt iustas pœnas luant fidei non seruatae, ratione fortunarum & conditionis. Quam ego sententiam Græcos probasse & secutos esse video. Harmenop. *lib. 3. T. 4.* nisi accesserit benedictio, quæ in nuptiis fieri solet, non prohiberi inuicem à se discedere, qui contraxerunt, ex constitutione Leonis & Alexii. Nec ab his dissentire videtur Bonauentura *distinct. 37. lib. 4. q. 3.* qui ex Huguitone refert hunc modum, quo sibi mutuo promissionem de coniugio remittunt, licitum non esse, eo quod sine peccato non fiat, præsertim si accesserit iuramentum. Sed tamen Ecclesiam, ne quid deterius eueniat, ex coactis nuptiis tanquam minus malum id tolerare & permittere, & maxime si fiat, ex licita & probabili causa, vel ut li animi sint exulcerati, & verendum sit dissidium perpetuum.

Idque præsumunt leges. Nam vt amor maior nullus est, quam inter maritum & uxorem, teste Artemidoro, ita & inimicitie nullæ grauiores, neque capitaliores sunt quam inter coniuges, vbi semel radices egerint. Bodinus *de Repub. lib. 1. c. 3* Cuius rei testis est historia. Romæ vno & eodem tempore 170. mulieres capitali supplicio affectæ fuerunt, quæ maritos suos clam veneno interemerant, idcirco cuiusdam ancillæ. Historia extat apud Liliu *lib 8* & Valerium Maximum *lib. 2.* & nos ea de re supra *cap. 6.* ex Procopio. Quod & Durandus sequitur *lib. 4. distinct. 27 q. 3.* Sed ramen ne impune discedant, & fœdus sponsaliorum dirimant, magistratus erit curare, & in vtrunque multa pecuniaria vel alia animaduertere. Idque pietati & rationi est consentaneum, vt in eos qui vinculum illud & fœdus sanctissimum pro delectamento & lusu habent, exemplum edatur, quo deinceps alii moniti discant fidem datam seruandam, & matrimonium reuerenter habendum esse. Mecum sentit Nicolaus Hemmingius Danus: *in libell. de repudiis matrimonio & diuortio.* Neq; ab his dissentire videtur Lutherus: *in libello: Von. Ehefachen. 9.* Desgleichen ist auch zu antworten/wo sichs begehrt

n N n. 3,

daß,

das zwischen den verlobten Personen ein Vneinigkeit vñ Feindschafft entstündet/ daß sie niemand versühnen könd. & fol 382. his verbis: Wie den auch noch wol zurathen were/wenn weltliche Obrigkeit solches wolte ordnen/ vmb ertlicher seltsamen/ eigenstümigen/ störrigen Köpffe willen/die nichts vberal leyden können/vnd gar nicht zum ehlichen Leben dienen/ man liesse sich scheiden/ denn man kan doch nicht anders regiren vmb der Leuthe Bosheit willen/ man muß offt etwas nachlassen. Et Bodinus etiam diuortia ea de caussa hodie permittenda esse tradit. lib. 1. cap. 3. de Repub Itaq; hanc sententiam tanquam æquiores retinendam censeo, quam etiam Bucero probari video in tractatu de regno Christi, cap. 19. vbi tandem concludit ab officio principum non esse alienum facere facultatem sponsis à promisso matrimonio recedendi, ob honestas & iustas caussas, maxime cum res integra est, & concubitus non accessit. Sicut enim, inquit, matrimonium verum non est inter eos, qui non conueniunt vera animorum consensione, pios principes & hoc maxime spectare conuenit atque procurare, vt nulla apud subditos eorum matrimonia sine hoc consensu & amore connectantur. Wittebergenses contrariam ꝛ pronunciant, hac sententia.

Diueil auß ewrem/ auch gedachten N. N. Schreiben selbst so viel erscheinet/ dz er sich erstlich mit Jungfraw N. ehlichen verlobt/ ob sie den wol beyde für euch vnd ewren Theologen sich derohalben vortragen/ daß eins dem andern seiner Gelegenheit nach/ mit einem andern zuverehelichen bewilliget vñnd nachgelassen/ so haben auch sie doch beyde ohn zu Recht vñnd erheblichen Vrsachen/ deren in ewrem vnd seinem Bericht keine angezogen/ solches nicht thun mögen/ Derhalben auch N. zuvor vñnd ehe er auß beständiger Vrsachen von dem ehegelübniß/ so er mit genandten Jungfrawen N. gehalten/ gebühlicher weiß loß gezeilet/ sich mit einer andern ehlichen zuuorloben billich nicht verstatet noch nachgelassen wirdt. Von Rechts wegen. 2c.

§. 12. S V M M A R I A.

1 Sponsalia de futuro mutuo dissensu dissolui possunt.

2 Etiam si iuramento firmata.

1 Sponsalia ꝛ quæ de futuro vocant, vtriusque consensu dissolui posse, omnium interpretum consentientes sunt sententiæ; idq; iuxta c. 2. in verbis si sibi inuicem remittant, quod eo restringunt. Panormitan. & Felinus, idque ad instar aliorum contractuum, cum nihil tam naturale sit, quam vt vnaquæq; res eodem genere vinculi dissoluatur, quo colligata est. l. nihil, de reg. iur. Quod vsq; adeo verum esse censent, vt ꝛ etsi sponsalia iuramento contrahentium firmata sint, nihilominus mutuo dissensu dissolui possint, q̃ alter alteri iusiurandum remittere possit. Nā iuramenta in fauorẽ alicuius p̃stita ab eo remitti possunt Panor. c. 2. de sp̃s̃al. Didacus c. 5. Et hæc recte dici existimo, nisi concubitus accesserit. Nam hoc calum matrimonium consummatum censetur, quod nulla ratione dissolui potest.

§. 13.

§.13. SUMMARIA.

1. Transigere de sponsalibus an partes possint & quatenus.
2. Transactionum de sponsalibus initarum exempla ex historiis petita.

Hic affinis est quæstio, an de sponsalibus transigere possint partes, ita ut alter alteri obligationem promissam remittat, pecuniæ summa aliqua numerata, vel alia de causa. Et quavis nundinatio quædam videtur esse, quæ in fœdere isto sanctissimo minime sit ferenda, tamen si adeo exulcerati sint animi eorum, qui sponsalia contraxerunt, vel saltè alterutrius, ut spes reconciliationis nulla sit reliqua, & vterque cupiat à pactione discedere, ita tamè ut alteri certa quædam pecuniæ summa solvatur, existimauerim tolerari posse transactionem: ita & cōpromitti posse de sponsalibus existimauerim, nō de matrimonio *cons. matrim. 62*. Et cur sic sentiam ratio est, quod olim is qui sine causa vxorē accipere aut nubere volebat, ad id quod interest condemnabatur: quæ de re paulo ante *cap. 12*. Et quod Accursius tradit, ex ea stipulatione agi posse, cum sit rei honestæ stipulatio. *l. 1. de sponsalibus*. Is autem cui actio ad id quod interest datur, super ea re transigere potest, *l. de quacumque C. de transactionibus*. Huc facit quod iure Codicis, arrhas pœnæ nomine duplicatas reddere tenetur, qui nuptias implere recusat. Et quod pœna in sponsalibus adiecta ex constitutione Leonis & Alexii Comneni debeatur. Quæ de re *§*. Nec his obstat, quod de matrimonio transigere non liceat *c. fin. de transactionibus*. Nam id de matrimonio vero seu consummato accipiendū esse, interpretes tradit, nō de sponsalibus, quæ quibuscumque verbis cōcipiantur, verū non sunt matrimoniū, sed multis parafangis ab eo distāt, ut ex differentiis supra *c. 4*. enumeratis liquet. Interim tamen, qui sine causa vxorem ducere, vel quæ nubere non vult, coercendū existimauerim à magistratu, vel multa pecuniaria, si diues sit, vel carcere aliaue pœna, si tenuioris sit fortunæ. Et hæc quidem transactio eo facilius admittenda & toleranda est, vbi lis de sponsalibus pendet, & alteruter ea contracta vel rite contracta esse negat, & nondum constat, quis rei sit exitus futurus. Nā tunc tolerari posse censeo, ut super re dubia & incerta potius inter se transigant, quam in litem ambiguam descendant, ut verbis Petronii Arbitri utar. Verbi gratia. Puella vitata affirmat, sibi fidem de coniugio datam ab eo, qui illi vitium intulit. Vir negat. Iudex sese interponit, & ut de re dubia transigant hortatur. Puella incertum litis euentū metuens paciscitur cum viro, qui illi dotem illam quæ pater dare potuisset, vel summam aliquā pecuniæ propter virginitatē amissam, & alimenta soboli promittit, dubiū non est, quin hæc transactio salua conscientia partis & iudicis tolerari possit. Transactionis eiusmodi formula extat apud Beustium *nu. 29*. & in libris formulariorum vbiq. Et eiusmodi transactiones & de pactis 2 nuptiis seu sponsalibus quotidie in Repub. frequentari videmus, etiam inter viros principes. Ita transactum fuit opera Comitis Palatini & Heluetiorum inter Imperatorem Maximilianum, & Regem Galliæ Carolū Octauum de sponsalibus Maximiliani, cui Ducis Britannię filia desponsa erat; neque desponsa tantum sed

sed per Ducem Auraicum auunculum eius publice & per imaginarium concubitum tradita, anno 1492. quam Carolus octauus duxit. Cominæus *in vita Caroli cap. 6.* Imo de matrimonio transactum fuisse videtur. Nam Rex Carolus Margaretam vxorem Regis Romanorum repudiavit, & Maximiliani sponsam filiam Ducis Britannia in vxorem duxit, quo Britannia tota cuius maximam partem tenebat, potiri posset: sed vt demus de sponsalibus transigi potuisse, certe de matrimonio consummato transigere nullo pacto licuit. Itaque Cominæus sapienter. Siles dict mariages furent anisi changerz selon l' ordonnance del' eglise ou non, ie men rapporte, ace qui est, mais plusieurs docteurs en Theologie, ni ont dict, que non & plusieurs ni ont dict qu ony, &c. id est, Vtrum matrimonia ista iuxta Ecclesie constitutiones ita fuerint permutata vel non, ego in medio relinquo, interim tamen multi Theologiae Doctores mihi retulerunt, non recte fuisse interpolata, multi vero recte fuisse mutata. Nam Margarita multos annos Regina Gallia fuerat, vt testatur Cominæus *capite 6.* & Regi nupta, vt idem scribit *capite 132. in vita Regis Ludouici.* Itaque matrimonium dirimere nullo pacto licuit: Margaretha postea Principi Castilia nupsit. Maximilianus filiam Galeacii Ducis Mediolanensis duxit, sed vt vt sit, Cominæus infelicissima illa coniugia, & liberos ex illis procreatos, non diu superstites fuisse refert. *cap. 6. in vita Caroli Octau.*

§. 14. S V M M A R I A.

- 1 *Sponsalia vi vel metu contracta dirimi possunt.*
 - 2 *Vis quid.*
 - 3 *Metus quid.*
- 1 **S**ECUNDA causa propter quam sponsalia dirimi possunt, ratione causae efficientis est vis seu metus. Nam & reliquae conuentiones contractus & actiones metu exortae iure non subsistunt, ita & sponsalia metu contracta pro nihilo habenda sunt. Quo spectat *T. iuris ciuilis, de eo quod vi metusve causa.* Vis est maioris rei impetus, qui repelli non potest, vt quando quis inuitus & renitens impellitur.
- Ita apud Terentium vis illa fuit Cherea à fratre virginis, quam ipse vitiauerat. Nam is eum colligauit & minitatus est, se id ei facturum, quod mœchis solet, vt narrat ancilla, hoc est, se illum euiraturum, vt hoc pacto eum ad ducendam
- 3 virginem, quam vitiauerat, cogeret, *Eunuch. act. 5. scen. 5.* Metus autem est instantis periculi vel futuri causa mentis trepidatio. *leg. 1. ff. quod vi metusve causa.* Trepidationem vocat, quod metus tenebras menti offundat, omnes actiones conturbet, & rectum sensum, rationisque usum impedit, imaginatione futuri & instantis mali. Imo concitatione sua adeo hominem commouet, vt ubi non constet, neque quicquam recte statuere aut decernere possit. Vnde Arrabanus apud Herodotum: Ego adhuc metuo, & adeo metu perculsus sum, vt non sim apud me. & Terentius. Membra metu debilia sunt, animus timore obstupuit.
- Item

Item, vix sum apud me, ita animus commotus est metu. *Instantis* dicit Iureconsultus, quia ea quæ remota sunt, non ita timemus, neque enim ea mentem perturbant. Vnde Augustinus: Nemo futurorum metum cogitat. Idque experientia notum est. Nam nobis moriendum esse sciunt. Interim tamē mortem, quia remota esse videtur, non pertimescimus. *Futuri periculi* dicit, quod nondum præterit periculum, sed imminet, seu instat. Aristoteles *libr. 2. Rhetoricorum ad Theodecten cap. 5.* Constantem virum Didacus interpretatur prudentem, qui sciat eligere minus malum ob maioris mali periculum euitandum; quod non placet. Ego constantē respectu formidolosi seu meticulosi existimauerim dici, hoc est, qui non ad quemuis strepitum expauescat, sed ad periculum mortis, amissionis bonorum. Quemadmodum exemplis panum faciemus, de tribuno plebis & Regulo.

§. 15. S V M M A R I A.

- 1 Metus alius iustus, alius levis.
- 2 Metus iustus quis exemplis declaratur.
- 3 Metus an parentibus vel liberis inferatur nihil interest.
- 4 Metus ratione sexus aestimatur an iustus vel vanus.

Metus autem alius † iustus est alius levis vel vanus, quem Græci ἀδύς *adus* nominant. Homer. ἀδύς *adus* δειδωκας *deidowkas* *Iliad. 8.* hoc est, non timenda times: paremia de formidolosis qui ad folii strepitum expauescunt & quasi panico timore aguntur. Iustus metus est, qui in constantem virum cadit, hoc est, mortis cruciatus corporis, tormentorum, amissionis bonorum, de quibus hunc versum recitat Durandus & Bonauentura,

Stupri, siue status verberis atq; nocis.

l. interpositas, C. de transactionibus. Item seruitutis & stupri qualem describit Marcialis *lib. Epigram.*

*Quid si me tonsor cum stricta nouacula supra est,
Tunc libertatem diuitiasq; roget.
Promittam, nec enim rogat illo tempore tonsor,
Latro rogat, res est imperiosa timor.
Sed fuerit curua cum tuta nouacula theca,
Frangam tonsoris crura manusq; simul.*

Talis fuit metus illatus Tribuno plebis à Manlio adolescēte, qui stricto gladio quem absconderat, Tribunum inuasit, & iurare coegit, eum à patris sui Torquati accusatione recessurum, quod ille promisit. Atq; ita factum est, ne Torquatus causam diceret. Valerius Maxim. *Liuius lib. 7.* Plinius *de viris illustrib.* Ita Regulo metus illatus fuit maximus & constans. Nam ei capto, Carthaginenses tantum cibi præbebant, quantum ad vitam sustentandam esset necessarium. Interim continenter elephantum ad eum adducebant, à quo exterritus neque animo neque corpore quiescebat, idq; ea de causa, quod ille paulo ante victoria elatus, Romam literas dederat, quibus gloriabatur, se metu obsignatas habere

bere Carthaginis portas. Zonaras *Tom. 2.* Simile exemplum est apud Plutarchū in *Pyrrho*. Pyrrhus Fabricium corrumpere conatus, cum aurum accipere recusasset, postridie eum, qui elephantū nunq̄ vidisset, terrere volens, iussit, vt maxim⁹ elephantorum post aulaum constitueretur, vbi iterum congressi essent. Idq; factum est. Dato signo & sublato aulaeo, bellua proboscidem supra caput Fabricii extulit, & terribilem vocem edidit. Fabricius vero, nihil territus, & subridens: Neq; heri, inquit, me aurum, neq; hodie bellua, me mouit. Etsi autem Fabricius nihil motus est, tamen metus fuit, qui in constantem virū caderet. Sed & amissio bonorum vel maioris partis, iustum metum, qui in constantem virum cadit, inducit. Nam & iactura bonorum nostrorum quæstioni de statu conferri & æquiparari solet. *l. athletas, de excusat. tuto. Didac. fol. 46. n. 18.* Nam bona seu patrimonium vita hominis censetur. Vnde Hesiodus: Pecunia est anima miseris mortalibus. Erasinus in *proverbio Anima & vita*. Et apud Græcos dictio βίος vitā & facultates quibus viuimus significat, vt ex Euangelio *Luc. c. 15.* constat, vbi & Erasinus notat. Metum a. ab homine inferri oportet. Nam si casu fortuito vel diuinitus is incutiat pro nullo habendus est, neq; impedit, quo minus fides data seruāda sit: vt si quis matrimonium mulieri promisit in discrimine mortis, belli vel naufragii constitutus, id ea de causa non erit irritū aut nullum, q̄ timore eius periculi initum sit. Nam is metus ad illam aetū illatus non fuit, argumento text. *in c. sicut, de reg. iur. Abb. c. 2. de his qua vi. Didac. 2. part. c. 3. n. 16. text. c. 2. de his qua vi. Bald. lib. 1. in fin. quod metus causa.* Exemplum seu species facti apud Pausaniam extat. Temessenses in Sicilia quo pestem effugerent, Pythici Apollinis responso deuouere quotannis virginem vnā, quæ formosissima esset, iussi sunt. Cum forte Euthymus Temessam venisset, eo tempore quo solenne numini sacrum fiebat, in templum se intromitti postulauit. Ibi virginem conspiciatū, primo misericordia commotum, deinde etiam amore incēsum, ac puellam quidem, si ab eo seruata esset, se in eius manum conuenturā fidem dedisse. Armis igitur captis cum genio congressum, illum victum mœnibus & agro cōcessisse, sublatumq; prorsus, & hominum cœtu in mare se demersisse, virginem autē Euthymo nupsisse, fuisseq; in illa ciuitate maxime illustres nuptias, vt quæ illa calamitate liberata esset. Hic virgo metum nullū prætexere potuit, etiam si metu adacta Euthymo de coniugio fidem dedisset. Nihil autē interest, utrū liberis metus inferatur, vt hac ratione parentes metu coacti consenserint, quo vitā liberorū redimerēt, an vero parentib. Idq; duob. modis accidere potest, vel vt ipsi in metu mortis existentes p̄miserint, se filiā daturū ei, qui mortē minitatur, vel vt eorū periculo & cruciatu liberi examinati & consternati consentiant. Veluti si quis puellæ miniretur, se patrē eius occisurū, nisi illa nuptiis cōsentiat, q̄ periculū iudicatur liberorum esse propriū. *l. iste quidem de transacti. §. fin. quod met. caus.* cum parentes se malint cruciari, quam liberos, cum nullus affectus sit, qui paternum vincat. Refert Dion de filio Q. Ciceronis, qui frater fuit M. Tullii Ciceronis, eum parrem suum cum proscriptus esset diu occultasse, ne proderetur, & quamuis tormētis subiectus.

subiectus esset, patrem proderet noluisse, neq; quicq; enunciaffe. Quod cū Q. Cicerō intellexisset, & affectione, qua filium prosequeretur, ductus, & q; suo corpore mallet supplicium sustinere, q; filiū cruciari, in publicum prodiit, & seipsum occisorib. exhibuit. Vnde recte Dd. concludunt idē statuendū de metu, qui nobis infertur, & de eo, q; liberis nostris & vxori incutitur, Angel. *in summa*. Metū autē etiam ratione sexus æstimare oportet, vt iustus vel vanus censeatur. 4 Nam minor metus mulieres excusat q; viros, q; formidolosæ sint, *in c. cum locū, de sponsatib.* quam veluti singularem sequuntur Panormitanus & alii, quos recēset Tiraquellus *l. nona cōnubiali concl. 1. par. 9. n. 160*. Nā fœminæ viris sunt timidiore, minusue audent; idq; experiētia notum est. Plato *lib. 7. de legib.* Xenophon *in Oeconomico*. & Aristoteles, cuius etiam rationem Seneca reddit his verbis.

Mulier natura cui --- malo

Animum ad nocendum pectus instruit dolis.

Sed vim negauit, vt ne inexpugnabilis esset:

Sed agras frangeret vires timor.

Idque etiam in animalibus obtinere notat Tiraquellus, qui plura hac de re congeffit. Vnde si quis mulieri vestem detrahat & minitetur, se eam domo nudam eiekturum, iustus metus is censebitur. Bald. Itaq; summa contumelia illata fuit vxori Candaulis quam nudam Gygi maritus monstrauit. Nam mulier exuta veste verecundiam pariter exuit, Herodotus. Nam etiam probum est virum conspicinudum.

§. 16. S V M M A R I A.

1 Minæ solæ verbis expressæ, an iustum metum inferant.

2 Metus iustus terror armorum.

Sed an † solæ minæ verbis expressæ iustum metum inferant quæritur? Et hic i personas spectādas censeo, à quib. minæ proferūtur. Nam si Princeps vel ali⁹ q; minas facillime & probabiliter potest exequi, id q; minatur, metum carceris, amissionem bonorum vel tormētorum incusserit, iustus metus crit. *l. 3. ex quibus causis maio. Alexand. cons. 156 & 99. Bonauentura distinct. 29. q. 1.* Aliud dicendum si minitetur iacturam 100. aureorum Princeps vel alius. Nam hic iustus metus non est. Nam potius iacturam 100. aureorum facere debuisset, quam pati eam sibi desponderi, quam odit. Iason. *l. Titia: de verb. obligation.* Sed & † terror armorum iustus metus dicitur, etiam si illis quis vsus non sit. *l. 3. §. qui armati, de vi & vi armata. consil. matrim. 21.* vel etiam ea deposuerit.

§. 17. S V M M A R I V M.

Metus à quo inferatur perinde est.

Perinde autem est, à quo metus inferatur. Nā siue magistratus, siue priuatus vi aliquam cogat, vt nuptias promittat, quicquid eius causā factum est, id

o O o 2 pro

pro nihilo habendum est. Exemplum est apud Boccacium *Novel. 93*. Idem dicendum si vel parentes vel fratres vim inferant, liberis vel sororibus.

§. 18. S V M M A R I A.

1. *Minæ parentum an iustum metum inferant.*

2. *Minæ parentum idem operantur quod metus verus.*

1. **S**ed an minæ parentum † (nam de verberibus dubium non est, Bartol. *l. 1. §. quæ oneranda. ff. qua rerum actio non datur*) iustum metum inducant, ita vt sponsalia contracta metu nulla sint? Existimauerim id ex oratione & verbis, quib. vsi sint parentes, & minis statuendum. Nam si moderatæ sint minæ paternæ, rata erunt sponsalia. Sin vero atroces & graues, veluti se eas exhæredaturos vel abdicaturos, aut verberaturos, vel aliū corporis cruciatum minitentur, iustum metū existimauerim, qui in hominem constantem cadat, & matrimoniū impediat. *l. nec filium, l. si pat. de rit. nupt. idq;* in filiabus imprimis locum habere. Panorm. *c. veniens. 1. de sponsalib.* Recte Erasmus. In coercendæ pueritiæ lasciuia, valeat parētum seueritas vsq; ad verbera, in negotio matrimonii persuasioni laus esto, coactioni nequaquā. Iason. *l. Titia de verb. oblig.* minarum qualitatem cōsiderandam, & naturam parentum recte scripsit Minor n. metus mulierē excusat, q̄ masculum, q̄ formidolosiores sint, vt supra explicatum est. Aliud dicendum, si filius vel filia pudore & reuerentia q̄ parentib. debet, ducta, & ne patrem offendat, neue ad irā indignationemq; prouocet, sponsalib. consentiat, cū tamen a sponso abhorreat. Neq; n. is sese excusare & extricare potest, q̄ metu coactus fidē dederit, cū fuerit *ad d. de* & non talis qui in hominē constantem cadit. Quod & Panor. tradidit *d. c. veniens. n. 5.* Vnde & sponsalia per parētes filii nomine cōtracta eo præsente & tacente valent, nisi constet, filiū filiāue ob reuerentiam & metum tacuisse & annuisse. Panorm. *c. nonne de presumpt.* Quod tamen ita accipiendum est, si metus ille cum reuerentia coniunctus iustus sit, h. e. qui in constantem virum cadat, veluti si fustuario, verberibus vel minis atrocibus, abdicatione vel exhæredatione eos crucient, & vexent, *l. si patre, & ibi glossa, de sponsalib.* Didacus *de sponsalib. part. 2. c. 3.* communem † refert, vnde sentiunt Dd. minas parentum idem operari & efficere quod metus verus. *l. 1. §. quæ oneranda.* & ibi Bartol. *quarum rerum actio non datur, & in l. interposita, C. de transactionib. l. si per impressionem, C. quod metu causa.* Nam sæpe comperi, puellas quæ cum fidem dedissent, tamen sponsalia hoc prætextu infirmare conabantur, cū tamen metus indicia nulla essent. Quare autem hæc ita legibus constituta sint, minime obscurum est, q̄ scil. matrimonia liberrima voluntate & amore potius, q̄ odio conciliari oporteat. Amor autem amore elicitur, probitate fide, non extorquetur violentia. Nam Deus ita ci cauit marem & fœminam, vt coniunctionis desiderio, & appetitu teneantur. Et appetitus ille amorq; nuptialis, natura insitus est hominib. Qua de causa & amor ille inter sponsum & sponsam in sacris literis subinde inculcatur & prædicatur, tanquam symbolū Christi & Ecclesiæ, cui nihil magis q̄ metus vis & alia molestia aduersatur. Nam consensus liber esse non potest, neq; cum iudicio adhibe-

hiberi, vbi animus metu cōmotus est, præcipue vero cadens in ætatē adoleſcentis teneram, aut in puellam præter ætatē & ſexu imbecillem. Imo metu cōſternatus, furere quodāmodo videtur. Furioſi autē nulla voluntas eſt. Quo ſpectat illud Terentii, vix apud me ſum recte. Idq; Seneca *lib. 6. moralium quaſt.* recte explicat. Nam q̄ aliquot infanis attonitiſq; ſimiles diſcurrere fecit metus, qui exercuit mentes, vbi priuatus ac modicus eſt. Quid vbi publice terret, vbi cadunt populi, vrbes opprimuntur, terra concutitur, quod & animis libentiſſimis conuenire cupiunt, mirū eſt animos inter dolorē & metū deſtitutos aberraffe. Non eſt facile inter magna mala non deſipere. Itaq; leuiſſima fere ingenia in tantum venere formidinis, vt ſibi exciderent. Nemo quidē ſine aliqua iactura ſanitatſ expauit, ſimiliſq; furēti quisquis timet, ſed alios cito timor ſibi reddit, alios vehementius perturbat, & in dementiam trāſfert. Inde inter bella errauere Lymphatici, nec vſquā plura exempla vaticinantiū reperiēs, q̄ vbi formido religione mixta mentes percuffit, &c. Et metus omnium grauiffimum eſt ſupplicium, & inter omnes res horribiles maximo terrore animos percellit, vt eleganter apud Xenophontem Cyrus diſſerit *lib. 3. παρὰ δὲ γρηγορίου*. Deinde vt plane furere non videatur, qui metu coactus promiſit, tamen ius præſumit nuptias ſibi cordi nō eſſe, quas promiſit. Bonauentur. *diſt. 29. q. 1.* Poſtremo q̄ nuptiæ coactæ tragicos exitus habere ſoleant *c. cum locū de ſponſal.* Nam vbi alter ab alterius conſuetudine abhorret, qui vna viuunt, vita iniucunda eſt, Dei inuocatio omittitur, & alia cumulantur peccata, ſequuntur adulteria & pœnæ, ita fruetur qudē maritus ad tēpus opib. forma, genere vxoris: vxore nunquā, vt quæ ei animum nunquā dederit, vt Liuii verbis vtar. Vt recte Panegyres illa mulier apud Plaut. pronunciarit.

Stultitia eſt canes inuitos venatum ducere. Item.

Hoſtis eſt vxor qua inuita ad virum datur. Itaque recte Vrbanus Papa, qui ſponſalia inter Principem Iordanē qui filiam ſuā Reinaldo Rodeli filio deſpoderat, diremit, q̄ Reinaldus illa ſponſalia metu coactus iniuiſſet, *31. q. 2. c. 1.* Quade cauſſa etiā lege vetitū eſt, ne Præſes prouinciæ aut quacunq; præditus poteſtate nuptias ſibi aut ſuis quærat, quod lex præſumit eum ſua auctoritate abuſurum & Prouinciales coacturum ad nuptias, *l. vn. C. ſi quacunq; prædit. poteſt.*

§. 19. S V M M A R I A.

1. *Remedia quibus puellis metum patientibus & paſſis ſuccurritur.*

2. *Lutherus quatuor remedia recenſet.*

Nunc de remediis quibus ꝑ puellis vel aliis metum patientibus & paſſis ſuccurritur, videndum. Ne puellæ quod cauſſentur habeant, neue inuitæ in nuptias coniiçiātur, recte Pontifex conſtituit, vt quoties ſuſpicio metus vel violentiæ ſubeſt, iudex puellæ de loco minime ſuſpecto proſpicere debeat, vbi tantisper cōmoretur, dū de cauſſa cognoſcatur, & quæſtio de vi vel metu expediat. *c. cum locum, de ſponſalib.* q̄ ſequeſtrare vocant. Ita n. multis incommoditatib. occurri poteſt. Nam & puellæ de metu querentes, vſq; ad concubitum audiendæ ſunt, non poſt. *c. 28. de ſponſalib.* Imo ſi puella viro tradita & domū deducta ſit, &

o. o. o. 3,

ſpon

- sponsum admittere nolit, metū caussata, adhuc dirimi posse matrimoniū censet
- ² Pontifex *c. 13. de sponsal.* Lutherus ¶ quatuor remedia recenset, quib. puellæ metū passæ succurratur. 1. vt amicorū opem atq; auxiliū imploret, 2. vt de ea re apud magistratū queratur. 3. Apud Ecclesiæ ministros. 4. vt palā lamentetur & vociferetur, quo illa res omnib. patefiat, q̄ haud dubie etiā sufficiūt. Nā & magistratus politicus, vel etiā Ecclesiæ minister ipsemet intercedere potest, quominus matrimoniū metu inritū coeat. Congruit cōstitutio Regis Daniæ Friderici II. vt si q̄s se coactū caussatur, is ea de re palā queratur, alioqui nō audiendus, post spōsalia & nuptias cōtractas: q̄ si vero his posthabitis illa sponsalib. consenserit, & se cōiungi, tradi, domū deduci & benedici passa sit, matrimoniū rite contractū dicemus, vt q̄ publice consecratū & firmiter stabilitū sit, neq; audienda est, si coactū se caussetur. Aliud remediū quo metū passi succurritur, est protestatio. Nā & illa ad metus probationē multū facit. Qua de re ¶. vbi de probationib. agemus.
- ⁴ His & illud adiice effugiū quo puellæ vel adolescēti vim passo succurri potest, vt si vi coactus fidē dare cogatur, neq; potestandi aut voluntatē suā libere declarandi copia sit statim sese in viam det, & aliquo p̄cipiat, & de metu illato eos qui illū incusserint, aliosq; certiores reddat & p̄testetur. Quo spectat vulgatus versiculus. *Effuge cum poteris, ne consensisse videris.* gl. *c. ad id de sponsalib.* Itaq; ad eam
- ⁵ facti speciem ¶ q̄ in cōfistorio nostro incidit, respōdere facile est. Quidā puellæ nuptias expete bat, q̄ tamen ab eo prorsus abhorrebat: p̄fectus eius loci qui nuptias illas conficere studebat, q̄ petitori faueret, puellā in arcē quandā deduxit, & apud eā institit, vrsitq; vt coniugiū promitteret. Illa q̄ vereretur, ne si contradiceret, a p̄fecto male tractaretur, se assentiri simulauit. Rogata nū nubere vellet, respondit sibi placere conditionē. Paulo post exeundi copia data, illa cōtinuo sese in pedes coniecit, & in vicinā ciuitatē profugit, de vi & metu conquesta, & spōsaliibus renūciauit. Conuenitur a sponso, negat se teneri ex ea promissione q̄ vi extorta esset. Absoluta est, q̄ reb. ip̄is & factis declarasset, sibi nuptias cordi nō fuisse, idq; semper non obscure p̄ se tulisset. Et recte: Nec n. libere potest cōsentire, q̄ clausus detinetur, & qui alio actu subsecuto se coactū professus est, l. i. §. *pen. ff. de vi & vi arma. notatur in l. succurritur, ex quib. causis maior.* Nam ille qui custodem habet, nō dicitur plena libertate frui, licet in carcere non hæreat. Bart. l. *qui in carcere ff. q̄ metus caussa.* Bald. in *consil. schismatis* 3. col. & in T. C. *si quis alium testari prohibuerit, & consil. 24. Italarum.* Deinde fuga manifeste arguit, & p̄sumption inducit, puellā nō consensisse, etiā si p̄ se tulerit, sibi placere sponsalia, vt quæ simul ac data fugiendi copia erat, in viā se dedit & aufugit. tex. & gl. i. q. i. c. *constat*
- ⁶ & in c. *ad id, & ibi gl. extr. de sponsalib. & consil. 24. Italarum.* Aliud nobis suppeditat historia Frossardi. Comes Flandriæ pater Ludouici perit in pugna illā & victoria quā Angli habuerunt contra Gallos ad Abbeuillam. Paulo post Angliæ Rex tractare cœpit, & matrimonium conciliare studuit, inter iuniorē Flandriæ Comitem qui tum in aula Galli versabatur (nam eo cum patre profugerat reb. male constitutis in Flandria) & filiam suam Isabellam. Flandri rationem inierunt & modum

modum, vt comitem à Gallo abducerent. Venit in Flandriam sp̄ recuperande possessionis paternę. Anglus interim diligenter rem illam agebat apud procures Flandrię, itaq; res tractari, cum Ludouico de nuptiis agi cœptum. Is negauit se ducturum illius filiam, qui parentem suum interemisset. Cumq; in sua sententia perstaret, nec aliud responderet, Flandrię consiliarii in carcerē illum adduxerunt, non futurū liberū, nisi consilio seniorū pareret. Ille tādē molestia custodię adductus, persuasus est. Die sponsalib. dicta, Anglus vna cū illius vxore & primoribus adfuerunt, tractatum negotiū, consensit, & simul fidem dedit. Reuersus in Flandriam nō tam accurate & arcte custodiebatur, vt antea. Sub tempus nuptiarum comitatus quibusdam ad venationem abiit, ibi simulans se falconem suum persequi, quem in ardeam emiserat, paulatim magis ac magis progressus, euasit ex illorum conspectu, & ad Gallum rediit. Sed & historię † testes 7 sunt, diuinitus puniri illos, qui inuitos & reluctantes in nuptias coniiciunt. Quade re insigne apud Plutarchum extat exemplum, quod ex eo Viues retulit in libro de Christiana fœmina. de Gamma vxore Sinati, quam cum deperiret Sinorix Tetrarcha Galatię, Sinatum interemit per dolum, vt ea potiri posset. Paulo post de connubio allocutus est Gammam, in templo versantem, ferentem mariti mortem vt cunq; vt videbatur. Illa vero altum premens corde dolorem, occasionem quærebat, qua mariti mortē vlscisci posset. Sinorix autem qui impotenti eius flagrabat amore, suppliciter admodum precabatur, orationeque vtebatur ad rem accommodata, nimirum se Sinato esse præstantiorem, seq; nulla alia de causa Sinatum interemisse, quam quod eius amore victus esset. Mulier autem non abnuebat iracunde, sed paulatim flecti visa est, nam familiares & necessarij vt Sinorigis gratiam captarent obnixę operam dabant, & suadendo, tundendo & quodammodo cogendo incūbebant. Tādē ea annuit, accersiuq; Sinorigem in templū, vt consensus & approbatio mutua, pactaq; connubialia, teste & indice Dea, celebrarent, illumq; templū ingressum comiter excepit, & ad aram deduxit. Mos autem apud Galatas fuit, vt sponsus & sponsa inter se cōtrahentes ex eodem poculo vel phiala biberent, vt supra notauimus. 4. cap. Gamma itaq; cum ei præbibisset ex phiala cuius ipsa partem prior hausit, alteram ei partem bibendam porrexit: inerat autem mulsum veneno temperatum. Vbi vidit eum ebibisse, exclamauit, & ante Deam prouoluta genibus, testor te, inquit, sanctū numen & venerandum, quod. huius diei & temporis sustinui Sinato marito meo superuiuere. Intermedii enim huius temporis nullam ex vitā voluptatem cœpi, præter solam spem vlsciscendi, quam vbi assecuta sum, ad maritum meum descendo. Tibi vero mortalium scelestissimo, ministri tui sepulchrum pro nuptiis & lecto geniali parent. Hęc vbi Sinorix audiuiisset, sentiens, venenum serpere per vitalia, corpusque vniuersum commouere, rhedam conscendit, vt sese agitarēt & commoueret valde, sed iam debilitatus in lecticam translatus exspirauit ad vesp̄um. Gamma vero, quum adhuc vitam tota nocte prorogasset, vbi Sinorigem mortuum cognouisset, lubēs & læta animam exhalauit. Hęc Plutarchus.

Aliud

Aliud eodem spectans. In Sicilia quidā Matthæus Notarius, qui suis technis ad summum in aula dignitatis gradum euaserat, adolescētem neptis suæ nuptias recusantem autoritate & metu curiæ cogit ad sponsalia contrahenda. Ad ea corrogati plures ciues & primores ciuitatis Salernitanæ cum conuenissent, repente corruens domus viros nobiles ac mulieres circiter 60. cum ipsa puella quæ despondebatur, oppressit. Ea res, inquit Hugo Falcandus, Salernitanorum animos non aliter conturbauit, quam si barbaris irruentibus, captę iam vr̄bis viderent excidium imminere. Mulieres hinc inde sparsis crinibus discurrentes viros & plateas vlulatu cōplebant. Ciuiū autē quidam extrahendis de ruina corporibus operā dabant, alii domestica lugebāt incommoda, vel amicorū mœstiam solabantur, nonnullę quoq; miseram desolatę ciuitatis fortunā miserabāt attoniti. Nam & apothecis clausis contractus nulli fiebant, & scholę velut indicto silentio quiescebant, ipsosq; indices miserandum vr̄bis ac triste exitium ab examinandarum litium examine suspēderat. Tota ciuitas luctibus vacans, Matthęi notarii detestabatur scelera, qui tanti causam pręstitisset intortunii. Sed de lege nihilominus, vbi iam supra modum dolor excreuerat inconsulte plurima loquebantur. Lex autem illa à Rogerio Rege lata erat, idque authore Matthæo notario, ne quis sine permissione curiæ matrimonium contraheret. Hugo Falcandus in *lib. de calamitatibus Sicilię*. Nec huic multum dissimile factum narrat author historię Siculę Thomas Tacellus *lib. 9. c. 3.* de quodam Bernhardo Cræpera qui Blancam Reginam inuitam ducere, conabatur. Res autem ita habet: Mortua Regina Sicilię Maria Friderici Regis filia sine liberis, Bernardus Cræpera ad regnum adspirabat, eo fretus, quod summum magistratū gereret (Siculi Proiustitiarium nominant) & quod Arragonia intestinis bellis laboraret. Atq; vt eo facilius Rex exoriretur, Blancam eximię singularisq; formę mulierē ducere constituerat, quod Blanca Marię Reginę mortuę iure sanguinis & propinquitatis succederet, ideoq; à Siculis eligenda esset. Cum autē p̄uecta esset ætate Bernardus, verereturq; , ne illum Blanca respueret, rē dolis aggressus, eā in monasterio monialium Catanę vr̄bis, vbi diuersabatur, comprehendere statuit: sed illa dolum subodorata in arcem clam sese recepit. Bernardus cum videret hæc non successisse, alia via aggrediendum censuit. Itaq; vt suspicione sese purgaret, Reginę Blancę colloquium petiit, quod illa non recusauit. Verum cum neuter alteri fideret, conuenit, vt Blanca de puppi triremis, Bernardus vero de ponte cui triremis hære soleret, sermonem haberent. Ibi tum Bernardus post multa verba ultro citroque habita, Reginę mentem suam aperit, & quod illam vxorem cuperet, explicat, id vbi Regina intellexisset, hominem ætate & conditione disparem, & inferiorem contemnens, sermone interrupto in altum cum triremi prouehitur. Cræpera qui se contemptum videret, sui vl̄ciscendi causā, collectis copiis Siciliam percutrere, ac multa oppida, quæ Blancę ditionis erāt, vi inuadere, & inter alia Syracusas, vbi Blanca Regina domicilium habebat, & regiam occupauere: Reginam quæ in arce vicina ciuitati esset, obsidere, &

noctu

noctu & interdiu maxima vi oppugnare, vt iis expugnatis regnum Siciliae antequam in Arragonia rex constitueretur, occuparet. Sed regni proceres Ioannes Montocatus, Sancius & alii, & Raymundus Tores, qui Bernardo ob novos motus essent infensi, collectis militibus Bernardi castra inuadunt, ac milites fugant, & hac ratione arcem obsidione liberant, & Syracusas hostibus profligatis recuperant. Regina liberata & metu consternata triremem conscendit, & Panormum nauigat. Interim Rex Arragoniae Ferdināus nuper electus cognitis Siciliae motibus, legatos suos e Catalonia in Siciliam misit, qui Bernardum cum Regina & Sancio reconciliarent; Bernardus vbi accepisset Reginam Panormum sese recepisse, & legatos Drepanum aduentasse eam Panormi, priusquam legati eo venissent, aggredi statuit. Itaque urbem intempesta nocte clam ingressus, maximas turbas dedit. Id cum Regina intellexisset, illa exanimis prope e cubili profiliit, vt quæ sciret se magis quam urbem peti, neque illi tempus ad induendas vestes dabatur. Itaque vna cum aliis mulierculis quæ in Gynecæo erant, seminuda, & capillis passis e cubiculis erumpit, animi incerta, quo sese conferat, aut quod consilium capiat. Tandem succurrit in portu triremem vicinam esse, qua se seruare posset. Triremem autem illam legatis vehendis destinatam Bernardus remoratus erat. Ad eam igitur recta contendit, reductisque supra genua vestibibus, mare vna cum pedissequis ingreditur, maris altitudinē aut frigus hyeme nihil reformidans, & ad triremem quæ iactu lapidis a littore aberat, peruenit, non ausa inclamare nauarchum, ne ab hoste exaudiretur, quem suis ceruicibus imminere credebat. Nauarchus tandem excitatus a vigilibus, Reginam, cæterasque in scapham impositas excepit in triremem, & eam ad Soloenti portum deportauit. Bernardus arcem obsidere cœpit, & cum videret, Reginam fuga sibi salutem consuluisse, Soloentum petit, & inde sese Reginae ostentans eam nunc blandis verbis, nunc minis & terroribus compellat, & quod hactenus dissimulauerat, aperte profitetur, nimirum se Reginam uxorem vna cum regno expetere. Legati vbi Panormum venissent, Bernardum vt ab in cœpto desistat, monent, sed frustra. Dum arcem Panormitanam obsidere pergit, Antonius Montocatus Adriani Comes cum suis & Sancii Copiis Reginae auxilio venit, per nuncios Bernardo imperat, vt arcem Panormitanam obsidione soluat, quas vrbes vi cœpisset, Reginae restituat, eam demum vt summum magistratum agnoscat, hortatur. Sed ille edictis & monitionibus locum nullum reliquit, & maiori parte copiarum instructus Antonio occurrit. Ibi Bernardus irruentibus in eum hostibus circumdatur, capitur, & in Sancii potestatem traditur, & in S. Anastasiae oppidum in arcis cisternam, quæ vacua erat dimittitur. Cisterna non multo post cum magni imbres essent, & Sancii iussu aquæ ductus laxarentur, aqua repleta est. Bernardus cum iam natante lectulo in vitæ periculo versaretur, vociferari, auxilium hominum implorare, sed nemo e familia illi respondere. Tandem quidā præseferens, se tunc primum clamorem audiisse, ei respondet, & properanti simili-

p P p

lis

lis discrimen, in quo Bernardus constitutus esset, nunciat. Saneius miseranti similis ei statim succurri imperat. Itaque e profundo lacu, obscuraq; testudine-veste, capillo, totoque corpore madidus Bernardus educitur, qui paulo ante ad Sicilię regnum adspirabat. Extractus rursus in carcerem transfertur grauior, rem, obscurum, foetidum, squalidū: vbi cum aliquot dies hēssset, & ieiunio sese macerasset custodi adulatus, eum sibi familiarem beneuolumq; reddidit, & orare cōpit, vt se carcere abire permittat, mille aureos pollicitus, antequā pedem carcere efferat, ac post liberationem plura munera se daturū recepit, custos homo vafer ac callidus, rem ad Sanciū defert. Saneius iubet vt petenti annuat, & pecuniam sibi numerari euret, atq; alia quę ad ipsius ludibrium excogitauerat, edocet. Custos itaq; Bernardo fidem dedit, idq; iuratus, se primo diluculo illum carcere dimissurum, quo die etiam pecunia per amicos Bernardi repręsentatur, & custodi numeratur. Nocte insequenti cum tenebrę incubuissent Bernardus caligis complicatis nulla amictus veste submisso fune e fenestra a custode dimittitur. Dū igitur lubrico fune Bernardus e fenestra delapsus, pene dimidium descensum absoluisset, paratis ad eum excipiendum retibus, instar ferę, cassibus captę inuoluitur, ac suspensus aere retinetur. Mira cōfusio: conabatur sese in pręceps deiicere, vel in fenestram vnde delapsus erat recipi, vel etiā rebus desperatis sibi ipsū mortē consciscere, neq; poterat. Igitur cum illuxisset, totū diem retibus circumplectus & irretitus ridiculū omnibus ac miserandum spectaculum prębuit. Nec enim illi licebat vultum auertere ad trāsitum amicorum & illorum, qui illi aduersarētur, sed immobilis, aperta omnibus fronte, funibus circumdatus & constrictus sese ab alto ostēdebat, sub vesperam in eum locū vnde crepserat deductus est, aliisq; ludibriis est affectus. Quę vbi Ferdinando Regi nunciata essent, Bernardus eius iussu vinctus legatis traditur, qui eum statim Barcinonem misere. Ferdinandus tamē Rex postquam grauius perfidiā ac temeritatem eius increpasset & obiurgasset, Bernardo hoc delictum condonauit, & eum in honore pristino habuit.

§. 20. S Y M M A R I A.;

1. Persuasio nimia metui comparatur.

2. Species facti.

QUæ de metu † diximus, ea quoq; locum habere cēsent Dd. si quis importunitate, persuasione & instigatione indefessā & cōtinua institerit & vaserit, & puellam eo perduxerit, vt consentiat: quod eiusmodi continua cōpulsio, nō minus actum inutilem reddat, atq; metus, l. 1. & ibi Bald. C. de petit. bono. sublata l. 10. notatur c. super literis de rescript. Et persuasiones comparantur cōpulsioni siue errori, l. 1. §. persuad. de seruo corrupto gl. & Bald. li. 1. C. ne filius pro patre. Nihil enim tam contrarium est consensui, quam error, l. si per errorem ff. de iurisd. omni. iudic. Solonem refert Plutarchus iudicasse, & statuisse, nihil interesse discriminis, persuadeaturne alicui secus quam expediat, an vero is cogatur: eodemq; numero habuisse fraudem voluptatemq; cum necessitate & morbo: q